

Załącznik do uchwały
Nr XLVIII/330/2013
Rady Gminy Jasło
z dnia 27 grudnia 2013 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY JASŁO NA LATA 2013-2016

Jasło, lipiec 2013

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP.....	3
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	4
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE.....	5
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA.....	8
a. Dokumenty wykonane na poziomie kraju.....	8
b. Dokumenty wykonane na poziomie województwa.....	9
5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	14
6. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA ZASOBU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	23
a. Zarys historii obszaru gminy Jasło.....	23
b. Krajobraz kulturowy.....	28
c. Zabytki nieruchome.....	29
d. Zabytki ruchome.....	48
e. Zabytki archeologiczne.....	52
f. Rejestr zabytków.....	61
7. OCENA ZASOBU ZABYTKOWEGO. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ.....	74
8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE.....	76
a. Zabytki nieruchome oraz krajobraz kulturowy.....	76
b. Zabytki ruchome.....	82
c. Zabytki archeologiczne.....	84
d. Rozpoznanie, dokumentowanie i popularyzowanie zasobów dziedzictwa kulturowego.....	90
9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	92
10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	93
11. ANEKSY.....	94
1. Wykaz stanowisk archeologicznych w układzie alfabetycznym zlokalizowanych na obszarze gminy Jasło, na podstawie badań powierzchniowych realizowanych w ramach programu badawczego Archeologiczne Zdjęcie Polski.....	94
2. Strefy ścisłej ochrony i proponowane strefy ochrony ekspozycji zabytków wpisanych do rejestru.....	112

1. WSTĘP.

Zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami na gminy nałożony został obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami. Przyjęty przez Radę Gminy w formie uchwały, dokument ten stanowi elementem polityki samorządowej. Jego opracowanie stanowi wyraz troski władz samorządowych oraz mieszkańców gminy o stan dziedzictwa kulturowego i jego potrzeby.

Program opieki nad zabytkami ma służyć zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy. Nakreślone tutaj kierunki działań mają stopniowo prowadzić do poprawy stanu zachowania zabytków oraz lepszego ich udostępnienia i wykorzystania pod kątem turystycznym. Równie istotnym zadaniem dokumentu jest wskazanie wartości krajobrazu kulturowego gminy oraz potrzeby utrwalenia świadomości w społecznościach lokalnych, związanej z koniecznością dbałości o dziedzictwo.

Lokalna społeczność w dłuższej perspektywie powinna zauważać efekty wcielania w życie zasad nakreślonych w gminnym programie. Aby tak się stało konieczne jest postrzeganie kultury jako ważnego czynnika rozwoju ekonomicznego, uzupełniającego i wspierającego inne, priorytetowe płaszczyzny polityki samorządu. Działania gminy powinna cechować zasada zrównoważonego rozwoju, gdzie ochrona zabytków występuje równorzędnie z ochroną przyrody i potrzebami infrastrukturalnymi mieszkańców.

Zapisy gminnego programu opieki nad zabytkami obowiązują przez 4 lata. Z realizacji dokumentu Wójt Gminy co dwa lata sporządza sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy. Programy opieki sporządzane w przyszłości powinny uwzględniać wszelkie nowe uwarunkowania prawne, oraz zawsze aktualny stan zachowania zasobu dziedzictwa kulturowego.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Obowiązek sporządzania gminnych programów opieki nad zabytkami określa zapis art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.). W myśl art. 87 tejże ustawy:

1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:

1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;

2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;

3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;

4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;

5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;

7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE.

Zapisy dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte zostały w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, gdzie zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną, jako obowiązek państwa i każdego obywatela, w następujących zapisach:

- art. 5 „(...) Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.
- art. 6 „(...) Rzeczpospolita stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”.

Głównym aktem prawnym dotyczącym ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce jest Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 3 tejże ustawy tłumaczy podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku. Zgodnie z ustawą ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej, działań mających na celu: zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Zgodnie z art. 5 tejże ustawy opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega w szczególności na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Artykuł 6 wymienia elementy podlegające ochronie, którymi są:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
  - a) krajobrazami kulturowymi,
  - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
  - c) dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego,
  - d) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
  - e) cmentarzami,
  - f) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
  - g) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
  - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
  - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
  - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
  - e) materiałami bibliotecznymi,
  - f) instrumentami muzycznymi,
  - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
  - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
  - b) cmentarzyskami,
  - c) kurhanami,
  - d) reliktnymi działalnościami gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Art. 6 ustawy mówi również, iż ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Formami ochrony zabytków są: wpis do rejestru zabytków; uznanie za pomnik historii; utworzenie parku kulturowego; ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa obowiązki oraz kompetencje gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Obowiązki są określone m.in. w art. 22, pkt. 4 narzucającym obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków, art. 87 regulującym sporządzanie na okres czteroletni gminnych programów opieki nad zabytkami, oraz w art. 18 i 19 nakazujących uwzględnianie zapisów tych programów przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowych planów zagospodarowania, decyzji o warunkach zabudowy i lokalizacji inwestycji celu publicznego.

W artykułach 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71 i 72 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zawarte są szczegółowe obowiązki samorządu dla zabytków objętych ochroną, które są własnością gminy lub są w jej posiadaniu. Ponadto art. 81 i 82 regulują możliwość udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

W ustawie o samorządzie gminnym z dnia 8 marca 1990 r., określone zostały zadania odnoszące się wprost lub pośrednio do ochrony zabytków. Mowa jest tam, iż do

zakresu działania gminy należą wszystkie sprawy publiczne o znaczeniu lokalnym, niezastrzeżone ustawami na rzecz innych podmiotów, a co za tym idzie również opieka nad zabytkami. Art. 7. ust. 1. doprecyzowuje, że zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy, co może się przekładać na działania związane z opieką nad zabytkami w kontekście: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, kultury, w tym bibliotek gminnych i innych placówek upowszechniania kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urzędzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy i współpracy z organizacjami pozarządowymi.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Określone zostały tutaj zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa mówi, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. W Prawie budowlanym znalazły się unormowania działalności obejmującej sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów zabytkowych oraz zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach.

W ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej zawarto zapisy mówiące, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury. Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego, organizujące działalność kulturalną, tworzą samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym.

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA.

a. Dokumenty wykonane na poziomie kraju.

Najważniejsze w skali kraju dokumentem związanym z ochroną dziedzictwa kulturowego są Tezy do Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Natomiast Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami do chwili obecnej nie został wdrożony w życie. W powyższych tezach umieszczono szereg zapisów mających istotny wpływ na dokumenty powstające na poziomie lokalnych samorządów. Określone tam zostały główne cele i zasady ochrony konserwatorskiej, którymi jest wzmocnienie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym oraz poprawa stanu zabytków w Polsce. Wskazane tam zostało siedem podstawowych zasad konserwatorskich:

- 1) Zasady *primum non nocere* (po pierwsze nie szkodzić).
- 2) Zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych).
- 3) Zasady minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań niekoniecznych).
- 4) Zasady, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco.
- 5) Zasady czytelności i odróżnialności ingerencji.
- 6) Zasady odwracalności metod i materiałów.
- 7) Zasady wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Wymienione zasady dotyczą zarówno konserwatorów – pracowników urzędów, profesjonalnych konserwatorów – restauratorów dzieł sztuki, konserwatorów architektów, urbanistów, budowlanców, archeologów, badaczy, właścicieli i użytkowników, w tym duchownych – codziennych konserwatorów zabytkowych świątyń.

W dalszej części opracowania podniesione zostały zagadnienia dotyczące w szczególności stanu zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych, stanu zabytków techniki, pomników historii, obiektów z Listy Dziedzictwa Światowego UNESCO, stanu służb konserwatorskich, stanu opieki nad zabytkami i wreszcie stanu uregulowań prawnych.

Następnie omówione zostały „Działania o charakterze systemowym”, mówiące o powiązaniu ochrony zabytków z polityką ekologiczną, dotyczącą ochrony przyrody, architektoniczną i przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa oraz o wypracowaniu strategii ochrony dziedzictwa i wprowadzeniu jej do polityk sektorowych.

W części dotyczącej finansowania omówione zostały aspekty stworzenia sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej.

Rozdział pn. „Dokumentowanie, monitorowanie i standaryzacja metod działania” wymienia następujące wytyczne: dokumentowanie poprzez tworzenie systemu i stale aktualizowanych, elektronicznych baz informacji o zasobach oraz stanie zabytków w Polsce i ich dokumentacji; wypracowanie spójnego systemu dokumentowania badań, stanu zachowania oraz określania i wartości zabytkowych, wspólnego dla wszystkich

typów zabytków; monitorowanie – poprzez gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania, postępach i wynikach prac konserwatorskich i restauratorskich, zagrożeniach, prawidłowości zarządzania i bezpieczeństwie użytkowania obiektów zabytkowych oraz o innych formach ochrony dziedzictwa oraz ujednoczenie metod działań profilaktycznych, konserwatorskich, restauratorskich i ochronnych.

Rozdział pn. „Kształcenie i edukacja”, porusza fundamentalne zagadnienie stałej pracy nad wzrostem świadomości, dotyczącym wartości dziedzictwa kulturowego i jego ochrony w życiu i prawidłowym funkcjonowaniu społeczeństwa.

W rozdziale o współpracy międzynarodowej opisane zostały zagadnienia mające na celu wzmocnienie obecności Polski w światowym i europejskim środowisku działającym na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i promocja polskich osiągnięć w tej dziedzinie.

Drugim ważnym dokumentem związanym z ochroną dziedzictwa kulturowego, funkcjonującym na poziomie kraju, jest Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004–2013, uzupełniona w 2005 roku na lata 2004-2020. Określa ona działania konieczne do zrealizowania w regionach. Podkreśla przy tym ważność działań na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce. Główne założenia Strategii związane z ochroną dziedzictwa kulturowego to m.in. działania zmierzające do aktywnego zarządzania zasobami materialnego dziedzictwa kulturowego poprzez poprawę stanu zabytków, zwiększenie ich dostępności dla turystów, inwestorów, mieszkańców, adaptacje, zwiększenie atrakcyjności regionów dzięki wykorzystaniu przez nie wartości wynikających z lokalnego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz edukacja i wdrażanie metod nowoczesnego administrowania związanego z ochroną i zachowaniem zabytków.

Jednym z instrumentów za pomocą, których realizowane są wspomniane cele Strategii jest „Narodowy Program Kultury. Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego na lata 2004-2020”. Podstawą do jego sformułowania jest uznanie dziedzictwa kulturowego za wartość mająca wpływ na rozwój i upowszechnianie kultury, a także za potencjał regionów służący wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców.

Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” określa działania w sferze ochrony zabytków m.in.: przygotowanie skutecznego systemu prawno-finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami; podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa; poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służby konserwatorskiej; intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne; zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

b. Dokumenty wykonane na poziomie województwa.

Dla zagadnień związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego na terenie województwa podkarpackiego ważnym dokumentem jest Wojewódzki Program Opieki

nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2010-2013 przyjęty przez Sejmik Województwa Podkarpackiego Uchwałą Nr XLIV/845/10 z dn. 29.03.2010 r. Znajdujące się tam zapisy kompleksowo podejmują tematykę ochrony każdej kategorii zabytków oraz szeroko rozumianego krajobrazu kulturowego. Ustalenia tam zawarte wynikają wprost z zapisów ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami, kreślą główne kierunki i priorytety dla działań związanych z ochroną dziedzictwa

Priorytet związany z ochroną i świadomym kształtowaniem krajobrazu kulturowego wyznacza następujące kierunki działań: tworzenie parków kulturowych, jako forma ochrony krajobrazu kulturowego, ochrona i opieka nad zabytkami w strategiach rozwoju i planach zagospodarowania przestrzennego, integracja ochrony zabytków z ochroną przyrody, rewaloryzacja i rewitalizacja układów urbanistycznych, ochrona układów ruralistycznych. Powyższe zapisy mają głównie na celu odpowiednie kształtowanie krajobrazu kulturowego poprzez zapobieganie jego degradacji, dbałość o zabytki charakterystyczne dla regionu i rewaloryzacje obszarów wartościowych, jednakże przekształconych w wyniku działalności człowieka. Wśród kierunków działań wyznaczonych w priorytecie istotne jest wskazanie mówiące o włączeniu ochrony i opieki nad zabytkami w strategie i plany zagospodarowania przestrzennego będące domeną lokalnego samorządu. Dla gminy Jasło ważny jest również zapis dotyczący ochrony układów ruralistycznych, który w punktach wymienia najważniejsze zadania, m.in.: ochrona historycznie ukształtowanych układów wsi wraz z zapobieganiem rozproszonemu zabudowy i odpowiednim ukształtowaniem gabarytów nowej zabudowy mającym na celu przeciwdziałanie tworzeniu dominant architektonicznych, nawiązywanie i poszanowanie w nowych projektach architektonicznych lokalnej tradycji budownictwa.

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno-gospodarczego województwa to kolejny priorytet uwzględniony w omawianym dokumencie. Zawarto tam wskazania odnoszące się do: ochrony obiektów o szczególnej wartości, zahamowania procesu degradacji zabytków i dążenia do poprawy ich stanu zachowania, wspierania racjonalnego wykorzystania środków finansowych na ratowanie obiektów szczególnie zagrożonych, tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Priorytet związany z badaniem i dokumentacją dziedzictwa kulturowego oraz promocją i edukacją służącym budowaniu tożsamości określa kierunki działań mające przede wszystkim służyć szeroko rozumianemu wykorzystaniu zabytków dla potrzeb edukacyjnych i turystycznych oraz zachowaniu i kultywowaniu lokalnych tradycji. Wymienia się tu m.in. następujące działania: rozpoznanie i dokumentowanie zasobu zabytków, przetwarzanie informacji o zabytkach, działania szkoleniowe, edukacja i promocja wiedzy o dziedzictwie kulturowym regionu, ochrona kultury ludowej, tworzenie tematycznych szlaków turystycznych.

Omawiany dokument w kilku miejscach krótko odnosi się do obiektów zabytkowych zlokalizowanych na terenie gminy Jasło. Wśród obiektów zabytkowych typowanych do objęcia opieką konserwatorską, jako pomnik historii wymieniony został drewniany kościół pw. św. Doroty w Trzcinicy. Kilukrotnie wymienione zostało grodzisko w Trzcinicy, jako cenny obiekt, przykład architektury obronnej oraz funkcjonujący tam skansen archeologiczny w kontekście popularyzacji archeologicznego

dziedzictwa kulturowego. Wśród zachowanych cennych parków podworskich pojawia się park w Szebniach. Natomiast wśród cennych przykładów sakralnej architektury murowanej pojawia się kościół w Osobnicy. W aneksie drugim do programu wymienione zostały stanowiska archeologiczne, częściowo rozpoznane w trakcie badań archeologicznych, przeznaczone do wpisania do rejestru zabytków województwa podkarpackiego, w tym gronie występuje stanowisko nr 17 z Warzyc – osada z epoki brązu i okresu halsztackiego. W aneksie trzecim przedstawiono propozycje utworzenia archeologicznych szlaków turystycznych. „Szlak Grodzisk Karpackich” miałby biec m.in. przez grodzisko w Trzcinicy. Natomiast „Złoty Szlak Archeologii Podkarpackiej” obejmował by grodzisko w Trzcinicy, osadę z epoki brązu z Warzyc oraz kurhany z Bierówki i Niepli. Częściowo na terenie gminy Jasło zlokalizowany jest „Szlak Naftowy” wymieniony w aneksie piątym opracowania dotyczącym istniejących szlaków związanych z dziedzictwem.

Kolejnym ważnym dla ochrony dziedzictwa kulturowego dokumentem jest obowiązujący Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego, który uchwalony został przez Sejmik Województwa Podkarpackiego w 2002 r. Plan określa główne zasady organizacji przestrzennej województwa, w tym związane z ochroną dóbr kultury.

W dziedzinie gospodarki przestrzennej jednym z priorytetów jest „Turystyka, kultura i ochrona środowiska”, gdzie zapisano, iż rozwój kultury i ochrona walorów przyrodniczych i krajobrazowych regionu jest warunkiem podniesienia konkurencyjności produktu turystycznego. Służyć temu ma „wzbogacenie istniejących i kreowanie nowych produktów turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym i unikatowych wartościach przyrodniczo-kulturowych”. W związku z tym konieczne jest prowadzenie „rewaloryzacji dziedzictwa kulturowego, wartości krajobrazowych i przyrodniczych oraz rozwój działalności kulturowej, jako podstawy tworzenia produktu turystycznego”.

W dokumencie tym przyjęto szereg zasad związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, m.in.: ochroną krajobrazu kulturowego i ładu przestrzennego, opieką nad zabytkami, dbaniem o wartości kultury niematerialnej, rozpoznaniem i waloryzacją zasobów kulturowych, promocją obszarów nasyconych obiektami zabytkowymi, przeciwdziałaniem działalności mającej negatywny wpływ na obiekty zabytkowe i krajobraz kulturowy.

W Planie wskazane zostały również obszary i obiekty, które miałyby zostać objęte szczególną ochroną, np. krajobrazu kulturowego, bądź poprzez tworzenie rezerwatów kulturowych, czy też uznanie ich za pomnik historii. Wśród obszarów rezerwatów kulturowych o znaczeniu regionalnym, krajowym i międzynarodowym wymienione zostało grodzisko w Trzcinicy. Pośród obiektów wymagających stałej ochrony konserwatorskiej wyznaczono drewniany kościół pw. św. Doroty w Trzcinicy. Zapisano tutaj również, że zasady ochrony i opieki zostaną określone w specjalistycznych studiach programowo-przestrzennych dla obszarów proponowanych do objęcia ochroną, jako park kulturowy i rezerwat kulturowy, w tym kontekście pojawia się grodzisko w Trzcinicy. Studia programowo-przestrzenne powinny również zostać opracowane dla projektowanych szlaków kulturowych, m.in. dla Karpackiego Szlaku Cmentarzy Wojennych oraz Szlaku Łukasiewicza, wpisujących się w zagadnienie ochrony i rewaloryzacji dziedzictwa

kulturowego, jako elementu kreowania produktu turystycznego. W wykazie działań i zadań związanych ze środowiskiem naturalnym i kulturowym, ponownie jako obiekt wymagający szczególnej ochrony wymieniany jest kościół w Trzcinicy, natomiast jako obszar wymienione zostało grodzisko z Trzcinicy. W miejscu tym również wspomniane są szlaki kulturowe związane z architekturą drewnianą, cmentarzami wojennymi oraz przemysłem naftowym, które przebiegają przez obszar gminy Jasło.

Ochrona dziedzictwa kulturowego ujęta została również w Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020. Podkreślono tutaj, że „województwo dysponuje krajobrazem kulturowym o wybitnych wartościach estetycznych, skupionym na niewielkiej, stosunkowo dobrze skomunikowanej wewnętrznie przestrzeni”. Potencjałem województwa miałyby być wielowątkowe dziedzictwo kulturowe z zachowanymi cennymi obiektami zabytkowymi np. architektury drewnianej. Strategia kładzie duży nacisk na wykorzystanie dziedzictwa kulturowego na rzecz podniesienia atrakcyjności regionu i wzmocnienia jego potencjału turystycznego.

Dokument ten wyznacza cele i działania, służące pokonywaniu problemów gospodarczych i społecznych oraz podnoszeniu konkurencyjności regionu. Wskazano tutaj cele służące wszechstronnemu rozwojowi kapitału społecznego, umożliwiające pełne wykorzystanie potencjału i możliwości rozwoju osobistego mieszkańców regionu. Jako priorytet wyznaczono rozwój kultury, nakreślając przy tym kierunki działań związanych ze sferą dziedzictwa kulturowego mówiące o kształtowaniu kulturowej tożsamości regionalnej i poprawie jakości środowiska kulturowego. W części strategii dotyczącej współpracy międzynarodowej wymieniono: „wspieranie rozwoju gospodarczego regionu, wykorzystanie potencjału turystycznego i dziedzictwa kulturowego oraz ochronę wartości przyrodniczo-krajobrazowych”. Omówiona została również współpraca na rzecz rozwoju turystyki, ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego, gdzie wyznaczone zostały priorytety polegające na podejmowaniu działań w zakresie ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego oraz działań na rzecz rozwoju turystyki.

Temat ochrony i wzmocnienia potencjału dziedzictwa kulturowego regionu zawarty został również w Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2013 oraz w uzupełniającym jego zapisy Szczegółowym opisie priorytetów Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2013. Zawarte zostały tam cele polegające, m.in. na wzroście udziału turystyki w gospodarce regionu poprzez wykorzystanie walorów kulturowych województwa. Dziedzictwo kulturowe uwzględnione zostało w Osi priorytetowej nr 6. Turystyka i kultura. Mowa jest tam o konieczności podjęcia działań służących odnowieniu obiektów zabytkowych znajdujących się w złym stanie. Miałyby to zostać zrealizowane poprzez przedsięwzięcia polegające na „rewaloryzacji, konserwacji, renowacji, restauracji oraz zachowaniu obiektów dziedzictwa kulturowego wraz z otoczeniem, a także ich adaptacji na cele kulturalne lub turystyczne”.

Strategia rozwoju turystyki w województwie podkarpackim na lata 2007-2013 również porusza zagadnienia związane z ochroną dziedzictwa kulturowego i wykorzystaniem jego atutów. W obszernym dokumencie omówione zostały główne potrzeby związane, m.in.: z rozwojem oferty turystycznej, przygotowaniem

wykwalifikowanych kadr dla obsługi ruchu turystycznego, rozwojem i zarządzaniem przestrzenią turystyczną, instytucjonalnym wspieraniem rozwoju turystyki.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

Jednym z najważniejszych dokumentów obowiązujących na terenie gminy jest Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Jasło. Dokument ten uchwalony został Uchwałą Nr XXXII / 247 / 2001 Rady Gminy w Jasle z dnia 11 grudnia 2001 r. i zmieniony uchwałą Nr XXXVII / 228 / 2005 Rady Gminy Jasło z dnia 30 grudnia 2005 r. Studium ma bardzo duże znaczenie dla prawidłowej realizacji ochrony dziedzictwa kulturowego na terenie gminy. Ustalenia tam zawarte rzutują w następstwie na dalszą politykę gminy odnoszącą się do ochrony zabytków, a ustalaną w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzjach o warunkach zabudowy. Dodatkowo w studium zawarta jest spójna koncepcja rozwoju gminy oraz poszczególnych branż ważnych z punktu widzenia lokalnych społeczności, które mogą znacząco wpływać na jakość ochrony i stan zachowania zabytków.

Stan istniejącego na obszarze gminy dziedzictwa kulturowego nakreślony został w części studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego pn. „Diagnoza stanu istniejącego. Uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego”. W rozdziale 13 diagnozy zapisano, iż zabytki zlokalizowane na terenie gminy, dzięki właściwemu zagospodarowaniu mogą stanowić znaczące wzbogacenie turystycznej atrakcyjności gminy. Wymieniono tutaj obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz kapliczki przydrożne z Warzyc, a także cmentarze z I i II wojny światowej, jako najcenniejsze obiekty zabytkowe z terenu gminy. Mowa jest tu również o rozwoju turystyki poprzez wytyczanie szlaków kulturowych. W dalszej części tekstu wśród problemów wymagających rozwiązania wymieniono utrzymanie na wymaganym poziomie obiektów zabytkowych: parków z Wolicy i Zimnej Wody, zabytkowych cmentarzy, zabytków architektury. Największa liczba zapisów związanych z dziedzictwem kulturowym znalazła się w części studium pn. „Środowisko kulturowe”. We wstępie krótko omówiono wartość obiektów zabytkowych na tle turystycznego zagospodarowania regionu. W rozdziale drugim pn. „Struktura zasobów kulturowych” w ustępie 2.1 „Architektura, parki, cmentarze” scharakteryzowano zasób zabytków, podając ich ogólną liczbę jako 184, z czego 15 wpisanych jest do rejestru zabytków. Wymieniono parki z Wolicy i Zimnej Wody, a także Niegłowic (?) oraz cmentarze zabytkowe, które nie zostały precyzyjnie wymienione. W ustępie 2.2 dotyczącym stanowisk archeologicznych, wymieniono ich liczbę określoną na 59 (co jest niezgodne z rzeczywistością) oraz zapisano, iż stanowiska są cenne i znacząco wzbogacają zasoby kulturowe gminy. W rozdziale 3 pn. „Zasoby kulturowe w aspekcie gospodarczego rozwoju miasta i gminy” w ustępie 3.1 „Zasoby kulturowe na tle funkcji miasta i gminy” sformułowano twierdzenie, iż wykorzystanie walorów zabytków zlokalizowanych na terenie gminy może stanowić wzmocnienie turystycznej atrakcyjności regionu. W ustępie 3.2 pn. „Gospodarcze wykorzystanie zasobów kulturowych” mowa jest o powiązaniu obiektów zabytkowych gminy z jej życiem gospodarczym, poprzez utworzenie szlaków kulturowych, a co za tym idzie rozwoju ruchu turystycznego, niestety nie wymieniono w tym miejscu żadnych konkretnych. W rozdziale 4 „Elementy projektowe opracowania” w ustępie 4.1 pn. „Szlaki

kulturowe jako czynnik rozwoju gminy” ponownie zwrócono uwagę na aspekt szlaków kulturowych, jako czynnika mającego znaczący wpływ na rozwój ruchu turystycznego na terenie gminy. Podkreślono przy tym, że powstanie szlaków turystycznych pozytywnie wpłynie na stan zachowania obiektów zabytkowych. Będą one tworzyły połączenie między dziedzictwem kulturowym gminy, a pozostałymi gałęziami jej gospodarki. W uwagach końcowych sformułowano wytyczne odnoszące się do ochrony konserwatorskiej obiektów zabytkowych oraz ich otoczenia, a także osi widokowych na dany obiekt. Zapisano tutaj, że prace przy obiektach zabytkowych należy prowadzić za zgodą WKZ. W otoczeniu obiektów zabytkowych oraz na ich osiach widokowych nie należy lokalizować obiektów zakłócających odbiór zabytku, ani mogących prowadzić do jego zniszczenia. Odnośnie stanowisk archeologicznych zapisano, iż wszelkie prace ziemne realizowane w ich obrębie należy prowadzić w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Dodatkowo Urząd Ochrony Zabytków należy powiadomić o wszelkich, realizowanych na szeroka skalę, pracach ziemnych, niezależnie od tego czy są one realizowane na terenie zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych. W dalszej części tego opracowania umieszczone zostały wykazy obiektów zabytkowych gminy otrzymane od Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków, gdzie ręcznie podkreślone zostały zabytki wpisane do rejestru zabytków województwa podkarpackiego. Wśród wykazów znajdują się: obiekty architektoniczne, parki zabytkowe, cmentarze zabytkowe oraz wykaz zawierający część stanowisk archeologicznych w liczbie 59.

W Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Jasło w części pn. „Kierunki zagospodarowania przestrzennego” nakreślono główne kierunki rozwoju gminy. Wśród celów rozwojowych gminy (rozdział II) między innymi znalazły się odniesienia do dziedzictwa kulturowego mówiące o potrzebie ochrony zasobów kulturowych, ochronie i kształtowaniu krajobrazu kulturowego. Realizacja powyższych celów miałyby polegać na: nie rozpraszaniu zabudowy i ochronie terenów otwartych, wyeksponowaniu zasobów kulturowych, podtrzymywaniu tradycyjnych układów przy kształtowaniu współczesnej zabudowy. W rozdziale III dotyczącym uwarunkowań rozwoju gminy mowa jest o projektowanych na obszarze gminy Jasło elementach związanych ze środowiskiem kulturowym. Na pierwszym miejscu wymieniono utworzenie rezerwatu kulturowego (archeologicznego) w Trzcinicy; następnie realizację rządowego programu ochrony i wykorzystanie dziedzictwa kulturowego terenów przygranicznych w zakresie unikatowej architektury drewnianej; utworzenie szlaków kulturowych o znaczeniu ponadlokalnym: Karpacki szlak cmentarzy wojennych, Karpacki szlak architektury drewnianej, Szlak Architektury Drewnianej. W syntezie uwarunkowań rozwoju gminy Jasło wśród czynników sprzyjających rozwojowi zapisano: „Dobrze zachowane zabytki kultury materialnej, stanowiska archeologiczne w Trzcinicy i Niepli. Możliwość wykorzystania obiektów zabytkowych dla rozwoju usług. Korzystne położenie obiektów zabytkowych przy szlakach komunikacyjnych”. Natomiast po stronie ograniczeń i zagrożeń zapisano „Mała wartość techniczna i użytkowa obiektów zabytkowych. Konieczność zachowania historycznej kubatury i terenów parkowych przy braku środków na ich utrzymanie.” W rozdziale IV pn. „Kierunki zmian w strukturze przestrzennej gminy oraz w przeznaczeniu terenów” w ustępie 4.2 „Ustalenia dla poszczególnych obszarów” w odniesieniu do terenów przeznaczonych pod zabudowę mieszkaniową zapisano kilka

istotnych, z punktu ochrony krajobrazu kulturowego, ustaleń: „utrzymanie kompozycyjnej spójności zabudowy z wsią”, „utrwalanie, jeżeli jest to jeszcze możliwe, historycznych układów wsi i miejscowości”, „ograniczanie rozpraszania zabudowy poprzez dogęszczanie istniejących osad, co sprzyjać będzie uzyskiwaniu większej harmonii krajobrazu”, „kontynuację w zabudowie wiejskiej, historycznie ukształtowanych lokalizacji budynków, zasad kompozycji oraz form architektonicznych”. W przypadku obszarów zabudowy usługowej o charakterze publicznym i komercyjnym wyznaczone zostały tereny w otoczeniu skansenu archeologicznego w Trzcinicy, gdzie „zabudowę usługową należy kształtować w uzgodnieniu ze służbami Konserwacji Zabytków”. W odniesieniu do obszarów zabudowy usługowej z zielenią towarzyszącą obejmujących zachowane parki podworskie zapisano: „konieczność ochrony istniejącego drzewostanu; odbudowę substancji przyrodniczej; rewaloryzację obszarów parków.” W odniesieniu do cmentarzy zapisano obowiązek ochrony elementów zabytkowych związanych z cmentarzami np. nagrobków i ich fragmentów, ogrodzeń itp. oraz konieczność ochrony zabytkowych i cennych okazów przyrodniczych. Wśród obszarów wymagających przekształceń, rehabilitacji i rekultywacji wymieniono: spichlerz w Trzcinicy, jako wymagający rehabilitacji, parki w Szebniach, Zimnej Wodzie i Wolicy jako „wymagające przekształceń”, poprzez m.in. odbudowę zniszczonej substancji i znalezienie inwestorów. W rozdziale V pn. „Kierunki i wskaźniki dotyczące zagospodarowania i użytkowania terenów” określone zostały najistotniejsze parametry związane z zagospodarowaniem poszczególnych terenów. Odnośnie zabudowy jednorodzinnej i zagrodowej określono, że należy wykluczać obiekty agresywne krajobrazowe, natomiast budynki lokalizowane na terenie gminy powinny posiadać: „rzut budynku na wydłużonym prostokącie, możliwie niskie ściany, wysoki dwuspadowy dach z okapami, okna i drzwi małe, kwadratowe lub prostokątne wysokie, przed domem ogródek warzywno-kwiatowy, z tyłu lub z boku domu sad, drewniane ogrodzenie”. W rozdziale VI pn. „Zasady ochrony środowiska i jego zasobów ochrony przyrody i krajobrazu kulturowego” w ustępie 6.3 „Ochrona krajobrazu” wymienione zostały zasady zachowania krajobrazu z których najważniejsze dotyczą zachowania przedpoli i stref widokowych kościołów w Trzcinicy, Osobnicy, Warzycach, Szebniach oraz zespołów dworsko-parkowych w Trzcinicy i Wolicy, a także cmentarzy z czasów I i II wojny światowej. W strefach widokowych należy utrzymywać odpowiednią skalę zabudowy, dostosowywać jej gabaryty i wystrój zewnętrzny do lokalnego charakteru. Zapisano tutaj również konieczność dbałości o obiekty zabytkowego budownictwa mieszkaniowego, jako istotny element atrakcyjności turystycznej wart wykorzystania. Dla obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru ustanowiono konieczność wprowadzenia ścisłej strefy ochrony krajobrazu kulturowego, zamykającej się w granicach „własności”, gdzie wszelkie zamierzenia inwestycyjne winny być uzgadniane z konserwatorem zabytków. Zaproponowano tutaj również opracowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, mających na celu zachowanie i wprowadzenie ładu przestrzennego oraz ochronę krajobrazu kulturowego: strefa widokowa wokół kościoła w Warzycach; strefa wokół zespołów dworsko-parkowych w Wolicy, Szebniach, Trzcinicy; duża strefa wokół skansenu archeologicznego w Trzcinicy. W rozdziale tym, w ustępie dotyczącym ochrony przyrody wymienione zostały drzewa pomnikowe z parków podworskich z Trzcinicy i Zimnej Wody, które w studium objęte zostały ścisłą ochroną

konserwatorską. W rozdziale VII opracowania zawarto zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Pokróćce scharakteryzowano zasób dziedzictwa kulturowego gminy, poświęcając uwagę grodzisku w Trzcinicy, cmentarzom z obu wojen światowych, ponadto wymieniono tutaj zabytki wpisane do rejestru. Odnotowano ogólną liczbę zabytków znajdujących się w wykazach Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Zapisana tutaj została ochrona istniejących zabytków w najbliższym ich sąsiedztwie, gdzie nie należy lokalizować obiektów kłócących się z najbliższym otoczeniem zabytku oraz takich obiektów, które mogłyby doprowadzić do zniszczenia zabytku. Odnosnie stanowisk archeologicznych zapisy tej części studium są bardzo oszczędne. Nie wymieniono konkretnych stanowisk, zapisano jedynie, że najciekawsze osady pradziejowe zlokalizowane są w Niepli i Trzcinicy. W ustępie 7.4 pn. „Obszary i obiekty proponowane do objęcia ochroną” zapisano jedynie ogólne sformułowania odnoszące się do rodzajów i form proponowanej ochrony, np. wpis do rejestru, park kulturowy, mpzp itd., bez wymienienia konkretnych obiektów proponowanych do objęcia ochroną. W ustępie 7.5 omówiono szlaki kulturowe, również bardzo ogólnie, bez przedstawienia konkretnych propozycji.

Na załącznikach graficznych do studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oznaczono zabytki wpisane do rejestru wyznaczając przy tym wokół nich szerokie strefy ochrony krajobrazu kulturowego. Dodatkowo oznaczone zostały zabytkowe cmentarze z I i II wojny światowej (zabrakło oznaczenia funkcjonujących zabytkowych cmentarzy wyznaniowych) oraz część stanowisk archeologicznych.

Podsumowując wydaje się, że studium zbyt ogólnikowo traktuje temat dziedzictwa kulturowego gminy. W niepełnym wymiarze opracowany został zasób zabytków, np. jedynie część stanowisk archeologicznych zlokalizowanych na terenie gminy, objęta została ochroną. Ponadto niektóre zapisy studium wymagają uzupełnienia bądź zmiany. Szczegóły z tym związane zostały umieszczone w rozdziale 8, pkt. a i pkt. c, dotyczącym wniosków związanych z ochroną zabytków architektury i stanowisk archeologicznych. Uaktualnienie wymaga kwestia skansenu archeologicznego w Trzcinicy, który na kartach studium pojawia się, jako przedsięwzięcie dopiero planowane. Rzetelniejsze opracowanie tematyki związanej z dziedzictwem kulturowym będzie się pozytywnie przekładało na jakość ochrony poszczególnych obiektów zabytkowych.

Tereny gminy w niewielkim stopniu objęte zostały funkcjonującymi w chwili obecnej miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego, a zgodnie z uzyskanymi informacjami pokrywają one mniej niż 1% powierzchni gminy. Spośród wszystkich miejscowych planów jedynie dwa obejmują obszary, na których występują obiekty zabytkowe, są to: miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego „Szebnie-2” obejmujący cmentarz w Szebniach oraz miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego „Trzcinica-4” obejmujący obszar stanowiska archeologicznego nr 1 w Trzcinicy „Wały Królewskie”, związany z funkcjonującym w tym miejscu skansenem archeologicznym.

- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego „Szebnie-2” związany jest z planami rozbudowy cmentarza wyznaniowego w Szebniach, uchwałę o jego przyjęciu podjęto w 2003 r. W dokumencie tym wyznaczono zasięg funkcjonującej nekropoli oraz proponowany zakres poszerzenia po jej północnej stronie. W odniesieniu do istniejącego

cmentarza zapisano, iż należy tutaj uwzględniać przepisy szczególne związane z ochroną dóbr kultury. Ponadto ochroną objęto układ sektorów, ścieżek cmentarnych, grobów, zieleni i kaplicy pogrzebowej. Pozostałe zapisy planu dotyczyły sąsiadującej z cmentarzem strefy zabudowy mieszkaniowej, gdzie wysokość nowobudowanych, bądź też rozbudowywanych obiektów nie może przekraczać dwóch kondygnacji, oraz otaczających cmentarz terenów rolnych, a także infrastruktury parkingowej oraz drogowej. Najistotniejszymi, z punktu widzenia ochrony dziedzictwa kulturowego, zapisami planu są ustalenia dotyczące ochrony istniejącej formy i zagospodarowania cmentarza w Szebniach.

- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu skansenu archeologicznego „Trzcinica-4” uchwalony został przez Radę Gminy Jasło w 2003 roku. Głównym zadaniem tego planu było określenie dopuszczalnego zagospodarowania terenu w związku z planowaną wówczas budową skansenu archeologicznego, w obrębie i otoczeniu stanowiska archeologicznego nr 1 w Trzcinicy „Wały Królewskie”. W planie tym wyznaczono teren grodziska, objęty wpisem do rejestru nr C-54 z 1971 r., jako obszar ścisłej ochrony konserwatorskiej z określonymi obszarami dopuszczającymi rekonstrukcję obwarowań i obiektów zabudowy pradziejowej. Drugim ważnym obszarem był teren przeznaczony pod budowę pawilonów wystawienniczych oraz zabudowy związanej z obsługą ruchu turystycznego, znajdujący się u podnóża grodziska poza obszarem wpisanym do rejestru zabytków. Na obszarze tym określono szereg zapisów mających chronić otoczenie zabytkowego obiektu, m.in. poprzez dostosowanie gabarytów nowobudowanej architektury do charakteru skansenu archeologicznego. Dodatkowo wyznaczono, również u podnóża grodziska, teren przeznaczony dla rekonstrukcji obiektów pradziejowej zabudowy związanych z odtwarzaniem życia ludzi z epoki brązu i wczesnego średniowiecza. Ponadto wyznaczone zostały tam tereny o charakterze rolniczym, a także tereny związane z komunikacją i funkcją parkingową. W chwili obecnej skansen archeologiczny już znakomicie funkcjonuje, natomiast miejscowy plan zagospodarowania tego terenu dopełnia ochronę grodziska ustaloną wpisem do rejestru zabytków, dodatkowo ją wzmacnia i chroni otoczenie tego ważnego obiektu zabytkowego.

Istotnym dokumentem powstałym na poziomie gminy jest „Strategia rozwoju gminy Jasło”. Opracowanie to powstało w 2000 roku i jego zapisy dotyczyły lat 2000 – 2010. Nowa strategia jest w chwili obecnej w opracowaniu, jej zapisy jeszcze nie obowiązują. W dokumencie tym zostały sformułowane długookresowe cele związane z funkcjonowaniem i rozwojem gminy Jasło. Część zapisów tam zawartych odnosi się do dziedzictwa kulturowego regionu, jego ochrony, popularyzacji i uatrakcyjnienia pod kątem turystycznym. W krótkim rysie historycznym przedstawiono tutaj dzieje gminy poczynając od pradziejów. Szczególną uwagę poświęcono grodzisku w Trzcinicy, jako jednemu z najznamienitszych obiektów zabytkowych z terenu gminy. Wzmiankowane są tu również zespoły dworsko-parkowe z Szebni i Trzcinicy oraz cmentarze z I i II wojny światowej. W rozdziale szóstym opracowania pn. „Kultura i turystyka” znalazła się większość zapisów odnoszących się do dziedzictwa kulturowego. Omówiono tutaj pokrótce walory zabytkowe gminy ważne dla rozwoju turystyki, po raz kolejny znaczną uwagę poświęcając grodzisku w Trzcinicy oraz skansenowi archeologicznemu, który w momencie opracowywania omawianej strategii był dopiero w fazie planowania. Ponadto jako najciekawsze, warte zobaczenia zabytki wymieniono: drewniany kościół pw. św. Doroty

oraz zespół folwarczny z Trzcinicy, stanowiska archeologiczne z Niepli (jednakże bez podania ich dokładniejszej lokalizacji, która za wyjątkiem kurhanów neolitycznych będzie trudna do ustalenia), cmentarz z I i II wojny światowej oraz kościół pw. św. Wawrzyńca z Warzyc, kościół pw. św. Marcina, zespół dworsko-parkowy w Szebniach oraz cmentarz jeńców wojennych z II wojny światowej z obozu w Szebniach i cmentarz z I wojny światowej w Bierówce, kościół pw. św. Stanisława Biskupa oraz dwa cmentarze z I wojny światowej w Osobnicy. Wydaje się, iż do powyższego zestawu powinien dołączyć zespół dworsko-parkowy w Wolicy oraz kurhany kultury ceramiki sznurowej z Bierówki. W drugiej części opracowania pn. „Część programująco-strategiczna” zawarto zapisy konieczne do realizacji przez gminę w celu zapewnienia jej dalszego rozwoju. W większości zapisy te koncentrują się na infrastrukturze. W analizie SWOT wśród mocnych stron gminy wymieniono „Walory turystyczne: dobrze zachowane zabytki kultury materialnej, stanowiska archeologiczne w Trzcinicy i Niepli”. W dalszej części wśród misji gminy uwzględniona została „ochrona zabytków kultury materialnej”. Natomiast wśród obszarów strategicznych, na których będzie się koncentrować działalność samorządu wymieniono, m.in.: kulturę i oświatę oraz turystykę i rekreację. Jako cele i zadania strategiczne w obszarze kultury i oświaty zapisano m.in.: „wspieranie badań archeologicznych w Trzcinicy i Niepli”, „stała promocja tradycji i zabytków kultury materialnej”. W przypadku strategicznego obszaru „turystyka i rekreacja”, jako cele i zadania zapisano: „budowa skansenu na Wałach w Trzcinicy” (zapis nieaktualny, skansen już funkcjonuje), „wyeksponowanie istniejących zabytków historycznych (wykopaliska, kurhany)”, „stała promocja walorów turystyczno-krajobrazowych gminy, wydanie materiałów promocyjnych”. W nowo opracowywanej strategii warto położyć większy nacisk na cele związane z ochroną zabytków i popularyzacją dziedzictwa kulturowego regionu. Przede wszystkim należy tam uwzględnić kilkuletnie już funkcjonowanie skansenu archeologicznego w Trzcinicy, obiektu doskonale rozpoznawalnego w całej Polsce, którego powstanie znacząco zmieniło turystyczny obraz gminy.

Kolejny dokument wart omówienia to „Plan rozwoju lokalnego” opracowany i wdrożony w 2004 roku. Dokument ten koncentruje się głównie na problemach społecznych i gospodarczych gminy, zawarta tu jest również próba poszukiwań rozwiązań istniejących problemów. Część jego zapisów wiąże się z dziedzictwem kulturowym. W rysie historycznym dotyczącym gminy w skrócie opisano najważniejsze elementy zabytkowe ze szczególnym uwzględnieniem grodziska w Trzcinicy i innych ważnych stanowisk archeologicznych. Wśród celów i zadań sformułowano „wykorzystanie potencjału turystycznego, kulturowego, historycznego i przyrodniczego”, jako cel ogólny. Natomiast „rozwój bazy kulturowej, rozrywkowej, wystawienniczej, przyrodniczej i zabytkowej”, jako cel szczegółowy, wymieniono tutaj m.in.: budowę skansenu w Trzcinicy, odbudowę i renowację cmentarzy wojennych z okresu I wojny światowej, „odbudowę” kościoła pw. św. Doroty w Trzcinicy. Zadania te zostały na chwilę obecną zrealizowane.

Ponadto gmina Jasło posiada „Program ochrony środowiska wraz z planem gospodarki odpadami dla związku gmin dorzecza Wisłoki”. Jest to dokument obowiązujący na terenie gmin tworzących zawarty w tytule związek. W rozdziale 3.9, tomu I opracowania, pn. „Walory kulturowe regionu” omówiono pokrótce najważniejsze

zabytki całego regionu, z terenu gminy Jasło wyróżniono stanowiska archeologiczne z Niepli, i jako szczególnie wartościowe grodzisko z Trzciny oraz zespół folwarczny i drewniany kościół z tej samej miejscowości, a także drewnianą świątynię z Szebni.

Poza omówionymi wyżej dokumentami planistycznymi i strategiami część miejscowości gminy Jasło posiada opracowane plany odnowy, są to: Bierówka, Chrzastówka, Osobnica, Warzyce, Żółków. W opracowaniach tych m.in. w skrócie przedstawiona została charakterystyka i historia danej miejscowości, inwentaryzacja zasobów oraz jej silne i słabe strony, szanse i zagrożenia (analiza SWOT), a także opis planowanych inwestycji i przedsięwzięć. Poniżej pokrótce opisano poszczególne dokumenty:

- „Plan Odnowy Miejscowości Bierówka na lata 2010-2016”. W rozdziale I „Charakterystyka Miejscowości” punkcie 2 „Historia” wymieniono obecność na terenie miejscowości śladów pradziejowej aktywności ludzkiej, m.in. w postaci zachowanych do dnia dzisiejszego kurhanów neolitycznej kultury ceramiki sznurowej (błędnie określono epokę związaną z powstawaniem kopców grobowych). Opisano historię miejscowości od czasów średniowiecza, a także wydarzenia związane z I i II wojną światową i związane z tym cmentarze powstałe na terenie Bierówki. Ponadto zaprezentowano ważne dla lokalnej społeczności wydarzenia z drugiej połowy XX wieku. W rozdziale II opracowania pn. „Inwentaryzacja zasobów służących odnowie miejscowości”, w punkcie 2 „Dziedzictwo kulturowe” opisane zostały tradycje regionalne kultywowane przez miejscowe społeczeństwo. W dokumencie tym nie wskazano żadnych działań odnoszących się do obiektów zabytkowych.

- „Plan Odnowy Miejscowości Chrzastówka”. W rozdziale I „Charakterystyka Miejscowości” punkcie 2 „Historia” omówiono w skrócie początki miejscowości sięgające schyłku wczesnego średniowiecza. Pokrótce wzmiankowana została historia budynku szkoły pochodzącego z 1930 roku, figurującego w gminnej ewidencji zabytków oraz historia ochotniczej straży pożarnej założonej w 1923 r. W rozdziale II opracowania pn. „Inwentaryzacja zasobów służących odnowie miejscowości”, w punkcie 2 „Dziedzictwo kulturowe” opisane zostały tradycje kultywowane przez miejscową ochotniczą strażą pożarną oraz mieszkańców. W rozdziale IV „Opis planowanych zadań inwestycyjnych i przedsięwzięć aktywizujących społeczność lokalną miejscowości Chrzastówka” zapisano remont i przebudowę budynku dawnej szkoły (1930 r.) na cele rekreacyjno-sportowe. Ponadto w dokumencie nie występują inne zapisy związane z dziedzictwem kulturowym.

- „Plan Odnowy Miejscowości Osobnica”. W rozdziale I „Charakterystyka Miejscowości” punkcie 2 „Historia” pokrótce opisano średniowieczne początki miejscowości, krwawe wydarzenia związane z Bitwą Gorlicką mającą miejsce w czasie I wojny światowej. Dodatkowo opisano historię miejscowej parafii, której początki sięgają XIV wieku. W rozdziale II opracowania pn. „Inwentaryzacja zasobów służących odnowie miejscowości”, w punkcie 2 „Dziedzictwo kulturowe” wymienione zostały obiekty ważne i związane z historią Osobnicy. Na pierwszym miejscu wymieniony został obecny kościół parafialny pw. św. Stanisława Biskupa pochodzący z początków XX wieku, wraz z pięknie zagospodarowanym otoczeniem. Opisane zostały również istniejące w miejscowości cmentarze z pierwszej wojny światowej nr 16 oraz 17. Ponadto wzmiankowano tam o miejscowych tradycjach i obrzędach. W rozdziale III opracowania pn. „Analiza SWOT”

wśród mocnych stron miejscowości na pierwszym miejscu wymieniona zostały: „Tradycja i bogata historia miejscowości”. W rozdziale IV „Opis planowanych zadań inwestycyjnych i przedsięwzięć aktywizujących społeczność lokalną” w punkcie 15 zapisano konieczność wykonania prac zabezpieczających i porządkowych przy obu cmentarzach wojennych, których celem ma być „dbałość o historię miejscowości, utrwalenie miejsc o szczególnym znaczeniu”. W punkcie 20 powyższego rozdziału wzmiankowana jest również potrzeba aktywizacji organizacji społecznych dla celów zachowania i utrwalania miejscowych tradycji, historii oraz dziedzictwa.

- „Plan Odnowy Miejscowości Warzyce”. W rozdziale I „Charakterystyka Miejscowości” punkcie 2 „Historia” opisano krótko średniowieczną historię miejscowości, parafii oraz szkolnictwa, którego istnienie w miejscowości w postaci szkoły parafialnej odnotowane zostało w XVI w. Szerzej opisano historię XX-wieczną związaną z obu wojnami światowymi i funkcjonującymi we wsi: cmentarzem z I wojny i cmentarzem ofiar terroru hitlerowskiego oraz kopcem pamięci poświęconym Poległym za Wolność i Niepodległość Ojczyzny w latach 1914-1921 oraz 1939. W rozdziale II opracowania pn. „Inwentaryzacja zasobów służących odnowie miejscowości”, w punkcie 2 „Dziedzictwo kulturowe” wymieniono szereg obiektów związanych z bogatą historią miejscowości, z których na szczególnym miejscu plasuje się kościół parafialny pod wezwaniem św. Wawrzyńca, budowany jako trzecia świątynia w Warzycach na początku XX wieku w stylu neoromańskim. Ponadto mowa tutaj jest o wzmiankowanych wyżej cmentarzach, z dokładniejszym opisem ich historii i wyglądu oraz o „mogile mogił” czyli kopcu poświęconym pamięci Poległym za Wolność i Niepodległość Ojczyzny w latach 1914-1921 oraz 1939. Dodatkowo opisano tu tradycje związane z bogatą historią pożarnictwa oraz różnorakie pamiątki dokumentujące wydarzenia z przeszłości będące w posiadaniu straży pożarnej. Wzmiankowana jest również historia szkolnictwa oraz tradycje kultywowane przez miejscową społeczność. W rozdziale III opracowania pn. „Analiza SWOT” wśród mocnych stron miejscowości na pierwszym miejscu wymieniona zostały: „Tradycja i bogata historia miejscowości, szczególnie bogata historia szkolnictwa”. W rozdziale IV „Opis planowanych zadań inwestycyjnych i przedsięwzięć aktywizujących społeczność lokalną miejscowości Warzyce” w punkcie 1 i 2 zapisano plany odnoszące się do otoczenia kościoła parafialnego polegające na przebudowie ogrodzenia, schodów wejściowych i alejki procesyjnej na placu kościelnym oraz przebudowy placu sąsiadującego z kościołem. Działania te mają zmierzać do „zachowania dziedzictwa kulturowego poprzez zabezpieczenie przed zniszczeniem najbliższego otoczenia zabytkowego kościoła” oraz kształtowania prawidłowej estetyki otoczenia kościelnego. W punkcie 8 uwzględniono potrzeby wynikające z utrzymania cmentarzy z I i II wojny światowej, zmierzające do „zachowania dziedzictwa historycznego”. Jako mające duże znaczenia dla zachowania dziedzictwa kulturowego w punkcie 12 wymieniono potrzebę aktywizacji organizacji społecznych dla celów zachowania i utrwalania miejscowych tradycji, historii oraz dziedzictwa.

- „Plan Odnowy Miejscowości Żółków na lata 2010-2016”. W rozdziale I „Charakterystyka Miejscowości” punkcie 2 „Historia” opisano w skrócie dzieje miejscowości od czasów średniowiecza, poprzez znaczne zniszczenia z czasów obu wojen światowych do czasów powojennych obejmujących podziały administracyjne

miejsowości związane z przyłączeniem części jej terenów do miasta Jasła. Na terenach przyłączonych do miasta znalazła się pochodząca z początków XX wieku szkoła, a także ważne dla lokalnej społeczności budynki remizy strażackiej oraz dom ludowy. W rozdziale tym wzmiankowana jest również historia pobytu w Żółkowie twórców polskiego harcerstwa Olgi i Andrzeja Małkowskich, i poświęconej temu wydarzeniu pamiątkowej tablicy na szkole podstawowej. W rozdziale II opracowania pn. „Inwentaryzacja zasobów służących odnowie miejscowości”, w punkcie 2 „Dziedzictwo kulturowe” opisano miejscowe tradycje i zwyczaje kultywowane przez lokalną społeczność. Dodatkowo wzmiankowana jest związana z Żółkowem poetka ludowa Michalina Kurowska. Ponadto w rozdziale tym opisana została, ważna dla lokalnej społeczności, murowana kapliczka z figurą Matki Bożej z Dzieciątkiem pochodząca z lat 1914-1915 ufundowana przez Tomasza i Agatę Karczykowskich, których synowie brali udział w I wojnie światowej. W rozdziale III opracowania pn. „Analiza SWOT” wśród mocnych stron miejscowości na pierwszym miejscu wymieniona została: „Tradycja i bogata historia miejscowości”. W rozdziale IV „Opis planowanych zadań inwestycyjnych i przedsięwzięć aktywizujących społeczność lokalną” w punkcie 6 wzmiankowana jest potrzeba aktywizacji organizacji społecznych dla celów zachowania i utrwalania miejscowych tradycji, historii oraz dziedzictwa.

6. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA ZASOBU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

a. Zarys historii obszaru gminy Jasło.

Gmina Jasło w obecnie istniejącym kształcie została utworzona dnia 1 stycznia 1973 roku, na podstawie uchwały Wojewódzkiej Rady Narodowej w Rzeszowie nr XVIII/56/72 z dnia 4 grudnia 1972 roku. Według danych z dnia 31.12.2010 r. gmina zajmuje obszar 93 km², a zamieszkuje ją 16 375 osób. Gminę tworzą następujące wsie: Bierówka, Brzyście, Chrzastówka, Gorajowice, Jareniówka, Kowalowy, Łaski, Niegłowice, Niepla, Opacie, Osobnica, Sobniów, Szebnie, Trzcinica, Warzyce, Wolica, Zimna Woda, Żółków. Miejscowości te tworzą odrębne sołectwa, poza Łaskami i Sobniowem, które są jednym sołectwem.

Gmina Jasło położona jest w południowo-zachodniej części województwa podkarpackiego, w Kotlinie Jasielsko-Krośnieńskiej. Od południa graniczy z gminą Dębowiec i Tarnowiec, od północy z gminami Brzyska, Kołaczyce i Frysztak, od zachodu z gminą Skołyszyn i Lipinki, a od wschodu z gminami Jedlicze i Wojaszówka.

Pośród gminnych miejscowości najstarszą metrykę posiadają Szebnie, których dzieje sięgają przynajmniej początku XII wieku. Trudno zarysować wspólną historię dla wszystkich wiosek, jako że dzieje każdej z osobna są na swój sposób wyjątkowe. To co łączy zdecydowaną większość miejscowości, to fakt, iż aż 10 z nich zostało założonych na mocy dekretów królewskich, są to: Brzyście, Gorajowice, Jareniówka, Łaski, Niegłowice, Osobnica, Sobniów, Trzcinica, Wolica, Żółków. Kilka wiosek lokowali benedyktyni z Tyńca, którym prawa własnościowe odebrano w końcu XVIII wieku, kiedy to zniesiono opactwo tyńskie, a majątki ziemskie przeszły wówczas na rzecz funduszu religijnego. Do tych miejscowości zalicza się: Bierówka, Chrzastówka, Niepla, Opacie, Szebnie, Warzyce. Natomiast Kowalowy i Zimna Woda to wsie rycerskie. Obie wojny światowe w sposób znaczący zaznaczyły się w historii gminy Jasło. Podczas I wojny światowej na terenie gminy prowadzone były walki w pierwszych dniach maja 1915 roku, o przełamanie drugiego pasa obrony rosyjskiej na linii rzeki Wisłoki. W okresie trwania II wojny światowej również prowadzono liczne walki na tych terenach, niemniej jednak to do historii przeszły masowe mordy prowadzone w Warzyckim Lesie, który był największym na Podkarpaciu miejscem takich działań. W 1940 roku, opodal drogi prowadzącej do Sieklówki, Niemcy rozstrzelali 87 żołnierzy i oficerów Wojska Polskiego. Na skraju lasu, w kierunku Bierówki, egzekucje prowadzono od wiosny 1941 do lata 1944 roku. Zamordowano tam ponad 4 tysiące osób, przewożonych na miejsce z różnych stron Podkarpacia. W 1941 roku w Szebniach założony został przez Niemców obóz dla jeńców radzieckich. Dwa lata później zamieniono go na obóz koncentracyjny. Szacuje się, że w obu obozach zginęło łącznie około 11 tysięcy osób.

Poniżej zaprezentowano krótki zarys historyczny każdej miejscowości z terenu gminy.

Bierówka powstała, jako własność benedyktynów z Tyńca. Wieś założono na prawie magdeburskim, na mocy dekretu z dnia 8 marca 1362 roku wystawionego przez

opata Jana na rzecz Tymka, zwanego Birowem. W związku z tym przyjmuje się, że nazwa pochodzi od imienia tegoż zasadzcy Birowa. Benedyktyni byli właścicielami Bierówki do końca XVIII wieku, kiedy to tzw. reforma józefińska zniosła opactwo tynieckie. Do 1894 roku wieś była własnością funduszu religijnego, po tym czasie sprzedano ją w ręce prywatne. Grunty ziemskie dawnego folwarku zakupiła Maria z Bobrowskich Gorayska, dziedziczka sąsiednich Szebni, zaś okoliczne lasy nabył Władysław Rieger. Przez wieś przetoczyły się działania bojowe I wojny światowej. Ku pamięci poległych powstał tu cmentarz żołnierski. Natomiast z okresu II wojny światowej pochodzi cmentarz jeńców radzieckich z obozu w Szebniach.

Brzyście założone zostały jako wieś królewska za czasów króla Kazimierza Wielkiego, przypuszczalnie w drugiej ćwierci XIV wieku. Do 1398 roku majątkiem zarządzał na zasadzie zastawu Dobiesław z Kaszyc. Władysław Jagiełło zezwolił wówczas na sprzedaż wsi na rzecz Mścisława, który to miał szczególnie zasłużyć się królowi. Za czasów Długosza, Brzyście wykupione zostały przez króla, a końcem XVI wieku zarządzał wsią Jerzy Mniszech. Pod koniec XVIII wieku rząd austriacki odsprzedał majątki królewskie dawnym dzierżawcom. I tak już w XIX wieku właścicielami wsi byli Twardowscy, Lisowscy i Tarnowscy.

Chrzastówka wzmiankowana była już w 1229 roku, jako własność Benedyktynów tynieckich. W 1382 roku opat Jan ponownie wydał dekret lokacyjny, na prośbę Jakuba Chrzaszczu. Benedyktyni byli właścicielami Chrzastówki do 1798 roku, kiedy to tzw. reforma józefińska zniosła opactwo tynieckie. Do 1894 roku wieś stanowiła dobra funduszu religijnego, po tym czasie sprzedano ją Augustowi Korczak Gorayskiemu. Podczas działań bojowych I wojny światowej wieś na krótko została objęta walkami, znacząco ucierpiała na skutek stacjonujących tu oddziałów rosyjskich. W okresie II wojny światowej we wsi działał miejscowy oddział AK, ponadto Chrzastówka znajdowała się na linii frontu.

Gorajowice nazwę są otrzymały od swych założycieli Gorajowiców, potomków Goraja. Wieś królewska istniała już w początku XV wieku. Król Władysław Jagiełło oddał ją – wraz z innymi miejscowościami – w zastaw. 19 stycznia 1578 roku większa część Gorajowic została na stałe włączona do granic administracyjnych miasta Jasła.

Jareniówka nie ma źródłowo potwierdzonej daty lokacji. Przyjmuje się, że założona została na mocy dekretu królewskiego króla Władysława Łokietka. Pierwsze wzmianki na jej temat pochodzą z 1581 roku, kiedy to wieś należała do Ocieskiej. W początku XIX wieku wieś stanowiła własność książąt Jabłonowskich. W latach 20-tych tego stulecia Jareniówka prawnie przeszła na rzecz Stadnickich, a około połowy wieku XIX sprzedano ją Józefowi Bärnreitherowi, który oddał majątek w ręce Józefie Bärnreither. Kolejnymi właścicielami byli kolejno Szczęsny hr. Włodek, Ludwik i Katarzyna Pille, F. Goldberg, Michał Mikoś oraz Karol Syrek.

Kowalowy to wieś rycerska, która istniała już w XIV wieku, a jej właścicielami w czasach Długosza byli bracia Stanisław i Jerzy. Wieś w 1535 roku należała do Pawła, Macieja oraz Stanisława Kowalewskich, natomiast w 1581 roku do Krzysztofa Marcinkowskiego i Stanisława Sikorskiego, a po tym czasie do rodu Romerów. W 1742 roku Ludwika Romerowa zrzekła się dóbr na rzecz Ignacego Wybranowskiego. Kolejnymi właścicielami majątku byli Helena Rzuchowska, Faustyn Rzuchowski, Felicjan Reklewski,

Leokadia Nartowska, Antoni Koralewski, Hersz i Luiza Teitelbaumowie, Józef Rubin i Mojżesz Kanner oraz Cirlia Bergerowa. W okresie powojennym część wioski została włączona do granic administracyjnych miasta Jasła.

Łaski powstały przypuszczalnie w XIV wieku, jako królewska wieś należąca do Krystana. W czasach Długosza Łaski były własnością Andrzeja Kruczkowskiego, który nabył majątek od rodziny Pieniżków. Kolejne dane historyczne dotyczące wioski pochodzą z XIX stulecia, kiedy Łaski zmieniały często właścicieli, którymi byli kolejno: Turzycy, Wiluszowie, Prokopi, Jungsołtowie oraz Rublowie. Przez wieś przetoczyły się działania bojowe I wojny światowej, wskutek czego zniszczeniu uległa jej część. W okresie międzywojennym Łaski zyskały miano ośrodka ruchu ludowego, z działającą aktywnie Polską Partią Socjalistyczną, a podczas II wojny światowej mieściła się tu komenda inspektoratu AK kryp. „Joachim”.

Nieglowice powstały przypuszczalnie w XIV wieku, a od początku swego istnienia ściśle powiązane były z miastem Jasłem. W czasach Długosza ta królewska wieś stanowiła własność Klemensa Turskiego. W 1581 roku Nieglowice należały do Jana Mniszka, a dzierżawił je Wojciech Janowski. W początkach XVIII wieku rodzina Jurkowieckich była w posiadaniu majątku, natomiast w wieku XIX posiadał go ród Lisowieckich. Podczas I wojny światowej miejscowość objęta była walkami wojsk rosyjsko-austriackich. W 1915 roku wycofujące się wojska rosyjskie podpaliły rafinerię, którą odbudowano w międzywojniu. Zakład ponownie został zniszczony podczas II wojny światowej, kiedy to Niemcy dokonali demontażu urządzeń i wywieźli je do Rzeszy. Po wojnie rafinerię odbudowano i następnie znacznie rozbudowano. Większa część pierwotnych Nieglowic włączona jest do granic administracyjnych miasta Jasła, a odrębna wieś zajmuje niewielki obszar.

Niepla założona została według wszelkiego prawdopodobieństwa w początkach XV wieku, brak jest bowiem źródłowo potwierdzonej daty dekretu lokacyjnego. Natomiast z 1420 roku pochodzą pierwsze archiwalne zapiski, w których pojawia się wieś Niepla. Za czasów Długosza połowa wsi była własnością benedyktynów z Tyńca, natomiast druga część była w rękach prywatnych, Mikołaja Szebieńskiego. Dlatego też domniemywać należy, że opaci tynieccy lokowali tę miejscowość. Z 1531 roku pochodzi informacja, że wieś była wówczas własnością zamku Golesz, a już w 1581 roku ponownie stanowiła własność prywatną Marcina Chrzastowskiego. Część wioski należąca do Benedyktynów została im odebrana na mocy postanowień tzw. reformy józefińskiej w końcu XVIII wieku, kiedy to cała Niepla przeszła na własność funduszu religijnego. W okresie obydwu wojen światowych wieś krótkotrwało objęta była działaniami wojennymi.

Opacie to wieś założona przez Benedyktynów tynieckich, przypuszczalnie na przełomie XIV i XV wieku. W 1845 roku miejscowość była w prywatnym posiadaniu Jana Płockiego, który odziedziczył ją po Antonim Płockim. Kolejnymi właścicielami byli Aniela, Karolina i Salomea Rajske, Sabina Świrska, Adam i Ludwik Świrscy, Maria Pawłowska oraz Emil Rylski. Działania obu wojen światowych ominęły tereny wsi.

Osobnica zawdzięcza swoje powstanie Kazimierzowi Wielkiemu, który w 1384 roku wydał Janowi, zwanemu Tyznar, przywilej na założenie wsi na prawie niemieckim, magdeburskim. W 1574 roku Osobnica była zarządzana przez kanclerzynę koronną Zofię Zmarszową. W 1603 roku dzierżawił majątek ziemski starosta krasnosławski Jan Mniszek,

który w między czasie wydzierżawił wieś Piotrowi Broniowskiemu. Dopiero po 1786 roku Osobnica przeszła na własność prywatną. W XIX wieku jej właścicielami była rodzina Piegłowskich i Twardowskich. W 1901 roku zakupił wieś Mendel Kanner. Wieś uległa znacznemu spaleni podczas walk I wojny światowej. Te wydarzenia upamiętniają dwa wojenne cmentarze. W okresie międzywojnia Osobnica była dużym ośrodkiem ruchu ludowego i robotniczego. Mieszkańcy emigrowali w tym czasie do Ameryki, głównie do Brazylii. W okresie II wojny światowej we wsi działała zbrojna konspiracja, wielu mieszkańców aresztowano i wywieziono do Niemiec, sporo trafiło do obozów koncentracyjnych. Działanie bojowe toczyły się w sąsiedztwie, dzięki czemu wieś nie poniosła większych strat. Dopiero w styczniu 1945 roku zajęta została przez wojska radzieckie. W Osobnicy znajduje się neogotycki kościół parafialny wybudowany według projektów Teodora Talowskiego w początku XX wieku.

Sobniów powstał przypuszczalnie w XIV wieku. Pierwsze dane źródłowe na temat tej królewskiej wsi pochodzą z 1352 roku, kiedy to należała ona do Krystana. W czasach Długosza Sobniów był własnością Andrzeja Kruczkowskiego, który nabył majątek od rodziny Pieniążków. W 1581 roku wieś była w posiadaniu rodu Farurejów. W XIX stuleciu Sobniów zmieniał często właścicieli, którymi byli kolejno: Turzydzy, Wiluszowie, Prokopi, Jungstomowie oraz Rublowie. Przez wieś przetoczyły się działania bojowe I wojny światowej, wskutek czego zniszczeniu uległa jej część. W okresie międzywojennym Sobniów zyskał miano ośrodka ruchu ludowego, z działającą aktywnie Polską Partią Socjalistyczną, a podczas II wojny światowej mieściła się tu komenda inspektoratu AK kryp. „Joachim”. Po wojnie większa część wsi została włączona do granic administracyjnych miasta Jasła.

Szebnie są najstarszą wsią na terenie gminy Jasło, bowiem istniały już w 1105 roku. Wówczas to stanowiły własność benedyktynów tynieckich, dlatego też należy przyjąć, że to właśnie opaci założyli wieś. Na przełomie XIII i XIV wieku stanowiły Szebnie już własność prywatną rodu Szebieńskich herbu Biberstein. Ród ten miał wieś w posiadaniu do drugiej dekady XVI wieku, kiedy to przeszły na rzecz Baltazara Dąbrowskiego, a później kolejno na Jana Herburta, Krzysztofa Rupniowskiego oraz Skotnickich. Skotnicy byli właścicielami do 1681 roku, po nich przejęli je Wilkowscy i Moszczyńscy oraz Dominik Lubieniecki. W 1748 roku ówczesny właściciel Szebni Antoni Morski przekazał je na rzecz swojej córki Salomei Bukowskiej, która również przekazała je na swoje dwie córki, które wyszły za mąż za Gorayskich. I tak od około połowy XVIII wieku Gorayscy zostali właścicielami majątku ziemskiego. Gorayscy wzniesli w 1894 roku na terenie cmentarza parafialnego w Szebniach grobową kaplicę rodową. Na terenie wsi znajduje się drewniany kościół wybudowany w 1605 roku, choć wiadomo, że parafia istniała tutaj już w 1327 roku. Z początku XIX wieku zachowany jest zespół dworsko-parkowy. W okresie II wojny światowej na terenie miejscowości istniały koncentracyjne obozy hitlerowskie i obóz jeńców radzieckich (od 8 października 1941 roku do wiosny 1942), oraz obóz pracy przymusowej w Szebniach (od 11 marca 1943 roku do 8 września 1944 r.).

Trzcinnica wzmiankowana jest po raz pierwszy w 1395 roku, jako własność Borka de Tsczenecz, później natomiast wieś została przemianowana na królewską. W 1574 roku zarządzała nią kanclerzyna koronna Zofia Zmarszowa. W 1581 roku Trzcinnica ponownie

była własnością prywatną, Ocieskiej, stanowiła przy tym odrębne starostwo, w skład którego wchodziła Trzcinica z folwarkiem, Jareniówka, Przysieki, Pusta Wola i Siedliska. W 1772 roku właścicielami miejscowości byli Wilhelm i Petronela Siemińscy. Za czasów austriackich starostwo trzcinińskie zakupił Stanisław Jabłonowski, później przeszło ono w posiadanie Stadnickich oraz kolejno: Józefa Bärnreithera, Szczęsnego hr. Włodka oraz Wincentego Wojtyńkiewicza. We wsi od 1836 roku istniała szkoła, cegielnia i gorzelnia, a od 1845 roku największy na okolicę browar. Część Trzciny uległa w czasie I wojny światowej znacznemu zniszczeniu, upamiętnia te wydarzenia kwatera żołnierska na cmentarzu parafialnym. Walki prowadzone były tutaj także w czasie wojny obronnej 1939 roku, natomiast dalsze wojenne lata nie przyczyniły się do większych zniszczeń na terenie miejscowości. We wsi znajduje się XV-wieczny kościół pw. św. Doroty, który świadczy o tak wczesnym erygowaniu tutejszej parafii. Ponadto w karty historii wpisuje się tutejszy zespół dworsko-parkowy założony zapewne jeszcze w XVIII wieku. W Trzciny znajduje się także skansen archeologiczny, który powstał w celu przybliżenia historii osadnictwa na tym terenie, sięgającego epoki brązu.

Warzyce znane już były w XIII wieku, bowiem wzmiankowane są w 1288 roku jako własność opatów tynieckich. W 1386 roku miejscowość otrzymała prawo magdeburskie nadane przez opata Mściława, który sprzedał sołectwo w Warzycach na rzecz Pawła i Dobka z Wróblie. W czasach Długosza we wsi istniał już drewniany kościół, który rozebrano w XVII wieku, kiedy to wzniesiono nową murowaną świątynię. Przetwała ona do początków XX wieku, bowiem w 1904 roku rozpoczęto budowę neoromańskiej budowli, która służy parafianom do chwili obecnej. Opaci mieli w posiadaniu miejscowość do czasów zniesienia klasztoru przez rząd austriacki, później należała do funduszu religijnego, a od 1894 roku była własnością prywatną, wówczas kupił ją Władysław Rieger. W 1769 roku w miejscowości stacjonowali Konfederaci Barscy walczący z wojskami rosyjskimi. Przebiegały tędy walki austriacko-węgierskie podczas I wojny światowej, szczególnie zacięte w 1915 roku. Dnia 8 września 1939 roku weszły na teren Warzyc oddziały niemieckie. Resztki oddziałów polskich stacjonowały w lesie warzyckim jeszcze w grudniu 1939 roku. W latach 1940-1944 miały miejsce masowe rozstrzeliwania dokonywane przez hitlerowców w lesie warzyckim. W egzekucjach zginęło łącznie około 5 tysięcy Polaków i Żydów. Zwłoki zamordowanych zostały pogrzebane w 32 zbiorowych mogiłach. Po wojnie na miejscu kaźni powstał cmentarz. Ponadto we wsi znajduje się cmentarz upamiętniający żołnierzy poległych podczas I wojny światowej. Dominującym elementem w krajobrazie jest bryła neoromańskiego kościoła parafialnego.

Wolica założona została przypuszczalnie na mocy dekretu królewskiego, po raz pierwszy wzmiankowana jest w 1442 roku, kiedy to stanowiła własność Stanisława z Wolicy. Za czasów Długosza była w posiadaniu Jakuba Wolickiego. Kolejne źródłowe dane na jej temat pochodzą z przełomu XVI i XVII wieku i dotyczą nabywców, którymi byli Pakoszowie, Kowalescy i Zakrzewscy. W XVIII wieku Wolice zakupili Kamińscy, a w 1865 roku Apolinary Przełęcki, ówczesny burmistrz Jasła i członek Rady Powiatowej.

Zimna Woda posiada metrykę prawdopodobnie XIV-wieczną, bowiem pierwsze źródłowe dane na jej temat pochodzą z 1362 i 1366 roku. Rycerska wieś była wówczas własnością Klemensa i Abrahama z Zimnowódki, a następnie Jakuba Mocherowskiego.

W XV wieku Zimna Woda należała do Piotra Sanda oraz Jakuba z Moderówki. Od XVII wieku, poprzez kolejne stulecia, właścicielami majątku ziemskiego byli Glińscy, Wyszynscy, Lewartowscy. Następnym nabywcą został Oberlunder, który zbył Zimną Wodę w 1885 roku na rzecz Władysława Riegera. Rieger rozbudował istniejący tam dwór i założył obecnie zachowane park. W 1904 roku Zimna Woda po raz ostatni zmieniła właściciela, którym został Jan Korczak – Gorayski.

Żółków to miejscowość o słabo udokumentowanej źródłowo historii. Przyjmuje się, że założona została w XV wieku, jako własność królewska. Pierwsze archiwalne informacje na temat wsi pochodzą z kroniki Długosza, kiedy to Żółków był w posiadaniu Mikołaja i Stanisława Żółkowskich. W 1581 roku właścicielem Żółkowa był Joachim Ocieski, w 1773 roku Józef Stojowski, a w 1859 roku Jan hr. Załuski. W późniejszym czasie kolejnymi właścicielami wsi byli Mikitowie, Rappaport, Süssel Schmidling oraz Jan Rybak. W okresie I wojny światowej część Żółkowa została zniszczona, a odbudowywano ją w międzywojniu. W czasie okupacji hitlerowskiej we wsi działał silny ruch oporu ZWZ-AK.

b. Krajobraz kulturowy.

Krajobraz kulturowy to – zgodnie z definicją zawartą w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze. Teren obecnie istniejącej gminy Jasło zmieniał się na przestrzeni wieków, wraz z nowopowstającymi obiektami wiejskiej architektury. Warte zauważenia jest, iż w obecnym krajobrazie dominującymi formami architektonicznymi są bryły kościołów. I są to zarówno świątynie zabytkowe (Osobnica, Szebnie, Trzcinica, Warzyce), jak i współczesne (w Trzcinicy, Szebniach i Bierówce). Drewniane budynki o charakterze mieszkalnym i gospodarczym znajdują się w każdej miejscowości gminnej. Pierwotnie budowane one były według wcześniej przyjętego założenia. Do dziś większość układów ruralistycznych wiosek jest zatarta, co w głównej mierze spowodowane jest poprzez nową zabudowę, która nie dostosowuje się do zastanego układu. W Osobnicy zauważyć można pozostałości po takim układzie, gdzie zabudowa lokalizowana była pierwotnie po dwóch stronach rzeki. W szerokorozumiany krajobraz kulturowy wpisują się ponadto założenia cmentarzy wyznaniowych i wojennych, zespoły dworsko-parkowe, a także kapliczki i krzyże przydrożne. W przypadku założeń dworsko-parkowych należy zwrócić uwagę na fakt świadomie komponowanej zieleni, bowiem każdy z zachowanych do dziś parków zakładany był według konkretnej myśli przewodniej. Przy okazji zieleni należy również wymienić zalesienia terenów polnych oraz zasadzenia drzew w otoczeniu kościołów. Do dziś zachowały się pomnikowe przykłady drzew przy dawnym kościele parafialnym w Trzcinicy. Jeśli chodzi o kapliczki i krzyże przydrożne, to są to nieodłączne elementy krajobrazu polskiego. Na terenie gminy Jasło zachowanych jest kilkanaście tego typu przykładów tzw. małej architektury, niemalże w każdej miejscowości. Naturalnym bogactwem terenów gminy jest ropa naftowa i gaz ziemny. Kopalnie ropy naftowej znajdują się dziś w południowo-zachodniej części gminy, w okolicach Osobnicy, gdzie

odkryto istniejące złoża i zaczęto je eksploatować, budując szyby i kieraty. Wszystkie wyżej przedstawione elementy krajobrazu gminy Jasło stanowią przestrzeń historyczną, która w ciągu wieków została świadomie ukształtowana przez człowieka.

c. Zabytki nieruchome.

Zabytek nieruchomy to zgodnie z definicją zawartą w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Teren gminy Jasło obfituje w zabytki nieruchome, do których należą kościoły, dzwonnice kościelne, plebanie, kaplice, zabudowanie dworskie, parki, tradycyjne budownictwo drewniane, a nadto cmentarze rzymskokatolickie oraz cmentarze i miejsca pamięci upamiętniające ofiary z okresu obydwu wojen światowych.

Przeważającą część zabytków stanowi architektura sakralna, na którą składają się kościoły wraz z zabudową przykościelną, tj. dzwonnice i plebanie, także są to kaplice zlokalizowane na terenie cmentarzy. Najstarszą i najcenniejszą świątynią na terenie gminy Jasło jest dawny kościół parafialny pw. św. Doroty w Trzcinicy, niemniej cenne są świątynie w Szebniach, Osobnicy, Warzycach oraz pomniejsze kaplice grobowe zlokalizowane na terenie wyznaniowych cmentarzy.

Architektura o charakterze dworsko-parkowym na terenie gminy Jasło zlokalizowana jest w Szebniach, Trzcinicy, Wolicy, a w Zimnej Wodzie z całego zespołu zachowało się jedynie założenie parkowe.

Cmentarze z okresu I wojny światowej należą do tzw. II Okręgu Cmentarnego, a zlokalizowane są: w Bierówce – cmentarz nr 20, w Osobnicy – cmentarz nr 16 i nr 17, w Trzcinicy – cmentarz nr 25 i w Warzycach – cmentarz nr 21. Wyżej wymienione cmentarze upamiętniają żołnierzy poległych w walkach prowadzonych w pierwszych dniach maja 1915 roku, o przełamanie drugiego pasa obrony rosyjskiej na linii rzeki Wisłoki. Ich powstanie to inicjatywa Zjednoczonego Dowództwa Wojsk Sprzymierzonych w Galicji, podjęta po zakończeniu wojny, w 1918 roku. Wszystkie te założenia powstały według projektów drezdeńskiego rzeźbiarza Johanna Jägera, przy czym nie wykazują wyraźnej myśli przewodniej.

Miejsca pamięci upamiętniające ofiary terroru hitlerowskiego zlokalizowane są w: Bierówce – cmentarz, w Łaskach – mogiła zbiorowa oraz w Warzycach – cmentarz. Podczas okupacji Warzycki Las był największym na Podkarpaciu miejscem masowych straceń, dokonywanych przez hitlerowców. W 1940 roku, opodal drogi prowadzącej do Sieklówki, Niemcy rozstrzelali 87 żołnierzy i oficerów Wojska Polskiego. Na skraju lasu, egzekucje prowadzono od wiosny 1941 do lata 1944 roku. Zamordowano tam ponad 4 tysiące osób, przewożonych na miejsce z różnych stron Podkarpacia. W 1941 roku w Szebniach założony został przez Niemców obóz dla jeńców radzieckich. Dwa lata później zamieniono go na obóz koncentracyjny. Szacuje się, że w obu obozach zginęło

łącznie około 11 tysięcy osób. Dla uczczenia pamięci ofiar powyższych działań powstały na terenie gminy Jasło wyżej wymienione cmentarze i miejsca pamięci.

Poniżej przedstawiono w układzie alfabetycznym opis najcenniejszych zabytków z terenu gminy.

Cmentarz wojenny nr 20 w Bierówce o powierzchni 430 m², położony jest na wzgórzu, na wschodnim skraju wsi, przy drodze do Szebni. Cechą charakterystyczną założenia jest grupa pomnikowych dębów zasadzonych na jego terenie przez budowniczych, zgodnie z zamysłem projektanta, drezdeńskiego rzeźbiarza Johanna Jägera. Cmentarz założony został na rzucie koła, ogrodzony jest murem kamiennym z dwuspadową koroną. Wejście na teren zlokalizowane jest od strony północnej, pierwotnie zamknięte było dwuskrzydłowymi wrotami z prętów metalowych. W geometrycznym środku cmentarza ustawiony jest pomnik centralny w formie czterech wysokich betonowych steli ułożonych w kwadrat wokół dębu. Stele wykonane są z regularnie obrobionych bloków lekko zwężające się ku górze i zakończone dwuspadowo. Groby ziemne – 5 zbiorowych i 62 pojedyncze – rozmieszczone są wokół muru obwodowego. Nagrobki mają formę betonowych cokołów, na których ustawione są małe, żelazne krzyże z płaskownikami. Na cmentarzu spoczywają polegli w maju w 1915 roku: 12 żołnierzy austrowęgierskich, 72 niemieckich i 49 żołnierzy rosyjskich.

Cmentarz jeńców radzieckich z obozu w Szebniach z II wojny światowej w Bierówce położony jest po lewej stronie szosy do Krosna w miejscu zwanym „Doły Bierowskie”. Jest to miejsce upamiętniające żołnierzy i jeńców z Armii Radzieckiej poległych w latach 1942-1944. Zagłodzonych na śmierć jeńców przywożono z hitlerowskiego obozu w Szebniach i zakopywano w masowych grobach nieopodal drogi. Obecnie na tym terenie znajduje się pomnik upamiętniający 4,5 tysiąca ofiar, przypuszczalnie powstały w latach 70.-tych XX wieku. Pomnik ma formę zgeometryzowanej steli, ujętej od dołu i góry formą gzymsu. Jej lico opatrzone jest inskrypcją oraz aplikowaną gwiazdą. Ustawiona jest na stopniowym postumencie, w sąsiedztwie ośmiobocznej donicy.

Mogiła zbiorowa w Łaskach usytuowana jest na skraju lasu, przy drodze prowadzącej do Żółkowa. Miejsce upamiętnia radzieckich żołnierzy poległych w 1945 roku. Mogiła ma kształt prostokątnego grobu z formą obelisku u wezłowania, którą pokrywa inskrypcja. Całość ogrodzona jest metalowym, prostym w formie ogrodzeniem.

Kościół parafialny pw. św. Stanisława Bpa i Męczennika w Osobnicy usytuowany został w centrum wsi, na działce nr 1596, w jej północno-wschodniej części. Jest to druga, odnotowana świątynia, powstała w 1906 roku w Osobnicy. Kościół wybudowano za probostwa ks. Jana Kłosa, a według projektów jednego z najwybitniejszych architektów przełomu XIX i XX wieku Teodora Mariana Talowskiego. Neogotycka monumentalna budowla zlokalizowana została na prostokątnym placu, prezbiterium skierowana na południowy wschód. Świątynia została założona na symetrycznym rzucie, sugerującym krzyż łaciński, o zróżnicowanym obrysie. Budowla jest typu bazylikowego, z transeptem, prezbiterium zamkniętym trójbocznie oraz masywem wieżowym od frontu. Prezbiterium jest jedoprześłowe, po bokach ma dostawione symetrycznie prostokątne zakrystie. Korpus nawowy w części transeptu stanowi przedłużenie boków obu zakrystii i jest nieznacznie od nich szerszy. Nawa główna powieliła szerokość prezbiterium, natomiast

nawy boczne w partii pierwszego przęsła transeptu nieznacznie są szersze od zakrystii, a w pozostałych trzech przęsłach są węższe od transeptu. Przęsło na skrzyżowaniu naw z transeptem jest większe, prawie kwadratowe, zaś boczne ramiona nawy poprzecznej są prostokątne. Na osi naw, od strony frontowej zlokalizowane są trzy przedsionki, odpowiadające po jednym dla każdej z naw. Poza obrys korpusu kościoła, środkową nawę przedłuża nieco szersza wieża, w przyziemiu prostokątna. Bryła świątyni jest harmonijnie zakomponowana, przestrzennie zróżnicowana. Prezbiterium przykryte jest dwuspadowym dachem, który przechodzi w partii absydy w dach trójpołaciowy. Na skrzyżowaniu naw usytuowana jest wysmukła wieżyczka sygnaturki, z sześciobocznym tamburem w podstawie oraz ażurową latarnią, przykryta natomiast jest ośmiobocznym hełmem iglicowym i zwieńczona kulą i krzyżem. Nawa główna jest przykryta dachem dwuspadowym, boczne zaś połaciowymi. Wieża środkowa posiada czteroboczny iglicowy hełm o ściętych narożach, zwieńczony kulą i krzyżem, boczne wieżyczki przykrywają wysmukłe iglicowe hełmy z kulami w zwieńczeniach. Kościół w Osobnicy wybudowany został z cegły ceramicznej, pełnej, spoinowanej wapiennie. Mury zewnętrzne licowane są cegłą zendrówką o główkowym wątku, w partiach dekoracji natomiast wozówkowym. Cokół świątyni oraz dekoracje architektoniczne wykonane są z piaskowca. Ceglane elewacje kościoła zdobione są skromnie, kamiennym detalem architektonicznym. Rozczłonkowane są dużymi, arkadowymi płycinami oraz przeprute ostrołukowymi otworami okiennymi i blendami o symetrycznym układzie. Dekoracje elewacji ograniczają się do wydatnego gzymsu podokapowego, ceglano-kamiennego fryzu arkadkowego oraz tynkowanej taśmy obiegającej świątynię na całym obwodzie w trzech różnych poziomach. W elewacji frontowej znajduje się ozdobny portal wejściowy, wykonany z ciosów piaskowca. Jego nadproże wypełnia trójlistna płycina z napisem „Bóg nadzieja moja / 1906”.

Kaplica na terenie po dawnym cmentarzu rzymskokatolickim w Osobnicy usytuowana jest przy drodze prowadzącej z Dębowca do Harkłowej. Orientowana budowla wzniesiona została w początkach XX wieku prezentując rozwiązania formalne typowe dla neogotyckiej architektury. Kaplica wybudowana jest na planie prostokąta z absydą zamkniętą trójbocznie. Fasada zwieńczona jest trójkątnym szczytem, posiada architektoniczny portal obramiający drzwi wejściowe. Budowla przykryta jest dwuspadowym dachem z wieżyczką na sygnaturkę. W ścianach bocznych znajdują się ostrołukowo zamknięte okna. Kaplica jest murowana i tynkowana. Drzwi wykonane zostały jako drewniane konstrukcji ramowo-płycinowej. Witrażowe okna posiadają ołowianą konstrukcję wypełnioną kolorowymi szybami.

Relikty dawnego cmentarza rzymskokatolickiego w Osobnicy datowane są na XVI wiek, a usytuowane są w centrum wsi, przy drodze prowadzącej z Dębowca do Harkłowej, w odległości około 100 m na północ od kościoła parafialnego, a około 30 m od brzegu rzeki Bednarka. Przyjmuje się, że pierwotny teren cmentarza zajmował obszar wzdłuż w/w drogi, w kształcie prostokąta. Obecnie zachowane są tam dwa relikty nagrobków: żeliwny krucyfiks z nieczytelną inskrypcją w południowo-wschodniej części cmentarza oraz podstawa obelisku przy wschodnim odcinku granicy cmentarza.

Stary cmentarz rzymskokatolicki w Osobnicy, tzw. cmentarz przy Wiśniówkach zlokalizowany jest w centrum wsi, około 1 km na północny-wschód od kościoła.

Przyjmuje się, że mógł zostać założony w XVIII wieku, jednak brak na to historycznego potwierdzenia. Nekropolia zajmuje powierzchnię około 0,88 ha, na działce w kształcie zbliżonym do prostokąta. Teren nie jest ogrodzony, nie posiada też naturalnej granicy. Cmentarz jest silnie zadrzewiony w zachodniej części, pierwotny układ jest zatarty. Na jego terenie zachowało się do chwili obecnej około trzydziestu nagrobków, z czego większość jest znacznie zdewastowana i posiada nieczytelne inskrypcje. Pomniki te datowane są na drugą połowę XIX wieku oraz pierwszą XX.

Cmentarz rzymskokatolicki w Osobnicy założony jest na planie wydłużonego prostokąta, przy zachodnim skraju wsi, a po północnej stronie drogi prowadzącej z Harklowej do Dębowca. Wydaje się, że mógł zostać założony około 1920 roku, z tego czasu bowiem pochodzi najstarszy zachowany nagrobek, a przypuszczalnie do tego czasu czynny był cmentarz przy Wiśniówkach. Powierzchnia obecnie istniejącej nekropolii zajmuje około 1 ha i po połowie podzielona jest na część parafialną (starszą) i komunalną (nową). Teren jest współcześnie ogrodzony, od strony wejścia znajduje się metalowa brama osadzona na kamiennych słupach. Założenie posiada jedną alejkę oddzielającą starą część od nowej. Groby ułożone są w rzędach, w większości w dobrym stanie zachowania. Z wartościowych nagrobków na uwagę zasługuje około 90 sztuk powstałych w pierwszej połowie XX wieku, zlokalizowane są w starej części cmentarza, należącej obecnie do Parafii. Większość z nich to kamienne nagrobki w typie *cippus*, zwieńczone krzyżem lub pełną rzeźbą figuralną, oraz pomniki żeliwne.

Cmentarz wojenny nr 16 w Osobnicy poświęcony jest pamięci poległych żołnierzy. Obiekt zlokalizowany został w centrum wsi, przy drodze do Jasła, na miejscu dawnego cmentarza cholerycznego. Cmentarz zaprojektowany przez drezdeńskiego rzeźbiarza Johanna Jägera ma kształt prostokąta z podłużną osią symetrii, jego powierzchnia wynosi 1382 m². Na cmentarzu pochowanych jest w 44 grobach zbiorowych i 48 pojedynczych 348 żołnierzy poległych w 8 maja 1915 roku w czasie ataku na pozycje rosyjskie: 65 Rosjan z 33, 34, 35, i 36 pułku piechoty oraz 283 Niemców z rezerwowych pułków piechoty 267, 268, 270, 271, 272. Cmentarz ogrodzony jest kamiennymi słupami połączonymi podwójnymi prętami z rur. Wejście od strony zachodniej na osi założenia zamknięte jest żelaznymi dwuskrzydłowymi wrotami. Ogrodzenie od strony wschodniej przechodzi w wysoki kamienny mur, na którego osi usytuowana jest mensa ołtarzowa na tle kamiennej płyty rozczłonkowanej czterema pilastrami, a zwieńczonej trójkątnym, nadwieszonym szczytem. Mensa wykonana jest z ciosów piaskowca, poprzedzona dwoma stopniami. Nad ołtarzem umieszczona jest płaskorzeźbiona głowa Chrystusa ujęta w stylizowaną koronę cierniową. Pomnik ten zdobiony jest również rytą inskrypcją. Te elementy nadają wyjątkowego charakteru temu cmentarzowi w skali pozostałych galicyjskich.

Cmentarz wojenny nr 17 w Osobnicy urządzony został wokół przydrożnej kapliczki z przełomu XIX i XX wieku. Według ustnych przekazów przyjmuje się, iż wybudował ją jeden z przodków pobliskiego mieszkańca, na cześć swego patrona. Na cmentarzu projektu drezdeńskiego rzeźbiarza Johanna Jägera pochowanych jest – w 7 pojedynczych grobach i 11 zbiorowych – łącznie 161 żołnierzy poległych w 5 maja 1915 roku w czasie ataku na pozycje rosyjskie w walkach o Osobnicę: 83 Rosjan, 77 Niemców, 1 Austriak. Mogiła znajduje się przy drodze do Dębowca, po wschodniej stronie wsi, ma kształt prostokąta

o powierzchni 214 m², z podłużną osią symetrii. Cmentarz ogradza żywopłot, zaś groby ziemne rozmieszczone są symetrycznie wokół kapliczki. Nagrobki mają formę dwuramiennych, dużych, ażurowych krzyży żeliwnych ustawionych na betonowych cokołach.

Dawny kościół parafialny pw. św. Marcina w Szebniach. Parafia Rzymskokatolicka w Szebniach istniała już w 1327 roku i w tym też czasie wzniesiono zapewne pierwszy kościół parafialny. Obecnie istniejąca świątynia pochodzi jednak z okresu nowożytnego, a swymi początkami sięga 1605 roku. Z tego czasu pochodzi prezbiterium oraz część zrębu nawy. W 1794 roku z inicjatywy ówczesnego proboszcza ks. Jakuba Januszowskiego kościół ten uległ gruntownej przebudowie prowadzonej w duchu stylistyki barokowej. Wtedy to wprowadzono podział wnętrza na trzy nawy oraz wykonano obecnie istniejące późnobarokowe wyposażenie wnętrza. Po raz kolejny kościół był przebudowywany w 1894 roku, staraniem proboszcza ks. Władysława Sarny. Przebudowa ta dotyczyła przede wszystkim nawy, którą to wówczas powiększono w kierunku północnym o 70 m², w miejsce rozebranej XVII-wiecznej wieży-dzwonnicy. Ponadto do elewacji zachodniej dostawiono obszerną kruchtę. W 1944 roku w trakcie działań wojennych zniszczony został dach i strop świątyni. Po pracach prowadzonych od 1945 roku kościół otrzymał obecne pokrycie dachowe z blachy ocynkowanej. Kościół położony jest w centrum wsi, usytuowany na niewielkim wzniesieniu, w sąsiedztwie dawnego zespołu dworsko-parkowego. Świątynia zwrócona jest prezbiterium na południe, a założona została na symetrycznym rzucie: trójnawowa, z prezbiterium zamkniętym trójbocznie. Do prezbiterium przylega od strony wschodniej zakrystia wzniesiona na rzucie wydłużonego prostokąta, natomiast od zachodu murowany skarbiec powtarzający rzut zakrystii. Korpus nawowy w części północnej jest węższy z uwagi na istnienie tu pierwotnie wieży. Do zachodniej ściany korpusu nawowego dostawiona jest płytka kruchta, zaś na osi ściany północnej niewielka kruchta na rzucie regularnego czworoboku. Prezbiterium i nawa są równej wysokości, na ich styku ustawiona jest sześcioboczna wieżyczka na sygnaturkę z ażurową architektoniczną latarnią. Drewniana świątynia posadowiona została na kamiennym podmurowaniu. Ściany posiadają konstrukcję zrębową, od zewnątrz są szalowane pionowo deskami oraz wzmocnione lisicami. Kruchty posiadają konstrukcję słupową, szalowane są pionowo deskami. Skarbiec murowany jest z kamienia i cegły oraz tynkowany. Drewniana więźba dachowa posiada konstrukcję stolcową, natomiast wieżyczka na sygnaturkę słupowo-zastrzałową. Dwuspadowe dachy nawy oraz prezbiterium posiadają wspólną kalenicę, zakrystia i skarbiec nakryte są dachami pulpitowymi, natomiast płytka kruchta przy zachodniej ścianie korpusu nawowego w części środkowej nakryta jest dachem pulpitowym, a skrajne jej części dachem dwuspadowym, podobnie jak i kruchta ustawiona na osi ściany północnej korpusu. Wnętrze nawy i prezbiterium jest równej wysokości, nakryte płaskim stropem na belkach, zdobione dekoracją malarską wykonaną przez Stanisława Szmucę w 1957 roku. Korpus nawowy przedzielony został na trzy nawy dwiema parami drewnianych słupów. Wzdłuż ściany północnej usytuowany jest drewniany chór muzyczny, wsparty na dwóch słupach, z deskowym parapetem, lekko wklęsłym w częściach skrajnych. Wejście na niego umożliwiające jest drewnianymi schodami usytuowanymi w północno-zachodnim narożniku nawy.

Dzwonnica kościelna w Szebniach usytuowana jest około 10 metrów na południowy-zachód od kościoła parafialnego, znajduje się w obwodzie ogrodzenia placu kościelnego, a dłuższymi bokami ustawiona jest w kierunku północy i południa. Obecna parawanowa dzwonnica kościoła w Szebniach wzniesiona została w 1894 roku, po rozebraniu starej – XVIII-wiecznej wieży dzwonnicy, przylegającej do zachodniej ściany świątyni. Do czasów I wojny światowej dzwonnica ta mieściła trzy dzwony, przeniesione ze wcześniejszej budowli: „Marcin” odlany w 1550 roku, „Jan” z 1674 roku oraz trzeci najmniejszy, bez nazwy o nieznanym czasie powstania. Do chwili obecnej przetrwał na miejscu jedynie dzwon „Marcin”. Miejsce dwóch pozostałych zajęły dzwony odlane po II wojnie światowej. Parawanowa, ażurowa dzwonnica zwieńczona jest szczytem w formie osłego grzbietu z kamiennym krzyżem. Założona została na prostokątnym, wydłużonym rzucie, filary w przekroju prostokątne, zwężają się ku górze. Budowla murowana jest z cegły, ustawiona na wysokim kamiennym cokole. Posiada fakturę nie tynkowaną – eksponującą spoinowany wątek ceglany – w partiach filarów i szczytu oraz gładkiego tynku w partiach ścianek międzyarkadowych, podłucza i archiwolty arkad. Dzwonnica jest trójprzęsłowa, z przęsłami sklepionymi łukiem pełnym.

Dawna plebania rzymskokatolicka w Szebniach stanowi integralny element zespołu kościelno-plebańskiego. Wzniesiona została w końcu XIX wieku według projektu lwowskiego architekta Adolfa Stapfa, a z inicjatywy ówczesnego proboszcza tamtejszej Parafii ks. Władysława Sarny. Plebania założona została na rzucie wydłużonego prostokąta, z lekko cofniętą loggią na osi elewacji zachodniej. Budynek jest parterowy, posiada dodatkowo niskie poddasze tworzące mezzanino. Jest to budynek murowany z cegły ceramicznej, na kamiennym fundamencie, częściowo podpiwniczony, szeroko frontowy z sześćoosiową elewacją frontową zwróconą w kierunku dawnego kościoła parafialnego, nakryty dachem dwuspadowym. Elewacje plebanii są gładko tynkowane, rozczłonkowane toskańskimi pilastrami, podtrzymującymi profilowany wydatny gzyms wieńczący. Elementy zewnętrznego wystroju architektonicznego budowli utrzymane zostały w duchu architektury neorenesansowej, o czym świadczą prostokątne okna z profilowanymi obramieniami i takim wydatnym gzymsem, mezzanino części strychowej, toskańskie pilastry artykułujące w sposób rytmiczny elewacje, a zwłaszcza dwukolumnowa loggia utrzymana w tym samym porządku, podkreślająca oś wejścia głównego. Wnętrze budynku zachowało do dziś pierwotny dwutraktowy układ pomieszczeń.

Kaplica grobowa Gorajskich na cmentarzu rzymskokatolickim w Szebniach usytuowana jest w południowej części cmentarza, niemalże bezpośrednio przy jego granicy. Budowla jest orientowana, wzniesiona została w 1895 roku, a utrzymana jest w duchu sztuki neogotyckiej. Świątynia założona została na rzucie jednonawowym, z dostawionym od wschodu węższym prezbiterium, zamkniętym półkoliście oraz kruchtą od zachodu. Budowla jest dwukondygnacyjna, posiada bowiem częściowo zagłębione w ziemi krypty. Nawa i kruchta przykryta jest dachem dwuspadowym, natomiast prezbiterium stożkowym. Fasada kaplicy jest jednocześnie elewacją frontową kruchty. Jest ona jednoosiowa, o smukłych proporcjach, ujęta po bokach parą przypór, a zamknięta trójkątnie. W jej części dolnej znajduje się wejście do krypt w ozdobnym portalu. Portal ów zwieńczony jest trójkątnym przyczółkiem z półkolistym tympanonem kamiennym. Na

tympanonie wykuty został napis: *ŻYWIWM NA MODLITWĘ + ZMARŁYM NA SPOCZYNEK / KAPLICA / RODZINY KORCZAK / NA GORAYU GORAYSKICH / POSTAWIONA R. P. 1895*. Powyżej portalu usytuowane zostało duże okrągłe okno, a ponad nim dwie tarcze herbowe. W bocznych ścianach kruchty znajdują się wejścia do nawy kaplicy. Prowadzą do nich kamienne schody dwubiegowe z ażurowymi balustradami. Na szczycie zwieńczenia nawy usytuowana została wieżyczka na sygnaturkę. Boczne ściany nawy zostały przeprute trzema parami wysokich okien zamkniętych półkoliście. W narożnikach nawy znajdują się po dwie pary przypór. Stolarka drzwiowa jest bez wątpienia pierwotna i posiada oryginalne kowalskie zawiasy z ozdobnymi okuciami. Kaplicy wybudowana została z cegły na wysokim kamiennym cokole, elewacje jej zdobione są dodatkowo jasnymi kamiennymi elementami.

Kaplica grobowa na cmentarzu rzymskokatolickim w Szebniach zlokalizowana jest w sąsiedztwie kaplicy Gorajskich. Budowla wzniesiona została zapewne w końcu XIX wieku, a reprezentuje neogotycką architekturę okresu historyzującego w sztuce. Kaplica wzniesiona została na planie prostokąta z dostawionym od północy nieco węższym prezbiterium trójbocznie zamkniętym. Posiada częściowo zagłębione pod ziemią krypty, do których dojście jest możliwe przez wejście od strony północnej. Budowla przykryta jest dwuspadowym dachem, który nad częścią prezbiterialną przechodzi w trójspadowy. Fasada zwieńczona jest trójkątnym szczytem z krzyżem. W jej centrum znajduje się otwór drzwiowy w skromnym obramieniu architektonicznym. Kamienny, półkolisty tympanon wypełnia płaskorzeźbiony maswerk z tarczą herbową Brzezina. Ponad nim umieszczona jest aplikowana banderola z napisem *PAX VOBIS* oraz druga tarcza herbowa. Wejście do kaplicy poprzedzają kamienne schody, drewniane drzwi mają prostokątny kształt dostosowany do otworu. W ścianach bocznych kaplicy znajdują się okna w formie biforiów. Kaplica wybudowana jest z cegły na kamiennym podmurowaniu. Dach kryty jest współcześnie blachodachówką.

Cmentarz rzymskokatolicki w Szebniach usytuowany jest w sąsiedztwie nowego kościoła parafialnego, na północ od niego. Zajmuje powierzchnię 1,50 ha, o nieregularnym kształcie. Czas jego powstania należałoby powiązać z panującą w końcu XVIII wieku w Europie akcją likwidacyjną cmentarzy przykościelnych. Wówczas to, zgodnie z zarządzeniem władz austriackich z roku 1784, zaczęto przenosić oraz zakładać nekropolie w nowych miejscach. Cmentarz parafialny w Szebniach powstał zapewne w 1 połowie XIX wieku. Teren cmentarza ogradza XX-wieczne metalowe ogrodzenie, takąż bramą wejściową osadzona jest na kamiennych słupach, być może XIX-wiecznych. Na terenie cmentarza zlokalizowane zostały w końcu XIX wieku dwie zabytkowe neogotyckie kaplice grobowe. Pośród niezliczonych nagrobków, blisko sto prezentuje wysokie wartości artystyczno-historyczne. Powstały one na przestrzeni od około 1850 roku do drugiej ćwierci XX wieku. Większość z nich to kamienne nagrobki w typie *cippus*, zwieńczone krzyżem, lub pełną rzeźbą figuralną. Powtarzają się postaci Matki Bożej w różnych typach, Chrystusa z krzyżem, bądź w typie Najświętszego Serca, czy *Ecce homo*, figury uskrzydłych aniołów. Interesującą formę – z punktu widzenia opracowania artystycznego oraz ideowego wyrazu – posiada nagrobek Walentego Warzołka (zm. 1924 r.), o ekspresyjnym rysunku rzeźbiarskim zwieńczenia. *Cippus* wieńczy kolumna przyozdobiona wieńcem różanym, z pseudojońskim kapitelem, która dźwiga siedzącą

postać chłopca z wieńcem laurowym. Na osobną uwagę zasługują też skromniejsze formy pomników – zwieńczone krzyżami. Pomimo sztabowej formy, wyróżniają się opracowaniem szczegółów. I tak na ten przykład lico nagrobka Piotra i Agaty Betlejów zdobi płaskorzeźbiona roślinna bordiura, podobne roślinne motywy – acz w odmiennej formie – zdobią inny nagrobek z nieczytelną inskrypcją. W przypadku pomnika upamiętniającego ks. Wawrzyńca Stankiewicza (zm. 1890 r.), to krzyż wieńczący ozdobiony jest stulą. Na cmentarzu zachowany jest również nagrobek w formie klasycyzującego obelisku oraz groby z płaskorzeźbami ustawionymi u wezłowia. Wszystkie te dzieła rzeźbiarskie świadczą o istnieniu w okolicy prężnie działającego warsztatu kamieniarskiego, być może nawet nie jednego, na co wskazują odmienne sposoby formułowania bryły poszczególnych nagrobków.

Zespół dworsko-parkowy w Szebniach. Obecny budynek dworu, wchodzący w skład zespołu, pochodzi z przełomu XIX i XX wieku, jednakże tradycja tego miejsca może być dużo starsza i sięgać XII wieku, kiedy to miejscowość należała do opactwa benedyktynów tynieckich. W XIV wieku Szebnie stały się własnością prywatną, pierwszy wzmiankowany właściciel to Mikołaj Szebieński herbu Biberstien, którego ród miał wywodzić się ze Śląska. Następnie majątek należał kolejno do Hubertów, Rupniowskich, Bogoriów Skotnickich, Kalińskich i Dąbskich – Zamoyskich. W roku 1710 Szebnie zostały wydzierżawione Annie i Adamowi Wilkowskim, natomiast w roku 1743 majątek został sprzedany Franciszkowi Moszczyńskiemu, a zaraz potem подарowano go Dominikowi Lubienieckiemu. W późniejszym czasie właścicielami byli: Antoni Morski, rodzina Bukowskich i Aleksander Gorayski, po którym dobra odziedziczył jego syn Ludwik, a następnie wnuk Aleksander, po którego śmierci majątek przejął jego bratanek Jan Korczak Gorayski z pobliskiej Moderówki. W roku 1890 właścicielem dóbr ziemskich w Szebniach był Kazimierz Gorayski, natomiast w 1899 r. Jan Gorayski, za którego własności nastąpiła przebudowa dworu do obecnej postaci. Po nim dwór wraz z majątkiem odziedziczył jego syn Adam, który w 1939 opuścił Polskę. W trakcie wojny we dworze mieszkali oficerowie niemieccy oraz personel weterynaryjny. Po 1945 r. założenie dworskie stało się własnością Skarbu Państwa, budynek dworu został adaptowany na potrzeby domu dziecka. W latach 90-tych XX wieku właścicielem zespołu dworsko-parkowego stał się Urząd Gminy Jasło, w roku 2000 obiekt został przejęty przez Zarząd Powiatu w Jaśle, a w chwili obecnej zabytek znajduje się w rękach prywatnych i jest niezagospodarowany.

Założenie dworsko-parkowe w Szebniach ze względu na swą wartość zostało objęte ścisłą ochroną konserwatorską poprzez wpis do rejestru zabytków województwa podkarpackiego. Zespół usytuowany został przy obecnej drodze krajowej nr 28, po jej północnej stronie. Zajmuje teren charakteryzujący się lekkim spadkiem w kierunku południowym, w chwili obecnej jego rozplanowanie rozkłada się na rzucie nieregularnego wieloboku. Od zachodu przylega do niego boisko do piłki nożnej, od południa droga krajowa, natomiast z pozostałych stron zabudowa wsi. Od południa do założenia prowadzi droga dojazdowa do dworu, poprzedzona bramą główną ujętą w dwa ceglane i otynkowane filary, nakryte daszkami z blachy. Budynek dworu zajmuje centralne miejsce założenia parkowego.

Na planach katastralnych z roku 1850 widoczne jest założenie dworskie składające się z dwóch budynków drewnianych i murowanego dworu na rzucie prostokąta z ryzalitem przy zachodniej elewacji. Obecną formę budynek otrzymał w 1899 r., w wyniku przebudowy dokonanej przez znanego krakowskiego architekta Tadeusza Stryjeńskiego. Nowy budynek został oparty o starszą budowlę, po której zachowane zostały komory piwniczne, pochodzące prawdopodobnie z końca XVIII wieku. Przy okazji przebudowy założony został zapewne park krajobrazowy z dużym gazonem od strony fasady, w chwili obecnej o słabo czytelnej formie. Budynek dworu reprezentuje cechy historyzmu z przewagą neorenesansu i neoklasycyzmu. W jego obrębie, w okresie powojennym, dokonywano licznych ingerencji związanych z dostosowaniem do pełnionych, bądź planowanych funkcji, jednakże obiekt zachował pierwotną bryłę oraz wystrój architektoniczny, a także część wyposażenia wewnętrznego.

Budynek dworu jest murowany: fundamenty z piaskowca i cegły, mury obwodowe z cegły ceramicznej, w całości obustronnie tynkowane. Rozplanowany został nieregularnie na rzucie prostokąta z ryzalitem przy wschodniej elewacji, tarasem od południa oraz przybudówką od północy. Budynek posiada duże gabaryty ze zróżnicowanymi co do wysokości elementami. W głównej części jest dwukondygnacyjny, posiada częściowe podpiwniczenie, przykrywa go dach wielospadowy spłaszczony. Przybudówki parterowe nakryte są dachem pulpitowym. W elewacji frontowej na piętrze usytuowany został taras. Dekoracja architektoniczna budynku wykonana jest w murze, tynku oraz kamieniu. Cokół licowany płytami z piaskowca, obrzucony został tynkiem. Elewacje obiektu są wieloosiowe, w układzie symetrycznym, otwory okienne ujęte są w ozdobne opaski, gzymsy nadokienne oraz pilastry po bokach. Szczególnie ozdobnie rozwiązana została elewacja frontowa, z wejściem w formie portalu kolumnowego z frontonem, w którego tympanonie znajduje się tarcza herbowa, obok wejścia znajduje się zdobienie boniowaniem pasowym oraz wnęka arkadowa. We wnętrzu dworu zachowane są m.in. posadzki parkietowe oraz piec kaflowy.

W skład zespołu dworsko-parkowego w Szebniach wchodzi dodatkowo oficyna dworska, która powstała w czasie budowy dworu czyli w roku 1899, bądź niedługo potem. W latach 60-tych XX w. budynek od strony południowo-zachodniej został rozbudowany. Mieściły się tam biura związane z funkcjonującym do 2001 roku w dworze, domem dziecka. W chwili obecnej obiekt jest nieużytkowany. Jest to budynek parterowy, murowany z cegły ceramicznej, otynkowany, niepodpiwniczony z dachem dwuspadowym naczółkowym krytym blachą. Pierwotnie był założony na rzucie prostokąta, po rozbudowie posiada plan w kształcie litery „L”. Budynek o zwartej bryle posiada elewacje z podziałem ramowym oraz niskim cokółem z odsadzką.

Ponadto w zespole znajduje się dawna stajnia dworska datowana na koniec XVIII wieku lub początek XIX. Obiekt zajmuje południowo-zachodnią część założenia. Budynek wykonany jest z kamienia i cegły na podmurówce, podpiwniczony. Rozplanowany został na rzucie prostokąta z dobudówką od zachodu. Przykrywa go dach czterospadowy kryty blachą.

Założenie parkowe pochodzi z połowy XIX w., jednakże obecny układ kompozycyjny ukształtowany został pod koniec tego stulecia. Czytelne są elementy pochodzące sprzed zmian wprowadzanych przez Jana Gorayskiego, m.in. gazon przed

budynkiem dworu porośnięty nasadzeniami z drugiej połowy XX wieku. Starodrzew zachowany jest głównie na obrzeżach parku i w jego południowo-wschodniej części. W jego skład wchodzi pomnikowy okaz pięciopniowego jesionu wyniosłego, lipy, dąb szypułkowy, kasztanowiec biały, grab pospolity, orzech włoski, robinia akacjowa. Zdecydowana większość drzew na terenie założenia pochodzi jednak z XX wieku i posiada charakter przypadkowy. W chwili obecnej układ kompozycyjny parku na skutek licznych przekształceń jest słabo czytelny.

Dawny kościół parafialny pw. św. Doroty w Trzcinicy został wzniesiony w pierwszej połowie XVI wieku, a konsekrowany w roku 1557. W latach 1995-1999, w wyniku kompleksowych prac konserwatorskich, budowli tej przywrócona została postać architektoniczna, ukształtowana ostatecznie u schyłku wieku XVI. W chwili obecnej, w wyniku przeprowadzonej konserwacji, a przede wszystkim towarzyszących jej badań architektonicznych i konserwatorskich, kościół ów zaliczyć wypada do najstarszych (a w kategoriach architektoniczno-substancjonalnych) najlepiej zachowanych zabytków drewnianej architektury kościelnej w naszym kraju. Kościół położony został w centrum wsi, na szczycie niewielkiego wzniesienia stromo opadającego ku brzegowi rzeki Młynówki. Orientowana budowla otoczona jest płotem z drewnianych sztachet. Kościół założony został jako jednonawowy, z węższym prezbiterium od wschodu zamkniętym trójbocznie. Owo prezbiterium założone jest na rzucie prostokąta, do niego od strony północnej przylega niewielka prostokątna zakrystia. Nawa o rzucie zbliżonym do kwadratu, ma dostawioną do południowej ściany niewielką prostokątną kaplicę, trójbocznie zamkniętą od północy. Do zachodniej ściany nawy dostawiona jest wieża, założona na rzucie zbliżonym do kwadratu, z obszerną kruchtą w przyziemiu, obudowana z trzech stron połączonymi ze sobą pomieszczeniami składowymi. Świątynia wybudowana jest z drewna, osadzonego na kamiennym podmurowaniu. Ściany kościoła, zakrystii i kaplicy posiadają konstrukcję zrębową, a wykonane są głównie z drzewa jodłowego, z zewnątrz posiadają gontowy szalunek oraz wzmocnienia lisicami. Wieża o konstrukcji słupowo-ramowej szalowana jest gontem. Storczykowa więźba dachowa posiada wspólną konstrukcję dla nawy i prezbiterium. Na wszystkich częściach więźby oraz w konstrukcji wieży znajdują się ciesielskie znaki montażowe. Dachy kościoła, hełm wieży i wieżyczka na sygnaturkę kryte są gontem. Stropy przekrywające wnętrza są płaskie, w nawie posiadają zaskrzynienia. Drzwi główne dwuskrzydłowa, deskowe ozdobione są gotyckimi okuciami. Pozostałe drzwi w kościele mają konstrukcję płycinową. Dachy kościoła są w większości dwuspadowe (wspólny nad prezbiterium i nawą, nad kaplicą przylegającą do nawy) oraz pulpitowe (nad zakrystią i aneksami opasującymi wieżę). Wieżę przykrywa dach czterospadowy namiotowy, w formie graniastosłupa.

Dzwonnica kościelna w Trzcinicy zlokalizowana jest obecnie na działce nr 829, przy jej południowo-zachodniej granicy. Wzniesiona została w 1906 roku, kiedy to prowadzono kompleksowy remont świątyni. Wówczas to zdecydowano się odciążyć starą wieżę – dzwonnice i przenieść dzwony na zupełnie nową konstrukcję. Dzwonnica nie nawiązała bezpośrednio do stylu drewnianego kościoła. Natomiast bardziej przypomina realizacje neogotyckiej architektury powstające na przełomie wieków w miasteczkach i wsiach galicyjskich. Murowana dzwonnica, parawanowa, dwuprzęsłowa założona jest na rzucie prostokąta. Elewacje zróżnicowane są barwnie i fakturalnie. Zestawione zostały

w nich płaszczyzny nagiego wtku ceglanego, z obramieniami z tynku – o powierzchni urozmaiconej boniowaniem, z detalami w postaci kamiennych, profilowanych gzymsów i z połaciami szczytów pokrytymi dachówką ceramiczną. Zasadniczym motywem kompozycji jest wyraźna artykulacja parawanowej ściany poprzez filary przesł ujmujące dwa przeźrocza arkadowe sklepione półkoliście, nakryte wysokim szczytem z uszakami, obramionym gzymsowaniem i arkadkowym fryzem, zawierającym pośrodku trzeci podobny otwór. W każdym z otworów zawieszony jest dzwon. Filary o ścianach zbieżnych ku górze, o wyodrębnionej części cokołowej oddzielonej profilowanym gzymsem, o trzonach dekorowanych płytowo podtrzymują sklepione łuki, wsparte na profilowanych impostach. Pomiedzy filarami światło arkad ograniczają wysokie parapety osłonięte kamiennymi daszkami z profilowanymi okapnikami. Pole wewnętrzne szczytu ma formę płyciny o bardzo urozmaiconym zębatym wykroju. Uszaki uzyskały formę bogato profilowanych konsol. Dzwonnicę wieńczy krzyż równoramienny o trójlistnie zakończonych ramionach.

Kaplica grobowa Marii Augusty Weberowej na cmentarzu rzymskokatolickim w Trzcinicy zlokalizowana jest przy północno-wschodnim narożniku cmentarza, fasadą zwrócona na południowy wschód. Kaplica powstała zapewne w 4 ćwierci XIX wieku, prezentując tym samym neostylowe rozwiązania formalne, zwrócone w kierunku klasycystycznym. Budowla założona jest na rzucie prostokąta, przykryta dwuspadowym dachem. Wybudowana została z cegły i wytynkowana na gładko. Każda z elewacji artykułowana jest pionowo czterema pilastrami o zgeometryzowanych bazach i kapitelach. Ściany obiega dookoła mocno profilowany gzyms wieńczący. Fasada oraz ściana tylna zwieńczone są trójkątnymi przyczółkami. Wejście do kaplicy poprzedzają kamienne stopnie, otwór drzwiowy posiada formę prostokąta zwieńczonego półkolem. Owe półkole obiega profilowane obramienie z konsolowym kluczem w szczycie. Wewnątrz kaplica przekryta jest deskowanym stropem, natomiast na jego styku ze ścianami znajduje się mocno profilowany gzyms wieńczący. Na północno-wschodniej ścianie zawieszony jest marmurowe epitafium zmarłej Marii Augusty ze złożoną inskrypcją, powstałe zapewne w ostatniej dekadzie XIX wieku. Ponadto wewnątrz zdobi krucyfiks ołtarzowy oraz XX-wieczne epitafia.

Cmentarz rzymskokatolicki w Trzcinicy zlokalizowany jest po przeciwnej stronie drogi, w stosunku do dawnego kościoła parafialnego pw. św. Doroty, a jednocześnie na północny-zachód za nowym kościołem parafialnym. Zajmuje powierzchnię około 0,5 ha, o kształcie nieregularnego czworoboku, zwężającego się w części północno-zachodniej. Teren ogradza współczesne metalowe ogrodzenie, oraz od strony północno-wschodniej szpaler drzew. Czas jego powstania należałoby powiązać z panującą w końcu XVIII wieku w Europie akcją likwidacyjną cmentarzy przykościelnych. Wówczas to, zgodnie z zarządzeniem władz austriackich z roku 1784, zaczęto przenosić oraz zakładać nekropolie w nowych miejscach. Cmentarz parafialny w Trzcinicy powstał zapewne w 1 połowie XIX wieku. Na jego terenie znajduje się zabytkowa kaplica grobowa oraz niewielki zespół wartościowych nagrobków powstałych na przestrzeni od około 1850 roku do końca pierwszej ćwierci XX wieku. W większości są to kamienne nagrobki w typie *cippus*, zwieńczone krzyżem, lub pełną rzeźbą figuralną. Na szczególną uwagę zasługuje zwieńczenie jednego z nagrobków, które ma formę żeliwnego rozbudowanego

przedstawienia rzeźbiarskiego: grupa Pasji (zachowana z utraconym krzyżem) stojąca na gałęziach drzewa Jessego wyrastającego ze szkieletu zlokalizowanego poniżej. Gałęzie owe przesłania medalion, pierwotnie posiadający zapewne tablicę z inskrypcją, bądź nawet emaliowaną fotografię. Nagrobek ten wyróżnia się zarówno artystyczną formą opracowania, jak i ideowym wyrazem.

Cmentarz wojenny nr 25 w Trzcinicy zlokalizowany jest w kwaterze rzymskokatolickiego cmentarza parafialnego. Założenie powstało na planie prostokąta z podłużną osią symetrii, według projektu drezdeńskiego rzeźbiarza Johanna Jägera, a zajmuje powierzchnię 95 m². Cmentarz pierwotnie ogrodzony był betonowymi słupami połączonymi drewnianym, ażurowym płotem na podmurówce. Przesła ogrodzenia zdobione były aplikacjami w formie równoramiennej krzyży. Obecnie istniejące ogrodzenie jest współczesne, metalowe. Wejście znajduje się na osi symetrii, od strony południowej, zamknięte jest nową metalową bramką. Na końcu osi założenia, w linii tylnego ogrodzenia usytuowany jest pomnik centralny w kształcie wysokiej, kamiennej steli na cokole, zwieńczonej dwuspadowo. Na licu steli aplikowana jest konsola podtrzymująca duży, żeliwny, ażurowy krzyż. W dolnej partii lica steli znajduje się współczesna tablica inskrypcyjna. Dwie duże mogiły zbiorowe zlokalizowane są wzdłuż bocznych partii ogrodzenia, natomiast mniejszy grób ziemny zlokalizowany jest przed pomnikiem. Nagrobki mają prostą formę ograniczoną do betonowych cokołów z żeliwnymi, ażurowymi krzyżami, które zdobią aplikacje w postaci emaliowanych prostokątnych tabliczek na skrzyżowaniu ramion. Cmentarz upamiętnia żołnierzy austro-węgierskich i rosyjskich. Na cmentarzu zlokalizowany został grób Kazimierza Mazurczaka, żołnierza KOP, który w czasie wojny obronnej 1939 roku przez trzy godziny trzymał pod ogniem ręcznego karabinu maszynowego drogę i most w przysiółku Topoliny.

Zespół folwarczny i park podworski w Trzcinicy jest integralnie związany z historią miejscowości, która to pierwszy raz wzmiankowana jest w 1396 roku. Należy wówczas do Borka de Tsczenecz. W późniejszym okresie występuje jako wieś królewska. W drugiej połowie XVI wieku należy kolejno do Zmarszczowych i Ocieskich. W roku 1772 majątek przechodzi w ręce Wilhelma i Petronelli Sienieńskich. Na przełomie XVIII i XIX wieku w posiadanie omawianych dóbr ziemskich, poprzez małżeństwo z Anną Sienieńską, wchodzi Stanisław Jabłonowski. Następnie właścicielem zostaje Antoni Stadnicki, który bierze za żonę córkę Anny i Stanisława Jabłonowskich. Rodzina Stadnickich w roku 1856 sprzedaje majątek Józefowi Baernreitherowi, którego żona w roku 1872 odsprzedaje Szczęsnemu hr. Włodek. Jego potomek Samuel Włodek sprzedaje Trzcinicę Wincentemu Wojtyńkiewiczowi. Natomiast przed wybuchem drugiej wojny światowej majątek należy do rodziny Kierpców. W drugiej połowie XIX wieku południowo-zachodnią część parku wchodzącego w skład założenia oraz tereny na południe od niego nabył Czech Klominek. Rozwinął on tutaj doskonale prosperujący browar z liczną infrastrukturą towarzyszącą w postaci magazynów, budynków mieszkalnych, stajni, wozowni oraz układu transportowego z bocznicą kolejową prowadzącą do stacji w Przysiekach. Browar pozostawał w rękach rodziny Klominków do II wojny światowej, stanowiąc znakomite źródło dochodu. Po wojnie majątek ziemski wraz z kompleksem browarnym podlegał reformie rolnej i został upaństwowiony. Rodzina Klominków nigdy nie wróciła do Trzcinicy, natomiast właścicielom majątku ziemskiego

rodzynie Kierpców pozostawiono jedynie skrawek ziemi, który wkrótce sprzedali i wyjechali. Już w roku 1945 powstała tutaj Szkoła Rolnicza przekształcona z czasem w technikum. Początkowo szkoła mieściła się w budynkach kompleksu browarnego, natomiast zespół folwarczny przekształcony został w przyszkolny ośrodek gospodarczy. W przeciągu lat zespół folwarczny podlegał licznym przebudowom i rozbudowom związanym z funkcjonowaniem szkoły. Dokonano wówczas rozbiórki zachodniej części założenia architektonicznego na planie litery „U”, natomiast budynek inwentarski przekształcono na warsztat mechaniczny. Przemianom podlegały również tereny związane niegdyś z browarem, budynki najbardziej zrujnowane zostały rozebrane, w ich miejsce budowano kolejne obiekty związane z funkcjonowaniem szkoły, rozebrana została również bocznicą kolejowa

Obecne istniejące pozostałości po dawnym założeniu folwarczny to: dom z wieżą, dwie oficyny, spichlerz, stodoła, stajnia, budynek inwentarski, dom mieszkalny, resztki parku oraz staw. Z obiektów związanych z browarem Kłominków zachował się dom mieszkalny oraz budynek produkcyjno-składowy. Założenie parkowe powstało w XVIII wieku, z tego czasu pochodzą również obydwie oficyny będące prawdopodobnie pozostałościami wcześniejszego założenia pałacowego, przekształconego do funkcji gospodarczo-mieszkalnych. Z pierwszej połowy XIX wieku pochodzi dom mieszkalny z wieżą pełniący pierwotnie funkcje rezydencjonalne. Pozostałe budynki gospodarcze wznoszone były w przeciągu XIX wieku. Kompozycja zespołu dostosowana została do naturalnego ukształtowania terenu, które obejmuje południowy stok wzgórza opadającego w kierunku doliny rzeki Ropy. Budynki o charakterze gospodarczo-mieszkalnym ulokowane zostały w centralnej części, pierwotnie w zwartej zabudowie. Po północnej stronie drogi krajowej nr 28 ulokowanych zostało kilka budynków gospodarczych, tj. spichlerz, stodoła, budynek magazynowy, z których do czasów obecnych zachował się ten pierwszy oraz fragment ściany stodoły z wrytym w tynku zegarem słonecznym. Całość zespołu została wpisana do rejestru zabytków województwa podkarpackiego decyzją nr A-45 z 1984 roku.

Od zachodu, południa i wschodu teren założenia otoczony został rozległym parkiem krajobrazowym, obejmującym skraj terasy nad doliną Ropy, jej skarpe i podnóże. Park w chwili obecnej zachowany jest jedynie częściowo po wschodniej stronie. W przeszłości park otoczony był kamiennym murem. Południowo-wschodnią część zachowanego parku zajmuje odtworzony obecnie staw. Założenie parkowe prawdopodobnie pochodzi z XVIII wieku, jednakże założone zostało na wcześniejszych układach przestrzennych. Kompozycja zespołu znacząco została rozwinięta w drugiej połowie XIX wieku. Do chwili obecnej czytelny jest układ dróg wewnętrznych parku o charakterze nieregularnym oraz alei z klonu pospolitego przed domem z wieżyczką. Cennym elementem zespołu są pozostałości lasu grądowego z dębami, klonami i lipami. Ponadto występuje tu szereg nasadzeń, z których najcenniejsze to m.in.: berberys kanadyjski, cis pospolity, dąb czerwony, dąb szypułkowy odmiany piramidalnej, robinia akacjowa, sosna czarna. Do drzew pomnikowych należy: dąb szypułkowy, jesion wyniosły, klon jawor, lipa szerokolistna, olcha czarna. Zachowane pozostałości parku posiadają charakter krajobrazowy.

Do najlepiej zachowanych obiektów w zespole folwarcznym należy budynek oficyny ulokowany w zachodnim skrzydle założenia architektonicznego na planie litery „U”, w jego południowej części. Obiekt ten pochodzi z drugiej połowy XVIII wieku, tym samym jest to najstarszy z zachowanych w chwili obecnej budynków, a pierwotnie był on zapewne związany z istniejącym w Trzcinicy pałacem. Budynek murowany, rozplanowany został na rzucie prostokąta, posiada zwartą bryłę i jedną kondygnację osadzoną na wysokich suterenach, przykryty został dachem czterospadowym pokrytym blachą. W późniejszym okresie dobudowane zostały do niego od wschodu i zachodu dobudówki przykryte dachem jednospadowym. Elewacje posiadają klasycystyczny wystrój. Budynek obiega wysoki, sięgający sklepienia suteren, wyraźnie wyodrębniony cokół. Mury zwieńczone zostały wydatnym profilowanym gzymsem, obiegającym budynek dookoła. Narożniki budynku ujęte są w płytkie pilastry oparte na cokole, z lekko zaznaczonymi głowicami. Otwory okienne mają kształt prostokątów z płaskimi obramieniami i wyraźnymi, wyodrębnionymi z tynku, nadokiennikami. Elewacja frontowa od strony wschodniej, pierwotnie czteroosiowa (w chwili obecnej okno po południowej stronie zostało przysłonięte przybudówką), posiada otwarty ganek na całej długości. Główny otwór wejściowy ozdobiony jest analogicznie do otworów okiennych. Pod podestem ganku znajdują się trzy łukowato przesklepione wnęki, z wejściem do piwnicy, sutereny, w środkowej znajduje się otwór okienny. Elewacja południowa jest dwuosiowa, z oknami na poziomie wysokiego parteru. Elewacja zachodnia posiada cztery osie i przybudówkę na całej długości, sięgającą parteru. Elewacja północna do poziomu gzymsu zasłonięta jest współczesnym budynkiem szkolnym.

Analogiczny, do wyżej opisanego budynku, wygląd posiada oficina usytuowana na południowym krańcu wschodniego skrzydła układu na planie podkowy, naprzeciw opisanego wyżej obiektu. Budynek ten posiada mniej przekształceń. Jego dach pokryty został dachówką ceramiczną. Zabytek zachował oryginalny ganek przy elewacji zachodniej frontowej, pod którym znajdują się dwie głębokie wnęki zamknięte łukiem. Pozostałe cechy wystroju architektonicznego pokrywają się z budynkiem usytuowanym w zachodnim skrzydle.

Kolejnym budynkiem stanowiącym integralną część dawnego zespołu folwarcznego jest pochodzący z pierwszej połowy XIX wieku dom mieszkalny. Obiekt usytuowany jest we wschodniej części parku, w głębi założenia. Budynek murowany jest z cegły i tynkowany. Rozplanowany został na rzucie prostokąta, od północy przy wschodnim narożniku posiada ośmioboczną trójkondygnacyjową wieżę. Korpus główny posiada bryłę zwartą, dwie kondygnacje, od południa posiada zabudowany drewniany ganek, ulokowany niesymetrycznie. Nakryty został dachem dwuspadowym, na wieży znajduje się dach wielospadowy namiotowy, oba pokryte blachą. Elewacje korpusu głównego są tynkowane, posiadają wysokie płytkie wnęki sięgające poziomu terenu w postaci blend, górą zamkniętych łukami ostrymi bądź odcinkowymi, rozmieszczonych symetrycznie na elewacjach szczytowych i nieregularnie na bocznych. W większości opisanych wyżej wnęk umieszczone zostały prostokątne otwory okienne. Elewacja południowa jest pięcioosiowa, z zaburzoną symetrią na skutek dobudowy wyżej wzmiankowanego ganku i wybicia otworu drzwiowego. Na ganek od wschodu, do poziomu parteru prowadzą schody, natomiast na jego frontowej ścianie znajdują się trzy

otwory okienne, a na wysokości parteru w podmurówce niewielkie wejście do piwnic, zaś od zachodu jeden otwór okienny. Elewacja zachodnia posiada trzy blendy, z których środkowa zamknięta jest łukiem ostrym, a w skrajnych są otwory okienne. Elewacja wschodnia również jest z trzema blendami i z jednym większym otworem okiennym, do jej północnej krawędzi przylega ośmioboczna wieża. Elewacje wieży posiada podział poziomy w formie profilowanych gzymsów, jej mury wieńczy wydatny, profilowany gzyms. Posiada wysokie otwory okienne zamknięte łukami ostrymi oraz blendy rozwiązane w analogiczny sposób, rozmieszczone na każdej ścianie wieży. Wejście do wieży zlokalizowane jest od strony północnej, jej dach wieńczy metalowy wiatromierz z datą 1907 (rok przebudowy budynku).

W północnej części zespołu, już za drogą Jasło-Gorlice, znajduje się pochodzący z drugiej połowy XIX wieku budynek spichlerza. Murowany jest z cegły na kamiennym cokole i tynkowany. Rozplanowany został na rzucie prostokąta, częściowo jest podpiwniczony sklepionymi kolebkowo piwnicami. Posiada zwartą bryłę, trzy kondygnacje nadziemne z użytkowym poddaszem, nakryty został dachem dwuspadowym z blachy. Parter od pierwszego piętra oddziela, obiegający cały budynek, gzyms kordonowy. Okna w formie leżących prostokątów zamknięte są łukami odcinkowymi. Elewacje (frontowa – wschodnia, tylna – zachodnia) są pięćosiowe. W elewacji frontowej znajduje się główne wejście z niewielką rampą ze schodami z obu stron, nad nim jest otwór wejściowy do drugiej kondygnacji, a oba zamknięte są łukiem odcinkowym. Elewacje szczytowe posiadają otwory okienne w układzie niesymetrycznym: pierwsza kondygnacja – trzy, druga – dwa, na poziomie poddasza również są dwa okna, jednakże w innej formie – wysokie i wąskie umieszczone blisko siebie (w elewacji północnej na parterze wykuto wtórnie otwór bramny). Obiekt w chwili obecnej znajduje się w rękach prywatnych.

W sąsiedztwie wyżej opisanego budynku zachował się fragment ściany po nieistniejącej XIX-wiecznej stajni, ze słabo już czytelnym zegarem słonecznym wyrzytym w tynku. Relikt ten nadal jest wpisany do rejestru zabytków.

Ogólnie, mimo licznych akcji budowlanych związanych z funkcjonowaniem szkoły rolniczej, układ kompozycyjny dawnego zespołu folwarcznego (pierwotnie pałacowego) pozostaje do dnia dzisiejszego dosyć czytelny.

Kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca w Warzycach położony jest w centrum wsi, na działkach ewidencyjnych o nr 952 i 953. Został zbudowany na terenie dawnego cmentarza w 1906 roku według projektu inż. Adolfa Kuhna ze Lwowa. Prace budowlane prowadził majster Józef Romanowski ze Lwowa. Świątyni stanęła na miejscu rozebranego w 1904 roku starego XVII-wiecznego murowanego kościoła. Budowla posiada rzut symetryczny, sugerujący krzyż łaciński, o zróżnicowanym obrysie. Świątynia zwrócona jest prezbiterium na południe. Kościół jest jednonawowy, z transeptem, nieco węższym prezbiterium zamkniętym trójboczną absydą oraz wieżą dzwonną od frontu. Nawa posiada plan wydłużonego prostokąta, na który składa się wąskie prostokątne przęsło (utworzone z przestrzeni pomiędzy zakrystią a transeptem) oraz z trzech jednakowych prostokątnych przęseł i części podchórza o rzucie wąskiego prostokąta. Przy pierwszym przęsle nawy symetrycznie, po jego bokach rozmieszczone są skrzydła prostokątnego transeptu. Na osi nawy usytuowana jest wieża dzwonna założona na rzucie kwadratu, z mniejszymi

westwerkami po bokach. Prezbiterium jednoprzęsłowe założone jest na rzucie kwadratu, który przedłuża przeszło absydy zamkniętej trójbocznie. Po bokach prezbiterium dostawione są: zakrystia od wschodu oraz loża kolatorska ze skarbczykiem od zachodu. Bryła kościoła skomponowana jest harmonijnie, przestrzennie zróżnicowana. Dominantę bryły stanowi wieża dzwonna w fasadzie. Głównym motywem bryły jest krzyżowy układ całości o jednej wysokości murów obwodowych. Na kalenicy dachu nawy, przed prezbiterium zlokalizowana jest wieżyczka sygnaturki, smukła w proporcjach, o czworobocznym tamburze, z dwoma obdaszkami, z węższą, ażurową latarnią o arkadkowych prześwitach, przykryta hełmem namiotowym, zwieńczona natomiast kulą i krzyżem. Dachy nawy, transeptu i prezbiterium są dwuspadowe, dach w części prezbiterium nad absydą przechodzi w trójspadowy. Zakrystie kryte są dachami pulpitowymi. Hełm wieży posiada osiem spadów, zwieńczony jest kulą i krzyżem. Jest to kościół murowany z cegły, tynkowany z kamiennymi detalami architektonicznymi. Cokół wykonany jest z piaskowca, elewacje całej bryły są gładko tynkowane, o barwie lekko ugrzej, zdobią je zaś oszczędne detale architektoniczne malowane na biało. Detale te posiadają zgeometryzowaną formę, w postaci ząbkowanych fryzów o zróżnicowanym wykroju. Fasada o jednej osi, z formą pozornego portyku, który zwieńczony jest dwubocznym szczytem z krzyżem pośrodku. Centrum portyku z wnęką wypełnia arkadowy portal.

Stary cmentarz rzymskokatolicki w Warzycach jest obecnie nieczynny. Usytuowany jest przy dawnej drodze rzeszowskiej, około 100 metrów od kościoła parafialnego, w pobliżu cmentarza wojennego nr 21. Zajmuje teren w kształcie stosunkowo niewielkiego, nieregularnego czworoboku. Jego czas powstania określa się na XVIII wiek, a służył on przez około 100 lat, kiedy to w 1 połowie XIX wieku założono nowy, obecnie istniejący cmentarz. Granice cmentarza wyznacza ogrodzenie żywopłotu, na jego terenie zachowanych jest kilkanaście nagrobków. Wyróżniają się pomniki kamienne, które posiadają formę prostopadłościennych postumentów, mniej lub bardziej rzeźbiarskich, zwieńczonych krzyżem. Wydaje się, iż mogły one powstawać na przełomie XVIII i XIX wieku. Na większości inskrypcje są bardzo słabo czytelne. Przeważają jednak XIX-wieczne groby ziemne z żeliwnymi krzyżami ustawianymi u wezłowania pochówków.

Cmentarz rzymskokatolicki w Warzycach jest obecnie skomunalizowany. Czas jego powstania należałoby powiązać z panującą w końcu XVIII wieku w Europie akcją likwidacyjną cmentarzy przykościelnych. Wówczas to, zgodnie z zarządzeniem władz austriackich z roku 1784, zaczęto przenosić oraz zakładać nekropolie w nowych miejscach. Cmentarz parafialny w Warzycach powstał zapewne w 1 połowie XIX wieku, zlokalizowany został na wschód od dawnej drogi rzeszowskiej, kilkaset metrów od kościoła parafialnego. Cmentarz założono na działce o powierzchni 1 ha, w kształcie wydłużonego prostokąta, ogrodzony jest metalowym współczesnym parkanem. Na jego terenie usytuowane zostały dwie kaplice cmentarne, mniejsza z lat 60.-70. XX wieku, i większa współczesna. Na cmentarzu zachowana jest niewielka grupa wartościowych kamiennych nagrobków pochodzących z 2 połowy XIX wieku i początku XX wieku. Pomniki te prezentują powszechne wówczas rozwiązania formalne: cokół w typie *cippus* (jeden w formie stosu kamieni), zwieńczony krzyżem. Znajdują się też tu pełnoplastyczne rzeźby, ustawiane na cokołach (uskrzydłona postaci anielska, Jezus w typie Najświętszego

Serca, Jezus z krzyżem). Absolutnie wyjątkowe i unikatowe wartości posiada klasycystyczny nagrobek Władysława Riegera, powstały po 1897 roku, którego cokół posiada wnękę zamkniętą formą oślego grzbietu, a wypełnioną antyczną wazą z draperią.

Cmentarz wojenny nr 21 w Warzycach znajduje się bezpośrednio przy drodze z Warzyc do Lubli, niemalże w środku wsi, obok starego cmentarza parafialnego. Cmentarz o powierzchni 278 m², powstał zgodnie z projektem drezdeńskiego rzeźbiarza Johanna Jägera. Założony jest na rzucie wydłużonego prostokąta, ogrodzony betonowymi słupami połączonymi drewnianym płotem na podmurówce. W polach ażurowych przesł wprowadzony został motyw równoramiennego krzyża. Wejście zlokalizowane jest od strony zachodniej, zamknięte drewnianą furtką. Na osi założenia, przy wschodniej części ogrodzenia, znajduje się kamienny pomnik o gładkiej fakturze w kształcie prostopadłościennego słupa na dwuskokowym cokole, zwieńczony niskim, drewnianym krzyżem nakrytym dwuspadowym daszkiem. Na licu pomnika znajduje się prostokątna marmurowa tablica z inskrypcją. Na cmentarzu pochowani są żołnierze pochodzenia niemieckiego (25), Austriacy (9) i Rosjanie (20).

Cmentarz ofiar terroru hitlerowskiego w Warzycach kryje ciała ofiar pomordowanych w latach 1940-1944 podczas masowych rozstrzeliwań dokonywanych przez hitlerowców w lesie warzyckim. W egzekucjach zginęło łącznie około 5 tysięcy Polaków i Żydów. Zwłoki zamordowanych zostały pogrzebane w 32 zbiorowych mogiłach, które po wojnie zostały włączone w obecnie istniejące założenie cmentarne. Cmentarz, o powierzchni 0,7 ha, otoczony jest w całości betonowymi słupkami połączonymi metalowymi przesłami na betonowej podmurówce. Od strony drogi dojazdowej ustawiona jest monumentalna brama z tablicami inskrypcyjnymi, zwieńczona figurą orła. Wewnątrz, w nieregularnym układzie położone są 32, ponumerowane mogiły. Wszystkie groby mają formę betonowego obramowania wypełnionego ziemią, zdobionego kulami. Na wielu mogiłach ustawione są, ufundowane przez rodziny lub organizacje społeczne, tablice pamiątkowe poświęcone pochowanym tutaj osobom. W centrum cmentarza zlokalizowany jest niewielki ołtarz polowy z wysokim metalowym krzyżem.

Zespół dworsko-parkowy w Wolicy jest jednym z cenniejszych zabytków gminy Jasło, został wpisany do rejestru zabytków województwa podkarpackiego pod nr A-62 w 1985 roku. Obecnie budynek dawnego dworu wykorzystywany jest jako dom dziecka. Pierwsze wzmianki o istnieniu w miejscowości Wolica folwarku pojawiają się w pierwszej połowie XV w. u Jana Długosza, który wspomina, że wieś należy do Jakuba Wolickiego. W 1581 roku majątek ten należał do Mikołaja i Mateusza Pakoszy, natomiast w roku 1635, jako właściciel występuje Krzysztof Pakoszy. W roku 1645 wieś przechodzi w posiadanie Jana Kowalewskiego i Stanisława Zakrzewskiego. Na początku XIX w. właścicielem folwarku w Wolicy miał być Antoni Koralewski herbu Korab. Z połowy XIX w. pochodzi plan katastralny wskazujący, iż obecny dwór stoi w miejscu dwóch mniejszych budynków. Na planie widoczna jest, zachowana do dnia dzisiejszego, droga dojazdowa, a także szereg niezachowanych budynków folwarcznych oraz rozległe sady i pola. Do roku 1865 majątek należał do rodziny Kamińskich. W roku 1865 właścicielem dóbr w Wolicy staje się Apolinary Przyłęcki, herbu Szreniawa, który to był fundatorem obecnego dworu w Wolicy. W okresie tym dawne typowo folwarczne założenie zostaje przekształcone w rezydencję ziemiańską. Powstaje park krajobrazowy, drewniany spichlerz, kapliczka wolnostojąca

oraz staw. Po pierwszej wojnie światowej zespół dworski dziedziczy Stefan Przyłęcki, a po nim majątek przejmuje Lech Przyłęcki. W okresie okupacji niemieckiej wyposażenie dworu zostało wywiezione do Jasła. Po wojnie budynek dworu służył jako dom kultury, a następnie został przekazany na dom dziecka, którą to funkcję pełni do dnia dzisiejszego. Natomiast zabudowania folwarczne oraz obszary rolne przejęła spółdzielnia rolnicza, przez co podlegały one silnemu przekształceniu, w efekcie którego zatarte zostało ich pierwotne rozplanowanie.

W skład dawnego założenia dworsko-folwarcznego wchodzi murowany dwór, drewniany spichlerz, budynek gospodarczy, park krajobrazowy. Folwark zachowany jedynie reliktoowo. Zespół usytuowany jest w południowo-zachodniej części wsi, przy drodze prowadzącej do przysiółka Walowice, odbiegającej w kierunku południowym od drogi powiatowej Jasło-Tarnowiec. Rozłożony został na lekkim wzniesieniu łagodnie opadającym w kierunku północno-wschodnim. Droga prowadząca do zespołu obsadzona została szpalerem starych drzew. Przed wejściem do dworu usytuowany został gazon, a za nim znajduje się postument będący pozostałością po dawnej kapliczce.

Budynek dworu zachowuje w dużym stopniu pierwotną strukturę zabytkową utrzymaną w stylu malowniczym, *cottage*. Dawny park w chwili obecnej przedstawia słabo czytelne walory, jednakże pozwalające domniemywać, iż utrzymywany był w stylu angielskim, do dnia dzisiejszego przed dworem zachował się gazon. Budynek dworu murowany jest z cegły ceramicznej, otynkowany. Cokół wykonany został z ciosów piaskowca. Budynek zaprojektowany został na rzucie litery L, z korpusem frontowym i skrzydłem tylnym. Podpiwniczony, parterowy, a w obrębie ryzalitu frontowego i bocznego posiada piętro. W północno-zachodnim narożniku budowli znajduje się sześcioboczna altanka. Elewacje są gładko tynkowane, z dekoracją architektoniczną wykonaną metodą sztukatorską w tynku. Elewacja frontowa jest 7-osiowa, północna i zachodnia 6-osiowa, południowa 4-osiowa. Cokół kamienny jest boniowany, otwory okienne posiadają ceglane nadproża z kamiennym zwornikiem, naroża budynku są boniowane, niższe części obiektu ozdobione zostały fryzem ceglany. Dach kryty jest blachą ocynkowaną, w najwyższych częściach budynku ma formę dwuspadową naczółkową, nad częścią parterową jest to dach pulpitowy dwupołaciowy.

Drewniany budynek dawnego spichlerza znajduje się na północny-wschód od dworu, obecnie jest on wykorzystywany na potrzeby domu dziecka. Obiekt budowany był w tym samym okresie co dwór, w stylu nawiązującym do miejscowego budownictwa ludowego. Budynek założony jest na rzucie prostokąta, wykonany z bali w technice zrębowej, oszalowany w układzie pionowym. Budynek przykryty jest blachą ocynkowaną z wysokim dachem trójspadowym. Stolarka okienna jest drewniana, elewacje proste bez zdobień.

Park w Wolicy pochodzi najprawdopodobniej z XVIII i XIX stulecia, zajmuje północno-wschodni skłon niewielkiego wzgórza. Rozplanowany został na rzucie prostokąta. W chwili obecnej największe skupiska starodrzewu występują na jego obrzeżach. Od zachodu park otacza półnaturalny las, dalej w kierunku dawnego folwarku występują pomnikowe dęby szypułkowe, z których jeden posiada obwód pnia sięgający blisko 7 m, spotyka się tam również lipy szerokolistne. Ponadto w parku występują magnolia pośrednia, modrzewie i kasztanowce oraz sosna rumelijska. Wokół parku

występują w większości pola orne, co znakomicie podkreśla walory krajobrazowe założenia.

Park w Zimnej Wodzie. W XV wieku odnotowane zostało, iż miejscowość należała do Piotra Sanda. W następnych stuleciach należała do rodzin Modzerowskich, Glińskich, Wyszyńskich, Oberlenderów. W 1885 roku stała się własnością Władysława Riegera. Wówczas uporządkowany został park, powstały układy kompozycyjne drzew, częściowo zachowane do dnia dzisiejszego. Wtedy również dobudowano trzeci staw. Po śmierci Władysława Riegera, w 1904 roku dwór wraz z parkiem stały się własnością Jana Korczaka Gorayskiego. Zespół dworsko-parkowy wraz z całą wsią mocno ucierpiał w wyniku działań wojennych, w 1944 r. na tym terenie miały miejsce walki wojsk niemieckich z radzieckimi, z zabudowań dworskich ocalał jedynie dwór. Po wojnie majątek przeszedł na własność Skarbu Państwa. W latach 70-tych XX wieku w północno-wschodniej części parku wybudowano Rozlewnię Wód Gazowych. W okresie tym zasypano jeden z trzech stawów. W chwili obecnej teren stanowi własność prywatną.

Z analizy XIX wiecznych map katastralnych wynika, że w miejscowości tej znajdowała się rozległa posiadłość, na którą składały się: dwór, stajnie, obory, czworaki, spichlerze – ulokowane w zachodniej części parku, od wschodu i północy zlokalizowane były trzy stawy rybne z gołbami.

Niezachowany dwór pochodził prawdopodobnie z początku XIX wieku, rozebrany został w drugiej połowie lat 70-tych XX wieku. Pierwszą kondygnację posiadał murowaną z cegły, drugą, dobudowaną w drugiej poł. XIX wieku, drewnianą szalowaną gontem. Rozplanowany został na rzucie prostokąta z dachem dwuspadowym krytym blachą. W późniejszym okresie jego funkcjonowania zachodnie skrzydło zostało przerobione na gorzelnię, rozebraną w 1914 r.

Zespół usytuowany został na rozległej wierzchołynie otoczonej stawami i wąwozami, w centrum wsi, około kilometra na południe od drogi krajowej nr 28. Aktualnie z czterech stron obiegają go asfaltowe drogi.

W chwili obecnej z dawnego założenia zachował się jedynie park z alejowymi i kolistymi nasadzeniami drzew, dwa stawy oraz fragment drogi parkowej. W jego centralnej części znajdują się współczesne studnie głębinowe. W parku rośnie wiele pomnikowych dębów szypułkowych, czerwonych jaworów, klonów zwyczajnych. Wzmiankowane resztki nasadzeń alejowych wykonane zostały z grabu pospolitego. Ponadto występują tutaj: lipa drobnolistna i szerokolistna, robinia akacjowa, czereśnia ptasia, sosna wejmutka oraz sosna rumelijska, dąb szypułkowy odmiany piramidalnej, jesion wyniosły, wiąz polny. Generalnie, mimo zdewastowania, park charakteryzuje się stosunkowo dobrze zachowanym starodrzewem i czytelnymi do dnia dzisiejszego pozostałościami pierwotnego układu kompozycyjnego

Zabytki ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Jasło obejmują, zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, obiekty wpisane i niewpisane do rejestru zabytków. Z terenu gminy Jasło zewidencjonowanych zostało 130 zabytków nieruchomych o charakterze zabytkowym. Jest to drewniana architektura wiejska o charakterze mieszkalnym i gospodarczym, budowle sakralne, cmentarze, zespoły dworsko-parkowe, budynki użyteczności publicznej oraz tzw. mała architektura obejmująca kaplice, kapliczki i pomniki, a nadto jedno stanowisko archeologiczne. Pośród

tychże obiektów przeważają drewniane domy, które zewidencjonowane zostały w ilości 53. Budynki te prezentują architekturę z przełomu XIX i XX wieku oraz z pierwszej ćwierci XX wieku. Stanowią przy tym typowe przykłady rozwiązań charakterystycznych dla wiejskiego budownictwa tych terenów. Należy przy tym zwrócić uwagę na powszechne obecnie remonty tych obiektów, które w głównej mierze opierają się na wymianie drewnianej pierwotnej stolarki na stolarkę z PCV, na zastępowaniu dachówki ceramicznej blachodachówką, zewnętrznym docieplaniu elewacji, także i daleko idącym przebudowom pierwotnej bryły, a nawet i rozbiórkom. Dlatego też GEZ w tej kwestii wymaga ciągłej weryfikacji i wykreślaniu zniekształconych i nieistniejących obiektów.

d. Zabytki ruchome.

Zabytek ruchomy to – zgodnie z definicją zawartą w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Wyposażenie ruchome kościoła parafialnego pw. św. Stanisława Bpa i Męczennika w Osobnicy to bogaty i różnorodny zbiór zabytków zgrupowanych w jednym wnętrzu. Na wystrój wnętrza świątyni składa się trzon zabytków przeniesionych ze starego kościoła oraz te, powstałe na potrzeby wyposażenia nowego, obecnie istniejącego. Do chwili obecnej w świątyni zachowały się dwa unikatowe białe ornaty. Pierwszy z nich powstał około połowy XVII wieku i prezentuje rozwiązania formalne typowe dla hafciarstwa wczesnobarokowego. Drugi natomiast datowany jest na lata około połowy XVIII wieku, a stylistycznie odpowiada upodobaniom rokokowym. Ponadto z nieistniejącej dziś świątyni przeniesiony został do nowego wnętrza ołtarz z obrazem *Matki Bożej z Dzieciątkiem*, który ustawiony jest obecnie pod chórem, przy północnej ścianie nawy. Stylistyka struktury ołtarza wydaje się nawiązywać do opracowania estetycznego z drugiej połowy XVII wieku. Natomiast detale snycerskie są bez wątpienia o sto lat młodsze i utrzymane w nurcie rokoka. Obraz w retabulum jest jednoczasowy z ornamentyką. Wnętrze kościoła jednak dominuje neogotycka nastawa ołtarza głównego, która wraz z ołtarzami bocznymi i amboną tworzy komplet warsztatowy. Zabytki te powstały w początku XX wieku (zapewne ok. 1906 roku) w warsztacie snycerskim we Lwowie. Figury natomiast je zdobiące wykonane zostały na zamówienie przez artystów rzeźbiarzy w Tyrolu. Stylistykę neogotycką posiadają również konfesjonały, ławki dla wiernych, ława kolatorska, szafa w zakrystii oraz przyścienne kamienne kropielnice. We wnętrzu zachował się również wartościowy zespół feretronów, datowany na pierwszą ćwierć XX wieku. Obiekty te prezentują powszechnie wówczas występujące rozwiązania formalne oparte na historyzujących elementach w sposób eklektyczny łączonych ze sobą. Ściany oraz sklepienia kościoła pokrywa monumentalna dekoracja malarska wykonana w latach 1927-1928 przez artystę malarza Jana Krupskiego ze Lwowa, a odnowiona w latach 1979-1980 przez artystę krakowskiego Zygmunta Wiglusza, przy współudziale miejscowego malarza Mieczysława Burdy. Polichromia ma charakter ornamentalno-figuralny,

a stylistycznie prezentuje nurt secesyjny malarstwa polskiego. Okna zdobią witraże powstałe w Krakowskim Zakładzie Witrażów W. Ekielskiego i A. Tucha, wykonane zapewne niedługo przed 1906 rokiem.

Wyposażenie ruchome dawnego kościoła parafialnego pw. św. Marcina w Szebniach w przeważającej części jest jednolite stylowo, prezentuje bowiem estetykę późnobarokową, a pochodzi z lat 90-tych XVIII wieku. Ołtarz główny wraz z parą ołtarzy bocznych i amboną utrzymane są w duchu sztuki zapóźnionego baroku. Nastawa ołtarza głównego zdobiona jest parą bramek po bokach, XVIII-wiecznym krucyfiksem, pełnymi rzeźbami czterech ewangelistów oraz obrazem Św. Stanisław. Szczególną uwagę zwraca płaskorzeźbiona kotara spływająca ze strefy zwieńczenia do retabulum. Nieco skromniejszą oprawę estetyczną posiadają bliźniacze ołtarze boczne oraz ambona. Równoczesowe z tymi zabytkami są ponadto kamienna chrzcielnica z drewnianą puklowaną pokrywą, krucyfiks zawieszony na zewnętrznej ścianie prezbiterium. Prospekt organowy wraz z instrumentem powstał w 1845 roku i stylistycznie nawiązuje do zastanych we wnętrzu stolarsko-snycerskich elementów. Na wyposażenie kościoła w Szebniach składają się ponadto liczne obrazy, rzeźby oraz paramenty liturgiczne (kielichy, puszki, relikwiarze, lichtarze, ornaty itp.). Wyjątkową wartość posiada unikatowa późnogotycka monstrancja wieżowa, która przetrwała w swojej pierwotnej formie do czasów obecnych. Jest wykonana ze srebra złoconego, a nadto sygnowana znaczkiem złotniczym Reinharda Dietmara z datą 1585 r. Sztukę gotycką prezentuje również dzwon „Marcin” zawieszony w dzwonnicy przykościelnej, odlany w 1550 roku. Wyjątkowe w charakterze są także zachowane drzwi do zakrystii północnej, z pierwotnym zamkiem, o stylistyce manierystycznej. Ściany i stropy kościoła pokrywa dekoracja malarska powstała w latach 50.-tych XX wieku wykonana przez Stanisława Szmucę. Na terenie placu przykościelnego zachowały się dwa klasycystyczne nagrobki o formie obelisków: Teofilii z hr. Bukowskich Gorayskiej i Aleksandra Gorayskiego i Tomasza Gorayskiego oraz drugi: ks. Jakuba Januszowskiego.

Wyposażenie ruchome dawnego kościoła parafialnego pw. św. Doroty w Trzcinicy stanowi bogaty i cenny zespół zabytków powstałych na przestrzeni od połowy XVI do XX wieku włącznie. Wnętrze kościoła zdobi renesansowa polichromia figuralna z połowy i drugiej połowy XVI wieku oraz manierystyczna powstała w 1648 roku. Najstarsze jej fragmenty ufundowane zostały po 1557 roku przez Jana z Ocieszyna Ocieskiego, właściciela Trzcinicy w połowie XVI wieku. Prócz unikatowego charakteru malowideł, kościół zachował wartościowe wyposażenie ruchome, na które składają się barokowe nastawy ołtarzowe, ambona, prospekt organowy oraz liczne obrazy i rzeźby w przeważającej części z XVII, XVIII i XIX wieku. W drugiej połowie XVIII wieku wymieniona została większość wyposażenia ruchomego, z fundacji Stanisława i Anny Jabłonowskich – właścicieli Trzcinicy na przełomie XVIII i XIX wieku. Pewne zabytki noszą wyraźne piętno modnego wówczas klasycyzmu i świadczą o wyrobionym smaku artystycznym fundatorów. Pośród wyposażenia bezpośrednio związanego z osobami Jabłonowskich na uwagę zasługuje unikatowy zespół wyposażenia neoklasycystycznego, m.in. nagrobek Stanisława Jabłonowskiego z ok. 1806 roku, dwa obrazy z przedstawieniami św. Anny i Stanisława w drewnianych ramach wykładanych lustrem, czy choćby portret Stanisława Jabłonowskiego, jeden z lepszych tego typu w tej części

kraju. Zespół wyposażenie barokowego i klasycystycznego dopełniany jest przez późnogotyckie detale ciesielskie w postaci profilowanych obramień okiennych i portalowych, jak również skrzydeł drzwi wejścia zachodniego oraz wejścia do zakrystii, wyposażonych w późnogotyckie kowalskie okucia zawiasów pasowych. Osobnym zagadnieniem w zakresie wyposażenia i wystroju wnętrza jest polichromowany strop nawy, o motywach architektoniczno-figuralnych, z neogotycką ornamentyką, który powstał na przełomie XIX i XX wieku.

Wyposażenie ruchome kościoła parafialnego pw. św. Wawrzyńca w Warzycach nie jest jednolite i stanowi zespół obiektów powstałych na przełomie od XIII do XX stulecia łącznie, w większości przeniesionych do nowej świątyni z wcześniejszych kościołów. Najstarszym zabytkiem we wnętrzu kościoła jest romańska kropielnica z datą 1283. Jest to unikatowy w skali województwa przykład kamieniarki średniowiecznej. Również średniowieczna jest kamienna chrzcielnica, prezentująca gotycką estetykę. Styl gotycki prezentuje ponadto obraz z przedstawieniem *Misericordia Domini*, datowany na XV wiek. Przedstawienie to zostało odkryte w 2009 roku, w wyniku badań prowadzonych nad XVII-wiecznym obrazem. Okazało się wówczas, iż XVII-wieczne przedstawienie namalowane jest na XV-wiecznym. W roku 2010 zakończono transfer malowidła XVII-wiecznego, dzięki czemu odsłonięte zostało gotyckie. Posiada ono unikatowe treści ideowe, jak i ikonograficzne. Wystrój wnętrza kościoła wydaje się być jednolity pod względem stylistycznym, gdyż przeważają w nim obiekty stolarsko-snycerskie o eklektycznej stylistyce. Jest to ołtarz główny, który wraz z amboną i parą ołtarzy bocznych zdaje się tworzyć komplet warsztatowy. Nastawa ołtarza głównego i ołtarzy bocznych wykonana została w 1920 roku przez sanockiego snycerza – Oryszczaka, który to eklektycznie połączył w nich elementy stylistyczne wcześniejszych epok. Do ołtarza głównego wprowadził ponadto formę zaczerpniętą z krakowskich szopek bożonarodzeniowych, wykorzystując ją w zwieńczeniach nad polami ze świętymi. Na wzór tychże ołtarzy, w latach 30-tych ubiegłego stulecia wykonano ambonę. W tym też czasie uzupełniono niszę w retabulum ołtarza bocznego p.w. Św. Rodziny o figurę *Najświętszego Serca Pana Jezusa* oraz o obraz umieszczony na zasuwie z przedstawieniem *Świętej Rodziny*, który ikonograficznie osadzony jest w tradycji renesansu. W kościele zachowane są trzy feretrony procesyjne, z których najstarszy reprezentuje sztukę barokową na wysokim poziomie. Ażurowa rama o motywach suchego liścia akantu wykonana została około 1700 roku przez wykształconych w tej dziedzinie snycerzy, w jej wnętrzu umieszczone są dwa malowane olejne obrazy, pochodzące również z tegoż okresu. Dwa kolejne feretrony powstały na przełomie 19-ego stulecia, jeden z nich, z przedstawieniem świętej zakonnej benedyktynki nawiązuje do historii Warzyc z okresu kiedy były własnością benedyktynów tyńskich. Z końca XVIII wieku pochodzi pełnoplastyczne przedstawienie *Chrystusa Zmartwychwstałego*, zaś z początków XIX stulecia krzyż ołtarzowy, krucyfiks oraz obrazy: *Przemienienie Pańskie* i *Matka Boża Różańcowa*. Zostały one dopasowane do nowych ołtarzy bocznych, poprzez powiększenie, a dzięki temu kompozycje nabrały wrażenia większej przestrzenności. W przeciągu całego XIX-ego wieku na potrzeby kościoła z Warzyc wykonano ponadto rzeźbę *Chrystusa w grobie* oraz namalowano obrazy: *Św. Michała Archaniola* i *Matki Bożej Częstochowskiej*. Ponadto w zbiorach parafialnych znajdują się malowane olejno na płótnie Stacje Drogi Krzyżowej, które

wykonane zostały z przeznaczeniem do nowego kościoła. Każda z nich oprawiona jest w architektoniczną ramę, o motywach zaczerpniętych z dekoracji neogotyckiej, tym samym estetycznie dopasowując się do wnętrza świątyni.

Kapliczki. Na terenie gminy Jasło zewidencjonowanych jest 14 kapliczek. W ten skład wchodzi kapliczki słupowe w ilości 3, kapliczki domkowe w ilości 6, krzyże przydrożne w ilości 3 oraz jedna kapliczka skrzynkowa i jedna figura przydrożna. Najwięcej tego typu zabytków zlokalizowanych jest w Warzycach. Natomiast wszystkie te obiekty są dziełami artystów ludowych. Cechuje je swobodna interpretacja elementów stylów historycznych, przy czym wykazują wiele przejawów samorodnej twórczości. Datuje się je na koniec XIX wieku oraz pierwszą połowę XX wieku. Kapliczki słupowe znajdują się w Bierówce przy domu nr 100, w Chrzastówce przy domu nr 110 oraz w Wolicy przy domu nr 10. Przykłady z Bierówki i Chrzastówki zdają się pochodzić z jednego warsztatu, bowiem prezentują bliźniacze rozwiązania formalne. Obydwa obiekty wykute w kamieniu, posiadają trzy kondygnacje oddzielone od siebie mocno profilowanymi gzymsami, zwieńczone są natomiast krzyżem. W obu przypadkach dolna kondygnacja, stanowiąca strefę cokołową, wypełniona jest płyciną z napisem, natomiast dwie powyższe posiadają prostokątne wnęki, zamknięte półkoliście, a wypełnione świętymi figurami. Obiekty te prezentują opracowania stylistyczne typowe dla klasycyzującej rzeźby architektonicznej. Odmienne prezentuje się kapliczka w Wolicy w prostej formie sfazowanego cokołu z aediculą w zwieńczeniu, która przedstawia ludowe opracowanie artystyczne. Kapliczki w formie domkowej usytuowane są w Chrzastówce przy domu nr 40, w Niepli przy domu nr 30, w Osobnicy na terenie cmentarza wojennego nr 17, w Trzcinicy obok cmentarza, w Warzycach przy domu nr 231 oraz w Wolicy przy domu nr 50. Pośród nich wyróżniają się obiekty z Niepli i Wolicy, które charakteryzują się monumentalną formą architektoniczną wzorowaną na bryłach kościołów o charakterze klasycyzującym. Podobnie w stosunku do nich ma się kapliczka z Osobnicy, z tą różnicą, iż jej forma zdaje się być bardziej sprymityzowana, ludowa. Kapliczki z Chrzastówki, Trzcinicy i Warzyc również prezentują ludową formę opracowania bryły. Forma zabytku z Chrzastówki zwraca uwagę wykończeniem szczytu fasady, o falistych narożach, co bezpośrednio nawiązuje do budowli sakralnych z lat 30-tych XX wieku. Odrębne wartości prezentuje figura przydrożna z postacią św. Jana Nepomucena zlokalizowana w Warzycach przy domu nr 224. Pomimo, iż jest to obiekt małej architektury, to rozpatrywać ją należy, jako dzieło rzeźbiarskie cechujące rękę wytrwanego artysty. Na terenie gminy znajdują się ponadto trzy krzyże przydrożne, dwa w Łaskach i jeden w Warzycach. Także w Warzycach znajduje się kapliczka skrzynkowa przytwierdzona do drzewa w lesie warzyckim.

Nagrobki. Na terenie gminy Jasło zachował się bogaty zespół zabytkowych nagrobków, zgrupowanych pośród rzymskokatolickich cmentarzy parafialnych zlokalizowanych w Szebniach, Trzcinicy, Osobnicy i Warzycach. Ponadto nagrobki o zabytkowym charakterze stanowią wyposażenie cmentarzy wojennych. Charakterystyka, zarówno tych pierwszych, jak i drugich znajduje się w części dotyczącej zabytków nieruchomych, przy opisie poszczególnych cmentarzy.

e. Zabytki archeologiczne.

Gmina Jasło położona jest na styku kilku regionów geograficznych. Jej centralna część znajduje się w obrębie Dołów Jasielsko-Sanockich, południowo wschodni kraniec obejmuje Pogórze Jasielskie będące północną zewnętrzną strefą Beskidu Niskiego. Północno-zachodni fragment gminy na zachód od doliny Wisłoki znajduje się na wzniesieniach Pogórza Ciężkowickiego, natomiast północno-wschodnie rejony gminy wchodzi w obręb Pogórza Strzyżowskiego, a dokładnie jego części określanej, jako Garb Warzycki. Przez teren gminy przepływają trzy duże rzeki: Wisłoka, Ropa i Jasiołka, które wraz z licznymi dopływami, w postaci mniejszych rzek lub drobnych cieków wodnych wpływają na korzystne stosunki hydrograficzne, bardzo istotne z punktu widzenia pradziejowego osadnictwa. Generalnie w ukształtowaniu terenu gminy występują znaczne deniwelacje terenu, zwłaszcza poza strefą Dołów Jasielsko-Sanockich, powodujące jego wyraźne rozczłonkowanie i zróżnicowanie. Na większości terenów występują gleby ciężkie słabszych klas bonitacyjnych, jedynie w dolinach rzecznych wraz z terasami rejestrowane są gleby żyzniejsze, sprzyjające rozwojowi rolnictwa. Osadnictwo pradziejowe, na tym terenie wkracza na wysoczyzny, zajmując najczęściej tereny silnie eksponowane i zlokalizowane w pobliżu cieków wodnych, jednakże najczęściej poza dnem dolin rzecznych.

Zabytki archeologiczne odkrywane w terenie są materialnymi śladami ludzkiej działalności w pradziejach, a także w okresach historycznych, tworzą one stanowiska archeologiczne wyznaczające miejsca pobytu człowieka w przeszłości na danym obszarze. Podstawą skutecznie i prawidłowo prowadzonej ochrony stanowisk archeologicznych jest wiedza o ich stanie zachowania, pozwalająca podejmować odpowiednie działania konserwatorskie. Należy przy tym pamiętać, że stanowiska archeologiczne w przeciwieństwie do pozostałych kategorii zabytków są szczególnie narażone na zniszczenia, nieraz nawet mimowolne, ze względu na to, iż obiekty te są niedostrzegalne (za wyjątkiem grodzisk, czy też kurhanów). Dodatkowo postępująca w szybkim tempie zabudowa, intensywne prace rolne, naturalne procesy związane np. z erozją gleby powodują ich postępującą degradację. Przeciwdziałać wyżej nakreślonym procesom ma dokładniejsze rozpoznanie stanowisk, ich ewidencjonowanie, a co za tym idzie określenie ich charakteru i dokładnej lokalizacji.

Zdecydowana większość stanowisk archeologicznych zewidencjonowanych na terytorium gminy Jasło została zlokalizowana w trakcie realizacji ogólnopolskiego programu archeologicznych badań powierzchniowych Archeologiczne Zdjęcie Polski prowadzonych na terenie gminy w latach 80-tych i 90-tych XX wieku. Powyższa metoda powstawała w latach 70-tych XX wieku, polega ona na inwentaryzowaniu stanowisk archeologicznych według jednolitych zasad penetracji terenowej i dokumentacji dla całego obszaru Polski. Cały kraj został podzielony na obszary AZP o powierzchni około 37,5 km², stworzono również obowiązujący wzór Karty Ewidencji Stanowiska Archeologicznego, na której znajdują się podstawowe dane o charakterze i lokalizacji konkretnego stanowiska archeologicznego. Nieliczne stanowiska archeologiczne z terenu gminy zostały odkryte w trakcie wcześniejszych misji badawczych, a także na skutek przypadkowych odkryć.

Obszar gminy obejmuje 12 niepełnych obszarów AZP. Stanowiska zlokalizowane na terenie gminy Jasło zewidencjonowano na 7 obszarach¹: 108-72 badany przez mgr Jana Gancarskiego w 1992 r., 109-70 badany przez mgr Andrzeja Szpunara, mgr Andrzeja Ceterę oraz mgr Jerzego Okońskiego w 1986 r., 109-71 badany przez mgr Jana Gancarskiego w 1984 r., 109-72 badany przez mgr Antoniego Lubelczyka w 1986 r., 109-73 badany przez mgr Annę Muzyczuk oraz mgr Jerzego Ginalskiego w roku 1990, 110-70 badany przez mgr Jana Gancarskiego w 1998 r., 110-71 badany przez mgr Jana Gancarskiego w 1997 r. Łącznie na terenie gminy zewidencjonowano 237 stanowisk archeologicznych (aneks nr 1). Większość z odkrytych stanowisk archeologicznych, dzięki pozyskaniu z ich powierzchni charakterystycznych zabytków ruchomych, została skutecznie zadatowana na konkretną epokę dziejów człowieka. Część stanowisk uzyskała ogólniejsze datowanie na „pradzieje” (48), bądź ich przynależność kulturowo-chronologiczna nie została określona (23). Stanowiska archeologiczne pochodzące z wcześniejszych odkryć, z badań wykonywanych w latach 50-tych i 60-tych XX wieku w większości zostały oznaczone jako stanowiska archiwalne, gdyż nie udało się ustalić ich dokładnej lokalizacji. Szczegóły dotyczące poszczególnych stanowisk archeologicznych zawarte zostały w aneksie nr 1. Dokładna lokalizacja stanowisk powinna zostać określona w kartach gminnej ewidencji zabytków.

Należy szczególnie podkreślić, iż spośród stanowisk archeologicznych zlokalizowanych w granicach gminy Jasło nie wszystkie posiadają jednaką wartość poznawczą. Część zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych należy określić, jako posiadającą dużą wartość poznawczą, są to zwłaszcza rozległe osady wielokulturowe, grodziska, kurhany. Natomiast ślady osadnictwa, gdzie wystąpiły pojedyncze znaleziska archeologicznych zabytków ruchomych klasyfikuje się, jako stanowiska o małej wartości poznawczej. Należy przy tym pamiętać, iż rzeczywista wartość poznawcza danego stanowiska archeologicznego może być miarodajnie określona jedynie na podstawie badań wykopaliskowych.

Całokształt archeologicznego zasobu kulturowego gminy został rozpoznany dotychczas na poziomie dostatecznym. Trzeba tu jednak brać pod uwagę ograniczenia, które wpływają na metodę badań powierzchniowych, a które wiążą się zwłaszcza z trudną dostępnością niektórych partii terenów objętych AZP, np. lasów² i ugorów, bądź ogrodzonych terenów przy gospodarskich, które zajmują tereny dogodnie do osadnictwa również w pradziejach. Dużą rolę odgrywa wpływ czasu, część stanowisk na przestrzeni lat ulega degradacji na skutek czynników naturalnych, jak erozja, bądź działalności ludzkiej związanej na przykład z ekstensywną gospodarką rolną. W związku z powyższym zasobu archeologicznego dziedzictwa kulturowego gminy nie należy uważać za zbiór zamknięty. Zasób ten powinien podlegać cyklicznej weryfikacji poprzez badania powierzchniowe

---

¹ Pozostałe obszary obejmują jedynie skrawki terenu gminy, nie stwierdzono tam występowania stanowisk przynależnych terytorialnie do Gminy Jasło. Jeden obszar AZP 111-70 obejmujący południową granicę gminy, dotychczas nie został objęty badaniami powierzchniowymi.

² Tereny lasów zlokalizowanych w obrębie Garbu Warzyckiego zostały objęte badaniami powierzchniowymi realizowanymi przez mgr Jana Gancarskiego pod kątem poszukiwania kurhanów kultury ceramiki sznurowej.

(zwłaszcza terenów objętych AZP w latach osiemdziesiątych) jak i badania wykopaliskowe, które najlepiej potrafią udzielić odpowiedzi w kwestii rzeczywistej wartości poznawczej danego obiektu archeologicznego.

Zdecydowana większość stanowisk zlokalizowanych na terenie gminy to ślady osadnictwa, czyli znaleziska pojedynczych zabytków ruchomych, na podstawie których w chwili obecnej nie możliwe jest określenie precyzyjniejszych wartości poznawczych danego stanowiska. Następną kategorią stanowisk wg liczebności są punkty osadnicze, czyli znaleziska kilku lub kilkunastu zabytków pradziejowych, bądź historycznych. Wśród tego rodzaju stanowisk występuje większe zróżnicowanie odnośnie ich wartości poznawczej. Najcenniejszą kategorię stanowisk tworzą osady, cmentarzyska, grodziska, obozowiska, stanowiska te posiadają bowiem największy walor poznawczy niejednokrotnie potwierdzony w trakcie badań archeologicznych.

W poniżej zaprezentowanym omówieniu przyjęto chronologiczny podział epok pradziejów ludzkości z podaniem ogólnej liczby stanowisk z danej epoki zewidencjonowanych na terenie gminy, wraz z wyszczególnieniem stanowisk najcenniejszych zgodnie z informacjami zawartymi w kratach ewidencyjnych stanowisk, a także z uwzględnieniem dotychczas zrealizowanych badań archeologicznych.

Najstarszy etap dziejów człowieka przypada na okres określany epoką kamienia, a dokładniej jej dwie pierwsze części tzn. paleolit (starsza epoka kamienia) oraz mezolit (środkowa epoka kamienia). Ówczesne społeczności ludzkie bazowały na „gospodarce” związanej z łowiectwem, zbieractwem i rybołówstwem. Okres ten był najdłuższym etapem rozwoju człowieka trwającym 3 miliony lat. Na terenie gminy Jasło zlokalizowano 15 stanowisk archeologicznych datowanych ogólnie na paleolit. Dotychczas nie udało się zewidencjonować żadnego stanowiska datowanego na mezolit. Do najciekawszych w chwili obecnej stanowisk należy zaliczyć stan. 3 z Jareniówki AZP 109-71/10 (lp. 51), gdzie w trakcie badań powierzchniowych znaleziono odłupki z krzemienia i radiolarytu z retuszem bocznym, a także rdzeń z radiolarytu służący do produkcji kamiennych narzędzi, stanowisko to zostało zewidencjonowane jako obozowisko z okresu paleolitu. Na górny paleolit został jeszcze datowany ślad osadnictwa (na podstawie znaleziska rdzenia z radiolarytu) wyznaczony w Żółkowie jako stan. nr 5 AZP 110-71/101 (lp. 232). Pozostałe stanowiska związane z epoką kamienia (patrz tabela) to pojedyncze znaleziska narzędzi kamiennych bądź półsurowców służących do ich produkcji, datowanych ogólnie na „epokę kamienia”, jednakże z dużym prawdopodobieństwem należy założyć, że wiążą się one z okresem paleolitu, bądź mezolitu.

Kolejną i zarazem ostatnią część epoki kamienia stanowi neolit (młodsza epoka kamienia), okres upowszechnienia uprawy ziemi i hodowli zwierząt określanej, ze względu na swą doniosłość, mianem „rewolucji neolitycznej”. Z epoką tą wiąże się przejście do osiadłego trybu życia i opanowanie technik rzemieślniczych, z których najważniejszą była produkcja naczyń glinianych. Ogólnie na okres neolitu z terenu gminy Jasło datujemy 32 stanowiska archeologiczne, w większości są to ślady osadnicze wyodrębnione na podstawie pojedynczych znalezisk ułamków ceramiki, bądź narzędzi krzemienianych. Najciekawsze stanowiska zlokalizowane na terenie gminy wiążą się kulturą pucharów lejkowatych (początek około połowy V tysiąclecia p.n.e., zanik początek III tysiąclecia), która na tym terenie była pierwszą falą ludności neolitycznej. Jednostka ta wykształciła się

na podłożu mezolitycznej ludności trudniącej się zbieractwem oraz łowiectwem, do której przenikały trendy neolitu naddunajskiego. Ludność tej kultury dokonała dużych zmian w środowisku naturalnym odlesiając metodą wypaleniskową duże połacie terenu. Osadnictwo tej kultury zostało potwierdzone w trakcie sondażowych badań archeologicznych zrealizowanych w Niepli na stanowisku nr 3 AZP 108-72/52 i AZP 109-72/18 (lp. 59). Ponadto osadnictwo powyższej jednostki kulturowej zarejestrowane zostało na stanowisku nr 11 AZP 108-72/56 (lp. 67) w Niepli oraz prawdopodobnie na stanowisko nr 23 w Osobnicy AZP 110-70/12 (lp. 114). Do najciekawszych stanowisk z okresu neolitu na terenie gminy Jasło należy zaliczyć stanowisko nr 1 AZP 108-72/43 (lp. 1) w Bierówce, oraz nr 14 AZP 108-72/59 (lp. 70) w Niepli, gdzie odkryto i badano wykopaliskowo kurhany kultury ceramiki sznurowej. Jednostka ta funkcjonowała u schyłku neolitu na rozległych obszarach Europy Środkowej (III tysiąclecie p.n.e.). Jej nazwa pochodzi od specyficznego sposobu zdobienia ceramiki odciskami sznura. Podstawą gospodarki kultury ceramiki sznurowej była wysoce wyspecjalizowana hodowla. Główną grupę znalezisk związanych z powyższą kulturą stanowią kurhany, ziemne mogiły – kopce, czytelne do dnia dzisiejszego na powierzchni ziemi. Nasypy kurhanów KCSZ badanych wykopaliskowo na terenie gminy Jasło zostały zrekonstruowane i stanowią w chwili obecnej jedne z atrakcji turystycznych gminy. Dodatkowo ślady osadnicze związane z powyższą kulturą zlokalizowano na stanowisku nr 3 w Niepli AZP 108-72/52 i AZP 109-72/18 (lp. 59), gdzie w trakcie badań powierzchniowych znaleziono fragment ceramiki oraz topora z kwarcytu, oraz na stanowisku nr 15 w Niepli AZP 108-72/60 (lp. 71), gdzie znaleziono siekiere czworoscienną z margla dynowskiego, a także w Bierówce stan. 2 AZP 109-72/12 (lp. 2), gdzie odnotowane jest archiwalne znalezisko toporka kamiennego, jednakże bez określenia dokładnego miejsca znalezienia.

W epoce brązu nastąpiło rozprzestrzenienie techniki obróbki brązu i upowszechnienie wyrobów z tego surowca. Natomiast gospodarczo kontynuowano wzorce wykształcone w okresie neolitu, zwłaszcza jeśli chodzi o produkcję żywności. Na przełom neolitu i wczesnej epoki brązu na terenie gminy Jasło datujemy 38 stanowisk archeologicznych w zdecydowanej większości będących śladami osadnictwa wyznaczonymi na podstawie pojedynczych znalezisk pradziejowych zabytków ruchomych. Natomiast stricte na wczesną epokę brązu datowano 9 stanowisk. Do najcenniejszych należą: Niepla stan. 12 AZP 108-72/57 (lp. 68) a zwłaszcza Trzcinica stan. 1 AZP 109-71/2 (lp. 171) – jedno z najcenniejszych stanowisk archeologicznych w Polsce, dokładnie rozpoznane w trakcie licznych badań archeologicznych, zasiedlone we wczesnej epoce brązu przez grupę pleszowską kultury mierzanowickiej. Kulturę archeologiczną wykształconą na podłożu społeczeństw schyłkowego neolitu, którą charakteryzuje bardziej osiadły tryb życia i typowo rolnicza forma gospodarki oraz silne oddziaływania ze strony społeczności zamieszkujących na południe od Karpat. Z powyższym stanowiskiem wiążą się również znakomite odkrycia osadnictwa obronnego kultury otomańskiej. Jej pierwotne siedziby znajdowały się po południowej stronie Karpat. Jednostka ta charakteryzowała się bardzo bogatą kulturą materialną z wysoko rozwiniętą technologią obróbki brązu oraz złota, a także wysokim poziomem zdobnictwa naczyń ceramicznych. Dodatkowo ludność tej kultury budowała umocnione osady takie jak odkryta na stanowisku nr 1 w Trzcinicy. Ponadto osadnictwo związane z kulturą Otomani – Füzesabony zostało zarejestrowane

w Trzcinity na stanowisku nr 3 AZP 109-71/1 i AZP 110-71/1 (lp. 173) oraz w Brzyściu na stanowisku nr 5 AZP 110-71/17 (lp. 30).

Kolejne etapy epoki brązu rozpatrywane będą w połączeniu z okresem halsztackim, czyli wczesną epoką żelaza. Datowanie takie (epoka brązu/okres halsztacki) zyskało aż 72 stanowiska archeologiczne z terenu gminy Jasło, 10 stanowisk datowano ogólnie na epokę brązu, zaś 1 stanowisko na okres halsztacki, stanowiska te nie posiadają określonej przynależności kulturowej. Badania archeologiczne prowadzone były na nielicznych obiektach. W Niepli na stanowisku nr 3 AZP 108-72/52 i AZP 109-72/18 (lp. 59) mgr Jan Gancarski w roku 1987 oraz w roku 1989 na stanowisku nr 2 AZP 108-72/51 (lp. 58) przeprowadził sondażowe badania archeologiczne, które pozwoliły datować osady na epokę brązu i okres halsztacki. W latach 2004/2005 mgr Wojciech Poradyło prowadził rozległe badania archeologiczne na stanowisku nr 17 w Warzycach AZP 109-72/11 (lp. 208), które potwierdziły jego datowanie na epokę brązu i okres halsztacki oraz pozwoliły powiązać stanowisko z oddziaływaniami z terenów zakarpackich. W roku 2012 Muzeum Podkarpackie w Krośnie przeprowadziło badania archeologiczne na stanowisku nr 6 w Brzyściu AZP 110-71/18 (lp. 31) datowanym w karcie ewidencyjnej na wczesną epokę brązu, epokę brązu i okres halsztacki, a także na wczesne średniowiecze. Na stanowisku tym ujawniono pozostałości osadnictwa z epoki brązu i okresu halsztackiego łączone wstępnie z kulturą pilińską, Suci de Sus lub Gava, czyli również ludnością pochodzenia zakarpackiego. Powyższe badania mają duże znaczenie dla wyjaśnienia sytuacji kulturowej w tej części Karpat w omawianym okresie dziejów, na temat której stan wiedzy w chwili obecnej jest jeszcze niezadowolający i znacząco odbiega od stosunkowo dobrze rozpoznanej sytuacji kulturowej obszaru zlokalizowanego na północ od Karpat. Stanowiska datowane na epokę brązu i okres halsztacki wyznaczone na podstawie badań powierzchniowych posiadają jedynie ograniczoną wartość poznawczą. Z okresu tego wyraźnie wyróżnia się skupisko stanowisk zlokalizowane w obrębie kotliny Jasielsko-Krośnieńskiej i jej obrzeży, a więc również na terenie gminy Jasło, jednakże rozpoznanie pełnego obrazu sytuacji kulturowej na tym terenie wymaga dalszych intensywnych badań archeologicznych. Niewątpliwie omawiany teren w epoce brązu, a także we wczesnej epoce żelaza podlegał silnym oddziaływaniom zakarpackim. Do stanowisk rokujących dużą wartość poznawczą dla omawianego odcinka pradziejów należy zaliczyć następujące osady oraz punkty osadnicze (wyznaczone w trakcie badań powierzchniowych): Bierówka: stan. 3 AZP 109-72/13 (lp. 3); stan. 4 AZP 109-72/14 i AZP 108-72/44 (lp. 4); stan. 5 AZP 109-72/15 i AZP 108-72/45 (lp. 5); stan. 9 AZP 109-72/16 i AZP 108-72/49 (lp. 9); Bierówka stan. 16 AZP 109-72/119 (lp. 16); Bierówka stan. 20 AZP 109-72/124 (lp. 20); Brzyszczyki: stan. 1 AZP 109-71/36 (lp. 234); stan. 2 AZP 109-71/47 (lp. 235); stan. 3 AZP 109-71/45 (lp. 236); stan. 4 AZP 109-71/46 (lp. 237); Chrzastówka stan. 4 AZP 109-72/136 (lp. 40), Chrzastówka stan. 8 AZP 109-73/79 (lp. 44); Niepla stan. 10 AZP 108-72/55 (lp. 66); Niepla stan. 11 AZP 108-72/56 (lp. 67); Niepla stan. 12 AZP 108-72/57 (lp. 68); Warzyce: stan. 6 AZP 109-72/4 (lp. 197); stan. 15 AZP 109-72/29 (lp. 206); stan. 18 AZP 109-72/42 (lp. 209); stan. 19 AZP 109-72/43 (lp. 210); Osobnica: stan. 2 AZP 110-71/2 (lp. 93); stan. 3 AZP 110-71/3 (lp. 94); stan. 5 AZP 110-71/5 (lp. 96); stan. 8 AZP 110-71/8 (lp. 99); stan. 9 AZP 110-71/9 (lp. 100); stan. 10 AZP 110-71/10 (lp. 101); stan. 11 AZP 110-71/11 (lp. 102); stan. 20 AZP 110-70/9 (lp. 111); Osobnica stan. 26 AZP

110-70/15 (lp. 117); Osobnica stan. 50 AZP 110-70/39 (lp. 141); Trzcinica stan. 3 AZP 110-71/1 i AZP 109-71/1 (lp. 173); Niegłowice: stan. 2 AZP 110-71/41 (lp. 74); stan. 3 AZP 110-71/42 (lp. 75); Niegłowice stan. 5 AZP 110-71/44 (lp. 77); Niegłowice stan. 8 AZP 110-71/47 (lp. 80); Niegłowice stan. 9 AZP 110-71/48 (lp. 81); Niegłowice: stan. 11 AZP 110-71/50 (lp. 83); stan. 12 AZP 110-71/51 (lp. 84); Szebnie: stan. 5 AZP 109-72/37 (lp. 157); stan. 10 AZP 109-72/54 (lp. 162);

W okresie przedrzymskim (ostatnie cztery wieki przed Chrystusem) w Europie następował rozwój kultury lateńskiej łączonej z Celtami. W okresie tym nastąpił wielki rozkwit technologiczny, przejawiający się zwłaszcza w dziedzinie rolnictwa i rzemiosła. Upowszechniło się m.in. użycie pługa czy koła do wyrobu naczyń glinianych, a także szeregu narzędzi ułatwiających ludzką pracę. W chwili obecnej z terenu gminy Jasło nie znamy żadnych stanowisk archeologicznych datowanych na powyższy okres dziejów ludzkich.

Kolejna fala osadnictwa na omawianym terenie wiąże się z okresem rzymskim. Na terenie Polski południowo-wschodniej w pierwszych czterech wiekach naszej ery rozwijała się kultura przeworska, znana ze stanowisk osadowych oraz sepulkralnych (w chwili obecnej nie znanych z terenu gminy Jasło). Do najczęstszych znalezisk związanych z powyższą jednostką kulturową należą naczynia ceramiczne, przęśliki gliniane, ciężarki tkackie, narzędzia oraz ozdoby. Ogółem na okres rzymski datowanych jest 65 stanowisk archeologicznych z terenu gminy Jasło. Z tego okresu badana wykopaliskowo była osada w Warzycach, stan. 20 AZP 109-72/108 (lp. 211), gdzie ujawniono szereg obiektów archeologicznych związanych z osadnictwem z okresu rzymskiego. Ponadto, na podstawie dotychczas zrealizowanych badań powierzchniowych, do cennych stanowisk związanych z okresem rzymskim należy zaliczyć osady: Trzcinica stan. 21 AZP 109-70/28 (lp. 191); Trzcinica stan. 14 AZP 109-70/21 (lp. 184); Trzcinica stan. 5 AZP 109-71/4 (lp. 175); Trzcinica stan. 6 AZP 109-71/5 (lp. 176); Jareniówka stan. 4 AZP 109-71/7 (lp. 52); Warzyce stan. 2 AZP 109-71/48 (lp. 193); Warzyce: stan. 9 AZP 109-72/26 (lp. 200); stan. 14 AZP 109-72/28 (lp. 205); stan. 24 AZP 109-72/112 (lp. 215); Szebnie stan. 8 AZP 109-72/40 (lp. 160); Warzyce stan. 19 AZP 109-72/43 (lp. 210); Szebnie stan. 9 AZP 109-72/50 (lp. 161) oraz stan. 10 AZP 109-72/54 (lp. 162); Zimna Woda stan. 9 AZP 109-72/51 (lp. 225); Szebnie stan. 11 AZP 109-72/55 (lp. 163); Bierówka: stan. 10 AZP 109-72/113 (lp. 10); stan. 18 AZP 109-72/122 (lp. 18); stan. 19 AZP 109-72/123 (lp. 19) oraz stan. 20 AZP 109-72/124 (lp. 20); Chrzastówka stan. 2 AZP 109-72/134 (lp. 38); Chrzastówka stan. 3 AZP 109-72/135 (lp. 39); Chrzastówka stan. 7 AZP 109-72/139 (lp. 43); Osobnica stan. 20 AZP 110-70/9 (lp. 111); Osobnica stan. 11 AZP 110-71/11 (lp. 102); Niegłowice stan. 7 AZP 110-71/46 (lp. 79); Niegłowice stan. 10 AZP 110-71/49 (lp. 82); Niegłowice: stan. 12 AZP 110-71/51 (lp. 84); stan. 13 AZP 110-71/52 (lp. 85).

Od drugiej połowy IV w n.e. przez cały V wiek na terenach Europy i Azji miały miejsce rozległe ruchy ludnościowe, określane jako „wędrowki ludów” (na terenie gminy Jasło nie występują stanowiska archeologiczne datowane na ten okres). W wyniku powyższych przemieszczeń ludnościowych na obecne tereny Polski, w początkach VI w., napłynęła ludność słowiańska. Od tego momentu datuje się początek wczesnego średniowiecza, którego koniec przypada na połowę wieku XIII. Ogółem na terenie gminy zewidencjonowano 72 stanowiska archeologiczne datowane na powyższy okres. Do

najcenniejszych, nie tylko w skali regionu, ale wręcz całego kraju, stanowisk archeologicznych należy grodzisko w Trzcinicy stan. 1 AZP 109-71/2 (lp. 171) wielokrotnie badane wykopaliskowo, gdzie w chwili obecnej funkcjonuje skansen archeologiczny „Karpacka Troja”. Badania wykopaliskowe prowadzone były również na osadzie wczesnośredniowiecznej w Niepli, stanowisko nr 7 AZP 109-72/140 (lp. 63), gdzie ujawniono pozostałości domostw oraz pozyskano liczne naczynia ceramiczne. Ponadto cenne pozostałości osad związanych z okresem wczesnego średniowiecza zarejestrowano powierzchniowo na następujących stanowiskach archeologicznych: Niepla stan. 1 AZP 108-72/50 i AZP 109-72/17 (lp. 57); Niepla stan. 5 AZP 109-72/132 (lp. 61) oraz stan. 6 AZP 109-72/133 (lp. 62); Warzyce: stan. 6 AZP 109-72/4 (lp. 197); stan. 7 AZP 109-72/5 (lp. 198); stan. 8 AZP 109-72/6 (lp. 199); stan. 13 AZP 109-72/9 (lp. 204); Warzyce stan. 9 AZP 109-72/26 (lp. 200); Warzyce stan. 24 AZP 109-72/112 (lp. 215); Szebnie: stan. 5 AZP 109-72/37 (lp. 157) oraz stan. 7 AZP 109-72/39 (lp. 159); Szebnie stan. 8 AZP 109-72/40 (lp. 160); Szebnie stan. 10 AZP 109-72/54 (lp. 162); Szebnie stan. 11 AZP 109-72/55 (lp. 163); Szebnie stan. 15 AZP 109-72/59 (lp. 167); Bierówka stan. 24 AZP 109-72/128 (lp. 24); Bierówka stan. 25 AZP 109-72/129 (lp. 25); Chrzastówka stan. 3 AZP 109-72/135 (lp. 39); Chrzastówka stan. 7 AZP 109-72/139 (lp. 43); Osobnica stan. 10 AZP 110-71/10 (lp. 101); Osobnica stan. 11 AZP 110-71/11 (lp. 102); Brzyście stan. 10 AZP 110-71/22 (lp. 35); Brzyście stan. 11 AZP 110-71/23 (lp. 36); Zimna Woda stan. 6 AZP 109-72/47 (lp. 222);

Na okres średniowiecza na obszarze gminy datowano 29 stanowisk archeologicznych w większości śladów osadnictwa. Z okresu nowożytnego pochodzi 11 stanowisk archeologicznych. Do ciekawszych należy zaliczyć stanowisko w Trzcinicy nr 15 AZP 109-70/22 (lp. 185), zewidencjonowane jako miejsce po nieistniejącym dworze.

Część stanowisk archeologicznych uzyskała ogólne określenie na pradzieje (48 stanowisk), wskazujące jedynie na użytkowanie stanowiska w czasach przedhistorycznych. Do najciekawszych stanowisk (z największą liczbą zebranych w trakcie badań powierzchniowych zabytków) datowanych w ten sposób należą: Niepla stan. 4 AZP 109-72/131 (lp. 60); Bierówka stan. 11 AZP 109-72/114 (lp. 11); Szebnie: stan. 5 AZP 109-72/37 (lp. 157); stan. 15 AZP 109-72/59 (lp. 167); Zimna Woda stan. 5 AZP 109-72/46 (lp. 221); Warzyce stan. 4 AZP 109-72/2 (lp. 195);

Natomiast 23 stanowiska archeologiczne zostały nieokreślone (brak ustalonej chronologii). Niewielka część stanowisk została scharakteryzowana, jako stanowiska archiwalne (odpowiednia adnotacja znajduje się w rubryce „uwagi” w tabeli). Wzmianki o takich stanowiskach znajdują się w literaturze, bądź w archiwach placówek zajmujących się archeologią. Obiekty te zostały rozpoznane przed realizacją akcji Archeologiczne Zdjęcie Polski, przede wszystkim w latach 50-tych i 60-tych XX wieku. Większość z nich nie posiada ustalonej dokładnej lokalizacji.

Niektóre stanowiska zwłaszcza z epoki brązu i okresu halsztackiego oraz okresu rzymskiego zdają się łączyć w większe kompleksy osadnicze (ze względu na bliską odległość i jednolity horyzont czasowy), np. Niepla stan. 10 AZP 108-72/55 (lp. 66); stan. 11 AZP 108-72/56 (lp. 67); stan. 12 AZP 108-72/57 (lp. 68) czy też Niegłowice stan. 7 AZP 110-71/46 (lp. 79); stan. 10 AZP 110-71/49 (lp. 82); stan. 12 AZP 110-71/51 (lp. 84); stan. 13 AZP 110-71/52 (lp. 85). Stanowiska te w rzeczywistości tworzyć mogą jedną dużą

osadę, jednakże pełniejsze rozpoznanie tej kwestii wymagałoby wykonania licznych badań wykopaliskowych.

Na niewielkiej liczbie stanowisk, w stosunku do ich ogólnej liczby, prowadzono badania wykopaliskowe, jednakże ich rezultaty miały doniosłe znaczenie dla poszerzenia wiedzy o pradziejach regionu. Mimo to wiele kwestii dotyczących przeszłości pozostaje nadal nie rozstrzygniętych i wymaga dalszych kompleksowych oraz interdyscyplinarnych badań naukowych.

Do najcenniejszych i najciekawszych badań archeologicznych należą wykonane w obrębie grodziska w Trzcinicy. Stanowisko archeologiczne nr 1 w Trzcinicy AZP 109-71/2 (lp. 171) obejmuje teren silnie eksponowany o naturalnych walorach obronnych, znajdujący się tuż nad płaskim dnem doliny rzeki Ropy. Powyższe atuty zostały dostrzeżone po raz pierwszy we wczesnej epoce brązu przez grupę pleszowską kultury mierzanowickiej. Jednostka ta rozwijała się pod wpływem oddziaływań z południa Europy na schyłkowo neolityczne grupy kultury ceramik sznurowej. W Trzcinicy powstało pierwsze zarejestrowane w Polsce osiedle obronne, bronione wałem ziemnym ze ścianami z drewna i palisadą. Osada ta została datowana metodą radiowęglową na okres od 2000 do 1650 p.n.Ch. W trakcie badań archeologicznych pozyskano około 30 tysięcy zabytków ruchomych związanych z tą jednostką taksonomiczną, m.in. fragmentów naczyń ceramicznych, wyrobów z krzemienia i kamienia, a także kości i rogu oraz wyroby z brązu. Przeprowadzone badania archeologiczne pozwoliły ustalić, iż ludność grupy pleszowskiej kultury mierzanowickiej zamieszkująca Trzcinicę znajdowała się pod stałym wpływem kultury Otomani-Füzesabony zajmującej początkowo północno-wschodnią część Kotliny Karpackiej. Stopniowo nastąpiła pokojowa asymilacja pierwotnej jednostki kulturowej przez wyżej rozwiniętą kulturę Otomani-Füzesabony. W efekcie tej zmiany nastąpiła rozbudowa grodu oraz znaczne rozwinięcie jego systemu fortyfikacyjnego. Kultura ta pozostawiła po sobie kilkadziesiąt tysięcy zabytków ruchomych, w tym wiele o unikatowych charakterze. Dokonane w Trzcinicy spektakularne odkrycia związane z kulturą Otomani-Füzesabony stanowią przykład pierwszej tak silnie ufortyfikowanej osady odkrytej w Polsce. Osada ta funkcjonowała do około 1350 p.n.Ch.

Kolejny etap zasiedlenia stanowiska przypada na okres wczesnego średniowiecza a dokładnie lata 770-1030 n.e. i wiąże się z potężnym grodem słowiańskim, który zasięgiem obejmował olbrzymi obszar około 3.5 hektara i stanowi jeden z najstarszych i najlepiej zachowanych obiektów tego typu w Małopolsce. Do chwili obecnej zachował się wyraźny podział grodziska na cztery człony: majdan jego najważniejsze miejsce i trzy podgrodzia. Z grodziska tego pochodzi skarb liczący ponad 500 przedmiotów wykonanych ze srebra w tym unikatowe okucie pochwy miecza posiadające jedynie nieliczne analogie na świecie.

Odkrycia dokonane w Trzcinicy w ostatnich dziesięcioleciach stanowią jedne z najważniejszych i najbardziej spektakularnych odkryć w najnowszych dziejach polskiej archeologii. Jednakże zainteresowanie grodziskiem i jego monumentalnymi fortyfikacjami zrodziło się już w XIX wieku, zwłaszcza wśród miłośników starożytności. Prawdopodobnie pierwsze próby wykopaliskowego badania stanowiska czynione były jeszcze przed pierwszą wojną światową. W latach 50-tych XX w. badania archeologiczne na grodzisku prowadził A. Żaki w ramach Karpackiej Ekspedycji Archeologicznej,

natomiast w latach 60-tych badania w tym miejscu wykonywał A. Kunysz. Od lat 90-tych XX w. interdyscyplinarne badania na terenie grodziska prowadzi Jan Gancarski, któremu zawdzięczamy największe odkrycia dokonane w obrębie obiektu. Wykonane przez niego badania archeologiczne na omawianym stanowisku w latach 1991-1998 oraz 2005-2009 wniosły ogromny wkład do rozpoznania sytuacji kulturowej w początkach epoki brązu w polskiej części Karpat, a także naświetliły dzieje tych ziem we wczesnym średniowieczu. W wyniku tych badań pozyskano około 160 000 zabytków archeologicznych, rozpoznano konstrukcje obronne oraz poszczególne fazy użytkowania stanowiska w pradziejach.

W drugiej połowie lat 80-tych XX w. realizowano archeologiczne badania na stanowisku nr 3 AZP 108-72/52 i AZP 109-72/18 (lp. 59) w Niepli. Kierownikiem badań był mgr Jan Gancarski. W trakcie badań w wykopach ujawniono obecność kilkudziesięciu obiektów archeologicznych, a także warstwy kulturowej, z których pozyskano liczne zabytki pradziejowe z dominującą ilością fragmentów naczyń ceramicznych, niekiedy sporych rozmiarów, a także ciężarek tkacki i grudki polepy, rozcieracz kamienny oraz kilka wyrobów krzemienych. W jednym z obiektów archeologicznych zidentyfikowano ziarna jęczmienia. Na podstawie odkrytych zabytków osada została datowana na schyłek epoki brązu i okres halsztacki. Wykonane datowanie metodą C14 pozwoliło uzyskać datę 620 ± 40 BC. Natomiast część odkrytych zabytków wraz z pozyskanymi w trakcie badań powierzchniowych artefaktami, tj. narzędziami krzemienymi oraz charakterystycznymi fragmentami ceramiki, pozwala łączyć powyższe stanowisko również z okresem neolitu i kulturą pucharów lejkowatych, a także z wczesnym okresem epoki brązu.

W roku 1989 przeprowadzono badania archeologiczne w obrębie stanowiska nr 2 AZP 108-72/51 (lp. 58) w Niepli w ramach jednego sondażowego wykopu, kierownikiem badań był Jan Gancarski. W trakcie badań powierzchniowych stanowisko zostało określone, jako osada z neolitu oraz z epoki brązu i okresu halsztackiego. W wyniku badań sondażowych stwierdzono praktycznie całkowite zniszczenie stanowiska przez erozję stokową. Archeologiczne zabytki zebrano jedynie z warstwy ornej, w większości fragmenty ceramiki i kilka wyrobów krzemienych.

Badania wykopaliskowe prowadzone były również na osadzie wczesnośredniowiecznej w Niepli, stanowisko nr 7 AZP 109-72/140 (lp. 63), wykonywano je w latach 1989, 1991-1992, kierownikiem badań była Anna Tyniec-Kepińska. Ujawniono wówczas pozostałości osady w postaci domostw, pozyskano liczne naczynia ceramiczne.

W roku 2012 Muzeum Podkarpackie w Krośnie realizowało badania archeologiczne w obrębie stanowiska archeologicznego nr 6 w Brzyściu AZP 110-70/18 (lp. 31). W ramach dwóch wykopów archeologicznych przebadano powierzchnię 175 m². W trakcie badań w obrębie wykopów ujawniono obecność kilkudziesięciu obiektów archeologicznych o charakterze osadowym, z których pozyskano liczne zabytki archeologiczne. Stanowisko zostało datowane na epokę brązu oraz okres halsztacki i wstępnie zaliczone do kultury pilińskiej, Suci de Sus lub Gawa, czyli jednostek kulturowych pochodzenia zakarpackiego.

Obszerne badania archeologiczne na stanowisku nr 17 w Warzycach AZP 109-72/11 (lp. 208) poprzedziły przebudowę drogi wojewódzkiej nr 988 w roku 2005. Badania

realizowane były pod kierownictwem mgr Wojciecha Poradyły, objęto nimi powierzchnię blisko 40 arów w obrębie przyszlęgo pasa drogowego. W ich wyniku ujawniono obecność 212 obiektów archeologicznych o charakterze osadowym, z których pozyskano kilka tysięcy zabytków archeologicznych, w większości fragmentów naczyń ceramicznych wskazujących na zasiedlenie stanowiska w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza przez ludność związaną z kulturami archeologicznymi pochodzącymi z terenów na południe od Karpat.

W roku 2006 Muzeum Podkarpackie w Krośnie przeprowadziło ratownicze badania archeologiczne w obrębie stanowiska nr 20 w Warzycach, AZP 109-72/108 (lp. 211), realizowane w związku z budową drogi wojewódzkiej nr 988. Powierzchnia terenu objętego badaniami przekraczała 40 arów, w ich wyniku ujawniono pozostałości 88 obiektów archeologicznych (48 jam zasobowych, 14 palenisk, 20 dołków posłupowych, 3 dna chat, 3 nieokreślone objekty). Zdecydowana większość obiektów, bo aż 54, została datowana na okres rzymski, w tym cenne z naukowo-badawczego punktu widzenia paleniska. Siedem obiektów określono na okres wczesnego średniowiecza, 3 na czasy nowożytnie, natomiast dla pozostałych nie określono chronologii. Badaniami objęto jedynie skraj stanowiska, jego zasadnicza część znajduje się na wschód od obecnej drogi wojewódzkiej nr 988. W wyniku badań pozyskano liczne zabytki ruchome, w zdecydowanej większości wiążące się z osadnictwem okresu rzymskiego na tym terenie.

W latach osiemdziesiątych i na początku lat dziewięćdziesiątych XX w. miały miejsce badania neolitycznych kurhanów rozlokowanych w obrębie Garbu Warzyckiego, będącego częścią Pogórza Strzyżowskiego, na terenie miejscowości Bierówka stan. 1 AZP 108-72/43 (lp. 1) i Niepla stan. 14 AZP 108-72/59 (lp. 70). Badania realizował zespół badaczy A. i J. Machnikowie oraz J. Gancarski objęto nimi kurhany kultury ceramiki sznurowej, których nasypy po zakończeniu badań zostały zrekonstruowane. W wyniku badań dokładnie rozpoznano układ stratygraficzny w obrębie kopców oraz pozyskano liczne zabytki ruchome, fragmenty naczyń ceramicznych i narzędzia krzemienne. Badania te wpisane zostały w szerszy kontekst badawczy obejmujący tereny południowo-wschodniej Polski, północnej Słowacji oraz zachodniej Ukrainy skupiający się na strefach użytkowanych przez ludność kultury ceramiki sznurowej.

f. Rejestr zabytków

Zgodnie z art. 9 oraz 10 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, do rejestru zabytków wpisuje się zabytek nieruchomy lub ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na wniosek właściciela tegoż zabytku lub z urzędu. Wpis do rejestru dokonywany jest jedynie w przypadku możliwości obiektywnego wykazania, że obiekt odpowiada w pełni definicji zabytku zawartej w art. 3 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a w szczególności dowiedzeniu, iż jego zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Rejestr zabytków nieruchomych.

miejsowość	obiekt	czas powstania i styl	numer rejestru i data decyzji
OSOBNICA	kościół parafialny pw. św. Stanisława Bpa i Męczennika	1906 r.; neogotycki	A-236 z 08.11.2007 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	1605 r., przebudowany 1794 r; barok ludowy	A-87 z 05.01.1968 r.
SZEBNIE	dzwonnica kościelna	1894 r.; eklektyczna	A-87 z 05.01.1968 r.
SZEBNIE	dawna plebania rzymskokatolicka	k. XIX w.; neorenesansowa	A-341 z 18.10.1995 r.
SZEBNIE	dwór	k. XIX w.; eklektyczny	A-350 z 21.03.1996 r.
SZEBNIE	czworak dworski	k. XIX w.; eklektyczny	A-350 z 21.03.1996 r.
SZEBNIE	park	k. XIX w.; angielski (?)	A-350 z 21.03.1996 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	poł. XV w.; gotycki	A-754 z 09.03.1989 r;
TRZCINICA	dzwonnica kościelna	1906 r.; eklektyczna	A-734 z 30.01.2012 r.
TRZCINICA	pawilon I	pocz. XIX w.; historyzujący	A-45 z 04.07.1984 r.
TRZCINICA	pawilon II	4 ćw. XVIII w.; historyzujący	A-45 z 04.07.1984 r.
TRZCINICA	oficyna dworska	pocz. XIX w.; historyzująca	A-45 z 04.07.1984 r.
TRZCINICA	spichlerz dworski	pocz. XIX w.; historyzujący	A-45 z 04.07.1984 r.
TRZCINICA	część podziemna stodoły oraz jej ściana z zegarem słonecznym	XVIII/XIX w.; historyzująca	A-45 z 04.07.1984 r.
TRZCINICA	dom z wieżą	XIX w., przebudowany w 1907 r.; historyzujący	A-45 z 04.07.1984 r.
TRZCINICA	park wraz z ogrodzeniem i kamienną bramą	XVIII/XIX w. i XIX w.; park w stylu angielskim, ogrodzenie i brama historyzujące	A-45 z 04.07.1984 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	1906 r.; neoromański	A-262 z 12.05.2008 r.
WOLICA	dwór Przyłęckich	k. XIX w.; historyzujący	A-898 z 30.01.1985 r.
WOLICA	oficyna	po poł. XIX w.; historyzująca	A-898 z 30.01.1985 r.
WOLICA	pozostałości parku	XVIII/XIX w.; angielski	A-898 z 30.01.1985 r.
ZIMNA WODA	park dworski	pocz. XIX w.; angielski	A-1089 z 29.08.1990 r.

Rejestr zabytków ruchomych.

miejsowość	miejsce przechowywania	obiekt	czas powstania i styl	nr rejestru i data decyzji
OSOBNICA	kościół parafialny pw. św. Stanisława Bpa i Męczennika	ornat biały	poł. XVII w.; wczesnobarokowy	B-565 z 25.09.1971 r.
OSOBNICA	kościół parafialny pw. św. Stanisława Bpa i Męczennika	ornat biały	poł. XVIII w.; rokokowy	B-565 z 25.09.1971 r.
OSOBNICA	kościół parafialny pw. św. Stanisława Bpa i Męczennika	ołtarz zakrystyjny	poł. XVIII w.; rokokowy	B-276 z 29.04.2009 r.
OSOBNICA	kościół parafialny pw. św. Stanisława Bpa i Męczennika	tabernakulum ołtarza zakrystyjnego	pocz. XX w.; neorenesansowe	B-276 z 29.04.2009 r.
OSOBNICA	kościół parafialny pw. św. Stanisława Bpa i Męczennika	krucyfiks	1 poł. XVIII w.; późnobarokowy	B-276 z 29.04.2009 r.
OSOBNICA	kościół parafialny pw. św. Stanisława Bpa i Męczennika	krucyfiks	poł. XVII w.; wczesnobarokowy	B-276 z 29.04.2009 r.
OSOBNICA	kościół parafialny pw. św. Stanisława Bpa i Męczennika	ambona	pocz. XX w; neogotycka	B-276 z 29.04.2009 r.
OSOBNICA	kościół parafialny pw. św. Stanisława Bpa i Męczennika	feretron z obrazami <i>Św. Stanisław Bp i Najświętsze Serce Jezusa</i>	1 ćw. XX w.; neogotycki	B-606 z 26.04.2013 r.
OSOBNICA	kościół parafialny pw. św. Stanisława Bpa i Męczennika	feretron z obrazami <i>Chrystus Vir Dolorum i Św. Antoni</i>	1 ćw. XX w.; neogotycki	B-606 z 26.04.2013 r.
OSOBNICA	kościół parafialny pw. św. Stanisława Bpa i Męczennika	feretron z obrazami <i>Matka Boża Częstochowska i Św. Teresa z Lisieux</i>	po 1923 r.; historyzujący	B-606 z 26.04.2013 r.
OSOBNICA	kościół parafialny pw. św. Stanisława Bpa i Męczennika	feretron z obrazami <i>Św. Katarzyna i Matka Boża z Dzieciątkiem w asyście dwóch świętych</i>	1 ćw. XX w.; historyzujący	B-606 z 26.04.2013 r.
OSOBNICA	kościół parafialny pw. św. Stanisława Bpa i Męczennika	feretron z obrazami <i>Matka Boża Bolesna i Św. Stanisław Bp.</i>	1 ćw. XX w.; neogotycki	B-606 z 26.04.2013 r.
OSOBNICA	kościół parafialny	feretron z rzeźbą <i>Matki</i>	1 ćw. XX w.;	B-606 z

	pw. św. Stanisława Bpa i Męczennika	<i>Bożej Niepokalanie Poczętej</i>	historyzujący	26.04.2013 r.
OSOBNICA	kościół parafialny pw. św. Stanisława Bpa i Męczennika	feretron z rzeźbą <i>Św. Teresy z Lisieux (?)</i>	po 1923 r.; ludowy	B-606 z 26.04.2013 r.
OSOBNICA	kościół parafialny pw. św. Stanisława Bpa i Męczennika	feretron z rzeźbą <i>Matki Bożej Niepokalanie Poczętej (?)</i>	1 ćw. XX w.; ludowy	B-606 z 26.04.2013 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	monstrancja	1585 r.; późnogotycka	B-471 z 06.05.1970 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	ornat biały	XVIII w.; późnobarokowy	B-471 z 26.04.1971 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	ornat biały	1 poł. XVIII w.; regencyjny	B-471 z 26.04.1971 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	ornat biały	poł. XVII w.; wczesnobarokowy	B-471 z 22.05.1971 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	ornat czerwony	XVII w.; barokowy	B-471 z 29.07.1971 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	drzwi do zakrystii płn.	pocz. XVII w.; manierystyczne	B-471 z 04.05.1973 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	zamek drzwiowy w drzwiach do zakrystii płd.	pocz. XVII w.; bezstylowy	B-471 z 04.05.1973 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	ołtarz główny	2 poł. XVIII w.; późnobarokowy	B-471 z 04.05.1973 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	ołtarz boczny pw. <i>Matki Bożej</i>	poł. XVIII w.; barokowy	B-471 z 04.05.1973 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	ołtarz boczny pw. św. <i>Antoniego Padewskiego</i>	poł. XVIII w.; barokowy	B-471 z 04.05.1973 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	obraz <i>Matka Boża Bolesna</i>	XVIII w.; barokowy	B-471 z 04.05.1973 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	ambona	XVIII w.; późnobarokowa	B-471 z 04.05.1973 r.

	Marcina			
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	chrzcielnica	XVIII w.; barokowa	B-471 z 04.05.1973 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	obraz <i>Matka Boża z Dzieciątkiem</i>	k. XVII w.; barokowy	B-471 z 04.05.1973 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	obraz <i>Matka Boża z Dzieciątkiem</i>	XVII w.; barokowy	B-471 z 04.05.1973 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	rzeźba <i>Chrystus Zmartwychwstały</i>	1 poł. XIX w.; ludowa	B-471 z 04.05.1973 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	kielich	2 poł. XVII w.; barokowy	B-471 z 04.05.1973 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	kielich	XVI w.; późnorenesansowy	B-471 z 04.05.1973 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	relikwiarz	2 poł. XVIII w.; rokokowy	B-471 z 04.05.1973 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	puszka na komunikanty	XVII w.; barokowa	B-471 z 04.05.1973 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	puszka na komunikanty	1 poł. XVIII w.; barokowa	B-471 z 04.05.1973 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	lichtarze (2 szt.)	k. XVIII w.; późnobarokowe	B-471 z 04.05.1973 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	lichtarze (3 szt.)	k. XVIII w.; późnobarokowe	B-471 z 04.05.1973 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	lichtarze (5 szt.)	1 poł. XIX w.; klasycystyczne	B-471 z 04.05.1973 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	ornat biały	2 poł. XVIII w.; późnobarokowy	B-471 z 04.05.1973 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	ornat czerwony	XVIII w.; barokowy	B-471 z 04.05.1973 r.

SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	ornat zielony	1 poł. XVIII w.; późnobarokowy	B-471 z 04.05.1973 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	ornat czerwony	XVIII/XIX w.; późnobarokowy	B-471 z 04.05.1973 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	dzwon „Marcin”	1550 r.; późnogotycki	B-471 z 04.05.1973 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	nagrobek Teofili z hr. Bukowskich Gorayskiej, Aleksandra Gorayskiego i Tomasza Gorayskiego	1815 r.; klasycystyczny	B-471 z 04.05.1973 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	nagrobek ks. Jakuba Januszowskiego	1820 r.; klasycystyczny	B-471 z 04.05.1973 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	tabernakulum	k. XVIII w.; późnobarokowe	B-471 z 04.05.1973 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	krucyfiks	XVIII w.; barokowy	B-471 z 04.05.1973 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	kropielnica	XVIII w.; barokowa	B-471 z 04.05.1973 r.
SZEBNIE	dawny kościół parafialny pw. św. Marcina	lichtarze (5 szt.)	XIX w.; klasycystyczne	B-471 z 04.05.1973 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	polichromia	poł. XVI w. – poł. XVII w.; renesansowo-manierystyczna	B-409 z 04.07.1998 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	ołtarz główny	2 poł. XVIII w.; barokowy	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	obraz <i>Wniebowzięcie Matki Bożej</i>	k. XVIII w.; barokowy	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	obraz <i>Chrystus Ukrzyżowany</i>	1 poł. XIX w.; późnobarokowy	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół	obraz <i>Św. Marcin</i>	2 poł. XVIII w.;	B-116 z

	parafialny pw. św. Doroty		barokowy	17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	obraz <i>Św. Dorota</i>	k. XVIII w.; barokowy	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	obraz <i>Nieokreślona św. dziewica</i>	k. XVIII w.; barokowy	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	obraz <i>Nieokreślona św. dziewica</i>	k. XVIII w.; barokowy	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	tabernakulum	2 poł. XVIII w.; regencyjno-rokokowe	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	rzeźba <i>chłopiec</i>	2 poł. XVIII w.; rokokowa	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	rzeźba <i>chłopiec</i>	2 poł. XVIII w.; rokokowa	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	relikwiarz	2 poł. XVIII w. (?); bezstyłowy	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	relikwiarz	2 poł. XVIII w. (?); bezstyłowy	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	ołtarz boczny z obrazem <i>Św. Józef</i>	k. XVIII w.; barokowy	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	tabernakulum	k. XVIII w.; barokowe	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	obraz <i>Św. Józef</i>	k. XIX w.; historyzujący	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	obraz <i>Dzieciątka Jezus</i>	k. XIX w.; historyzujący	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	ołtarz boczny z figurą <i>Najświętszego Serca Jezusa</i>	k. XVIII w.; barokowy	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	tabernakulum	k. XVIII w.; barokowe	B-116 z 17.02.2005 r.

	Doroty			
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	figura <i>Najświętsze Serce Jezusa</i>	k. XIX w.; historyzująca	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	obraz <i>Św. Jan Chrzciciel</i>	k. XIX w.; historyzujący	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	ołtarz w kaplicy pw. Matki Bożej	poł. XIX w.; późnobarokowy	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	tabernakulum	poł. XIX w.; późnobarokowe	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	obraz <i>Matka Boża z Dzieciątkiem</i>	pocz. XX w.; historyzujący	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	obraz <i>Św. Antoni Padewski</i>	k. XVIII w.; barokowy	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	ambona	k. XVIII w.; późnobarokowa	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	chrzcielnica	XVIII/XIX w.; klasycystyczna	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	prospekt i instrument organowy	2 poł. XVIII w.; barokowy	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	grupa Pasji na belce tęczowej	ok. 1648 r.; barokowa	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	rzeźba <i>Matka Boża Bolesna</i>	ok. 1648 r.; barokowa	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	rzeźba <i>Św. Jan Ewangelista</i>	ok. 1648 r.; barokowa	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	rzeźba <i>Chrystus Zmartwychwstały</i>	ok. 1700 r.; barokowa	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	krucyfiks	ok. 1740 r.; barokowy	B-116 z 17.02.2005 r.

TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	nagrobek księcia Stanisława Jabłonowskiego	po 1806 r.; klasycystyczny	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	polichromia stropu nawy	XIX/XX w.; historyzująca	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	obraz <i>Portret księcia Stanisława Jabłonowskiego</i>	pocz. XIX w.; historyzujący	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	obraz <i>Św. Anna nauczająca Marię</i>	ok. 1800 r.; historyzujący	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	obraz <i>Św. Stanisław wskrzeszający Piotrawina</i>	ok. 1800 r.; historyzujący	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	obraz <i>Oblicze Chrystusa na chuście</i>	k. XVIII w.; barokowy	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	obraz <i>Matka Boża z Dzieciątkiem w typie loretańskim</i>	pocz. XIX w.; historyzujący	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	obraz <i>Stygmatyzacja św. Franciszka z Asyżu</i>	k. XVIII w.; barokowy	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	feretron z obrazami <i>Matka Boża z Dzieciątkiem oraz Św. Rodzina</i>	poł. XIX w.; historyzujący	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	feretron z obrazami <i>Przemienienie Pańskie oraz Św. Barbara (?)</i>	poł. XIX w.; historyzujący	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	feretron z obrazami <i>Trójca Święta oraz Matka Boża Niepokalanie Poczęta</i>	2 poł. XIX w.; historyzujący	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	świecznik paschalny	pocz. XIX w.; późnobarokowy	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	fotel celebransa	2 poł. XIX w.; eklektyczny	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św.	puszka na komunikanty	XIX/XX w.; neogotycka	B-116 z 17.02.2005 r.

	Doroty			
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	kielich	1910 r.; neobarokowy	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	ornat zielony	2 poł. XVIII w.; barokowy	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	kropielnica	1809 r.; ludowa	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	okucia kowalskie drzwi w fasadzie zach. kościoła	1 poł. XVI w.; późnogotyckie	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	okucia kowalskie drzwi do zakrystii	1 poł. XVI w.; późnogotyckie	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	obramienie portalu do zakrystii	1 poł. XVI w.; późnogotyckie	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	obramienie portalu do nawy	1 poł. XVI w.; późnogotyckie	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	relikt nadproża oraz fragment lewego węgaru dawnego portalu płd.	1551 r.; późnogotyckie	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	obramienia okienne w prezbiterium (4 szt.) i w nawie (2 szt.)	1 poł. XVII w.; manierystyczne	B-116 z 17.02.2005 r.
TRZCINICA	dawny kościół parafialny pw. św. Doroty	lichtarze (6 szt.)	pocz. XIX w.; empire	B-116 z 17.02.2005 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	ornat biały	XVII w.; barokowy	B-566 z 26.04.1971 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	ołtarz boczny pw. Matki Bożej	k. XIX w.; eklektyczny	B-263 z 29.04.2009 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	ołtarz boczny pw. Świętej Rodziny	k. XIX w.; eklektyczny	B-263 z 29.04.2009 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św.	epitafium ks. Macieja Walentynowicza	1684 r.; wczesnobarokowe	B-263 z 29.04.2009 r.

	Wawrzyńca			
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	portret ks. Macieja Walentynowicza	ok. 1680 r.; barokowy	B-263 z 29.04.2009 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	obraz <i>Misericordia Domini</i>	ok. 1600 r.; barokowy	B-263 z 29.04.2009 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	krucyfiks	ok. 1690 r.; barokowy	B-263 z 29.04.2009 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	krucyfiks	k. XVIII w.; barok ludowy	B-263 z 29.04.2009 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	kropielnica	1283 r.; romańska	B-263 z 29.04.2009 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	chrzcielnica	1545 r.; gotycka	B-263 z 29.04.2009 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	feretron z obrazami <i>Trójca Święta</i> oraz <i>Matka Boża Niepokalanie Poczęta</i>	ok. 1700 r.; barokowy	B-345 z 29.04.2010 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	feretron z obrazami <i>Matka Boża w typie Hodegetrii</i> oraz <i>Św. benedyktyńka Scholastyka (?)</i>	2 poł. XIX w.; historyzujący	B-345 z 29.04.2010 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	feretron z obrazami <i>Św. Franciszka Serafickiego</i> oraz <i>Matka Boża Różańcowa</i>	pocz. XIX w.; późnobarokowy	B-345 z 29.04.2010 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	rzeźba <i>Najświętsze Serca Pana Jezusa</i>	pocz. XX w.; historyzujący	B-345 z 29.04.2010 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	obraz <i>Święta Rodzina</i>	pocz. XX w.; historyzujący	B-345 z 29.04.2010 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	obraz <i>Święty Michał Archanioł</i>	k. XIX w.; historyzujący	B-345 z 29.04.2010 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św.	obraz <i>Matka Boża Różańcowa</i>	ok. 1800 r. i l. 20-te XX w.;	B-345 z 29.04.2010 r.

	Wawrzyńca		historyzujący	
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	obraz <i>Matka Boża Częstochowska</i>	ok. 1850 r.; historyzujący	B-345 z 29.04.2010 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	ambona	l. 30-te XX w.; eklektyczna	B-345 z 29.04.2010 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	rzeźba <i>Chrystus Zmartwychwstały</i>	k. XVIII w.; późnobarokowy	B-345 z 29.04.2010 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	rzeźba <i>Chrystus w grobie</i>	ok. 1850 r.; historyzujący	B-345 z 29.04.2010 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	krzyż ołtarzowy	ok. 1825 r.; klasycyzujący	B-345 z 29.04.2010 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	krzyż ołtarzowy	pocz. XX w.; historyzujący	B-345 z 29.04.2010 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	lichtarze (6 szt.)	1 poł. XX w.; historyzujący	B-345 z 29.04.2010 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	lichtarze (4 szt.)	1 poł. XX w.; historyzujący	B-345 z 29.04.2010 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	obraz <i>Przemienienie Pańskie</i>	ok. 1800 r.; późnobarokowy	B-345 z 29.04.2010 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	krucyfiks	pocz. XIX w.; późnobarokowy	B-345 z 29.04.2010 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	ołtarz główny	1920 r.; eklektyczny	B-345 z 29.04.2010 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	tabernakulum	1920 r.; eklektyczne	B-345 z 29.04.2010 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	rzeźba <i>Św. Wawrzyniec</i>	1920 r.; historyzująca	B-345 z 29.04.2010 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	rzeźba <i>Św. Wojciech</i>	1920 r.; historyzująca	B-345 z 29.04.2010 r.

WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	rzeźba <i>Św. Stanisław</i>	1920 r.; historyzująca	B-345 z 29.04.2010 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	stacje Drogi Krzyżowej	pocz. XX w.; neogotyckie	B-345 z 29.04.2010 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	instrument organowy	1911 r.;	B-377 z 25.03.2011 r.
WARZYCE	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	prospekt organowy	1911 r.; neogotycki	B-377 z 25.03.2011 r.

Rejestr zabytków archeologicznych.

miejsowość	obiekt	datowanie	nr rejestru i data decyzji
TRZCINICA	grodzisko „Wały Królewskie”, stan nr 1.	wczesna epoka brązu, wczesne średniowiecze	C-54 z 22.12. 1971 r.

7. OCENA ZASOBU ZABYTKOWEGO. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ.

Mocne strony:

- Położenie wokół większego miasta powiatowego.
- Dobre skomunikowanie ze względu na przebieg przez gminę drogi krajowej nr 28.
- Występowanie na terenie gminy obiektów zabytkowych o ponadregionalnych wartościach: kościoła pw. św. Doroty w Trzcinicy oraz grodziska „Wały Królewskie” w Trzcinicy.
- Duża atrakcyjność turystyczna dzięki funkcjonowaniu skansenu archeologicznego „Karpacka Troja” oraz obecności na szlaku cmentarzy wojennych.
- Liczne cenne zabytki, znacząco wzbogacające krajobraz kulturowy gminy (zespoły dworsko-parkowe, kościoły, cmentarze wojenne, stanowiska archeologiczne).
- Duże walory naturalnego krajobrazu (malownicze wzniesienia, doliny trzech dużych rzek).
- Kultywowanie dawnych tradycji i obrzędów na terenie poszczególnych sołectw.

Słabe strony:

- Istnienie nieużytkowanych i niszczących obiektów zabytkowych (zespoły dworsko-parkowe w Szebniach i Trzcinicy, park w Zimnej Wodzie).
- Brak bazy rekreacyjno-turystycznej.
- Brak bazy hotelowej.
- Słaby stopień nakładów finansowych na ochronę dziedzictwa kulturowego.
- Słaby stopień wykorzystania przez gminę walorów dziedzictwa kulturowego.
- Niedostateczna promocja przez gminę walorów kulturowych, przyrodniczych i turystycznych.
- Słaby stopień pokrycia terytorium gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego.

Szanse:

- Położenie w regionie bogatym w tradycję i liczne zabytki, a także w ogromne walory środowiska naturalnego.
- Znakomite warunki dla rozwoju różnych form turystyki, np. pieszej i rowerowej, z wykorzystaniem dziedzictwa kulturowego gminy.
- Aktywność lokalnych społeczności, mająca na celu kultywowanie dawnych tradycji.
- Plenerowe imprezy, rekonstrukcje historyczne, jako element promocji i budowania więzi lokalnych.
- Możliwość pozyskiwania środków finansowych na cele związane z ochroną dziedzictwa kulturowego z różnych źródeł.

Zagrożenia:

- Powstawanie inwestycji wpływających negatywnie na krajobraz kulturowy.
- Brak specjalistycznych opracowań mających na celu ochronę krajobrazu kulturowego przed degradacją.
- Brak instrumentów wsparcia finansowego opieki nad zabytkami.
- Brak bazy turystycznej, skutkujący krótkotrwałym pobytem na terenie gminy i odpływem turystów do ośrodków z lepszą ofertą.
- Niedostateczne działania w kierunku pobudzania świadomości lokalnej związanej ze znaczeniem i wartością regionalnego dziedzictwa kulturowego.
- Niedostateczne wspieranie i promowanie działań związanych z ochroną i konserwacją zabytków.

8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE.

a. Zabytki nieruchome oraz krajobraz kulturowy.

Zgodnie z zapisami ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami, wszelkie działania prowadzone w obrębie obiektów zabytkowych oraz w ich otoczeniu (w granicach wyznaczonych w decyzjach o wpisie do rejestru zabytków) wymagają stosownej decyzji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Powyższe uwarunkowanie powinno być uwzględniane we wszelkich decyzjach i dokumentach planistycznych wydawanych na poziomie gminy.

Dla celów ochrony dziedzictwa kulturowego istotne byłoby posiadanie przez gminę studium wartości kulturowych, dokumentu całościowo obejmującego zagadnienia związane z zabytkami. W opracowaniu takim znaleźć można, obok historii obiektów zabytkowych, ustalenia związane z ich ochroną, potrzebami konserwatorskimi dopasowane indywidualnie dla danego obiektu. Dokumentacja ta posiada duże znaczenie w kontekście opracowywania dokumentów planistycznych (studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, decyzje o warunkach zabudowy i lokalizacji inwestycji celu publicznego) znacznie ułatwiając poprawne kreowanie polityki gminy w odniesieniu do obiektów zabytkowych.

Jednym z najważniejszych zadań gminy dotyczących zabytków nieruchomych jest poprawne prowadzenie gminnej ewidencji zabytków. Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia z dnia 18 marca 2010 r., która weszła w życie 5 czerwca 2010 r., znacznie wzmocniła rolę gminnej ewidencji zabytków, czyniąc z niej źródło prawa miejscowego. Do art. 19 dodano ust. 1 pkt. a, wskazujący zabytki, których ochrona musi być bezwarunkowo uwzględniona w decyzjach o ustaleniu inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej oraz decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Są to zabytki wpisane do rejestru wraz z ich otoczeniem oraz zabytki nieruchome, znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków. Gmina Jasło utworzyła gminną ewidencję zabytków, znajduje się tam 130 obiektów, wpisanych i niewpisanych do rejestru zabytków, natomiast nie umieszczono tam dotychczas stanowisk archeologicznych, poza grodziskiem „Wały Królewskie” w Trzcinity. Powyższa ewidencja prowadzona jest w formie kart zawierających w szczególności dane umożliwiające identyfikację zabytku, jego miejsce położenia lub przechowywania, zwięzły opis cech i wartości kulturowych oraz wskazanie właściciela i posiadacza zabytku. Gminna ewidencja zabytków stanowi część wojewódzkiej ewidencji zabytków, która z kolei jest częścią krajowej ewidencji zabytków prowadzonej przez Generalnego Konserwatora Zabytków. Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. W chwili obecnej głównym zadaniem gminy powinno być prowadzenie monitoringu dotyczącego stanu zachowania obiektów zabytkowych. Dodatkowo powinna być prowadzona aktualizacja zasobów zabytkowych, gdyż zbiór GEZ nigdy nie jest ostatecznie zamknięty. Za zgodą Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków obiekty

przekształcone, zdegradowane, bądź nieistniejące należy usuwać z ewidencji, i tak np. obecnie: dom w Łaskach nr 5 nie istnieje, dom w Bierówce nr 11 jest docieplony sidingiem, dom w Bierówce nr 42 został przebudowany, dom w Bierówce nr 95 posiada wtórnie docieplone drewniane elewacje, domy w Chrzastówce nr 8, nr 33, nr 85 są docieplone, dom w Łaskach nr 28 został docieplony, dom w Niepli nr 59 również jest docieplony, dom w Wolicy nr 41 został obity sidingiem. Za zgodą urzędu konserwatorskiego należy uzupełnić Gminną Ewidencję Zabytków o następujące obiekty: szkoła w Jareniówce, plebania w Osobnicy, relikty dawnego cmentarza rzymskokatolickiego w Osobnicy, stary cmentarz rzymskokatolicki w Osobnicy – tzw. cmentarz przy Wiśniówkach, cmentarz rzymskokatolicki w Trzcinicy, budynek dawnej wozowni / oficyny w zespole dworsko-parkowym w Trzcinicy, cmentarz rzymskokatolicki w Warzycach (obecnie ujęty jest jedynie stary cmentarz).

Kolejnym istotnym czynnikiem wpływającym na jakość ochrony zabytków, jest jej prawidłowe uwzględnianie w ramach planowania przestrzennego, zgodnie z kompetencjami jednostek samorządu terytorialnego. Podstawowym dokumentem, w oparciu o który prowadzona jest polityka gminy odnosząca się do dziedzictwa kulturowego jest studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. Jak już wspomniano w rozdziale nr 5 „Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego” zapisy studium dotyczące stanu dziedzictwa kulturowego oraz jego ochrony są zbyt ogólne. W pierwszej kolejności należy podkreślić, że studium w odniesieniu do zagadnienia dziedzictwa kulturowego jest już nieaktualne. Przede wszystkim ze względu na powstanie Gminnej Ewidencji Zabytków, przez co wykazy zabytków zlokalizowane w studium przestały być aktualne. Ponadto część zapisów wymaga korekty bądź uzupełnienia:

- Wymieniany, jako zabytek gminny jest park w Niegłowicach, w rzeczywistości teren ten został przyłączony do miasta Jasła.
- Pominięto, jako wymagający przekształceń, park w Trzcinicy, w chwili obecnej teren jest zaniedbany i opuszczony.
- W strefach ochrony widokowej pominięty został zespół dworsko-parkowy w Szebniach.
- W rozdziale dotyczącym obiektów proponowanych do objęcia ochroną, zabrakło podania konkretnych przykładów.
- W studium podawane są rozbieżne liczby dotyczące zabytków nieruchomości, raz mowa jest o 215, w innym miejscu wymienia się 184. W chwili obecnej Gminna Ewidencja Zabytków porządkuje to zagadnienie, znajduje się w niej 130 obiektów.
- Na załącznikach graficznych zabrakło oznaczenia funkcjonujących cmentarzy wyznaniowych, jako obiektów zabytkowych.
- Na załącznikach graficznych oznaczenie obiektów prawnie chronionych w tym zabytków architektury zastosowano jedynie do zespołu dworsko-parkowego w Szebniach.
- Na załącznikach graficznych należy oznaczyć wszystkie obiekty figurujące w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Powyższe niedociągnięcia powinny zostać wyeliminowane, a braki uzupełnione.

Zgodnie z zapisem art. 7 ust. 4 ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami jedną z form ochrony zabytków jest ustalenie odpowiednich zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o warunkach zabudowy i decyzjach o lokalizacji inwestycji celu publicznego.

W przypadku miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego ochrona zabytków nieruchomych powinna być wyznaczana w zależności od wartości danego obiektu. Zabytki wpisane do rejestru należy obejmować ochroną kilku elementową. Ścisła strefa ochrony konserwatorskiej winna obejmować obiekt i obszar wpisany do rejestru zabytków – działania w jej obrębie powinny zostać uzależnione od decyzji WKZ. Wokół takiej strefy wskazane jest wyznaczanie obszaru, otuliny, mającego na celu ochronę otoczenia obiektu zabytkowego, w granicach opierających się na naturalnym ukształtowaniu terenu, bądź jego aktualnym zagospodarowaniu. W strefie tej powinny zostać wyznaczone rygory dotyczące inwestycji, określające dopuszczalne zagospodarowanie terenu i parametry nowej zabudowy, a także dopuszczalne przekształcenia istniejącej, mające na celu przeciwdziałanie degradacji otoczenia obiektów zabytkowych i zachowanie ich ekspozycji (strefy ścisłej ochrony i proponowane strefy ochrony ekspozycji zabytku zostały przedstawione na załącznikach graficznych w aneksie nr 2). W obszarach o dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi proponuje się wyznaczanie szerszych stref ochrony krajobrazu kulturowego, jednakże ich wyznaczenie powinno się opierać o specjalistyczne opracowania, np. studium wartości kulturowych.

Obiekty znajdujące się w Gminnej Ewidencji Zabytków należy objąć ochroną punktową. W przypadku większego zgrupowania obiektów zabytkowych, np. drewnianych domów stanowiących zachowany fragment dawnego układu ruralistycznego, można taki obszar włączyć pod ochronę strefową. W zapisach należy sformułować precyzyjne warunki związane z użytkowaniem obiektów mieszkalnych, wraz z dopuszczalnymi przekształceniami w ich obrębie. Poza tym zabytki z GEZ należy chronić *in situ*, dotyczy to zwłaszcza kapliczek i kaplic. W miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego powinna również być zawarta ochrona ogólnego krajobrazu gminy charakteryzująca się utrzymaniem kompozycyjnej spójności wsi, utrwalaniem historycznych układów zabudowy, poprzez kontynuowanie tradycyjnie ukształtowanych lokalizacji i kompozycji budynków oraz wykorzystywanych form architektonicznych zmierzających do harmonizowania krajobrazu. Odnośnie decyzji o warunkach zabudowy i lokalizacji inwestycji celu publicznego wydawanych przez Urząd Gminy dla terenów na których znajdują się obiekty zabytkowe, znajdujące się w Gminnej Ewidencji Zabytków każdorazowo należy je uzgadniać z urzędem konserwatorskim, który narzuci odpowiednie uwarunkowania związane z ich ochroną.

Gmina Jasło powinna czynić starania zmierzające w kierunku wpisania do rejestru wartościowych obiektów zabytkowych, które dotychczas nie znalazły się w rejestrze. Dotyczy to, m.in.: dwóch neogotyckich kaplic grobowych z terenu cmentarza w Szebniach oraz kaplicy grobowej Weberowej z cmentarza w Trzciniicy. Działania gminy powinny polegać na zachęcaniu i wspieraniu właścicieli obiektów w dążeniu do wpisania zabytków do rejestru. Dodatkowo samorząd może partycypować w tworzeniu opracowań historycznych związanych z danym obiektem.

Warto w tym miejscu wymienić najpilniejsze potrzeby związane z obiektami zabytkowymi wpisanymi do rejestru zabytków województwa podkarpackiego zlokalizowanymi na terytorium gminy. Obiekty te mimo, iż nie są własnością gminy, to stanowią jej wizytówkę, a dobry stan ich zachowania oraz właściwe zagospodarowanie powinny stanowić priorytet dla samorządu. W tym celu konieczne jest rozpoznanie najpilniejszych potrzeb konserwatorskich danego zabytku, a także aktualna wiedza na temat ich stanu zachowania. Ponadto na samorządzie spoczywa ustawowy obowiązek zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych dla ochrony dóbr kultury. Samorząd jest zobowiązany do dbania o zabytki, jak również nadzorowania i eliminowania prac prowadzonych przez inne podmioty, które szkodziłyby substancji zabytkowej. Natychmiastowe reagowanie na brak należytej dbałości właścicieli o bieżące utrzymanie zabytków zapobiegnie degradacji krajobrazu kulturowego.

Architektura o charakterze sakralnym gminy Jasło w większości jest dość dobrze zachowana, kościoły bowiem są użytkowane, a co za tym idzie najpilniejsze prace konserwatorskie są wykonywane na bieżąco. Na tym polu najgorzej prezentuje się dawna plebania w Szebniach, obiekt nieużytkowany od kilkudziesięciu lat, zaniedbany i w ciągle postępującej degradacji. Poniżej przedstawione zostały najpilniejsze postulaty konserwatorskie dla tej grupy zabytków.

Neogotycka bryła kościoła parafialnego w Osobnicy wymaga zainicjowania kompleksowych prac konserwatorskich przy ceglanych elewacjach z kamiennymi detalami. Konieczne jest przeprowadzenie prawidłowych zabiegów konserwacji technicznej i estetycznej wątku ceglanego oraz zabezpieczenie lica kamiennego cokołu kościoła, lica cegieł murów obwodowych, elementów kamiennych oraz tynkowanych detali architektonicznych. Należy wzmocnić spoinowania cegieł, usunąć cementowe spoinowanie kamiennych ciosów cokołu. Prace powinny zostać poprzedzone badaniami konserwatorskimi, które będą mieć na celu rozpoznanie pierwotnej estetyki i zamysłu architekta.

Prace konserwatorsko-remontowe przy dawnym kościele parafialnym w Szebniach oraz w jego otoczeniu zostały zainicjowane w 2011 roku i sukcesywnie są kontynuowane, co przekłada się na postępującą poprawę stanu technicznego budowli. Należy zatem zgodnie ze sztuką konserwatorską doprowadzić zadanie do końca, przywracając tym samym pierwotne walory świątyni.

W otoczeniu w/w kościoła usytuowana jest dzwonnica, której obecny stan zachowania określić można jako zadowalający. Niemniej jednak w niektórych miejscach widoczne są ubytki tynków, szczególnie zaś w strefie przyziemia, gdzie oprócz ubytków widoczne są także ślady zawilgocenia. W związku z powyższym należy przeprowadzić konserwację dzwonnicy, która obejmować będzie oczyszczenie wątku ceglanego wraz z wymianą zdegradowanych cegieł, a nadto oczyszczenie i pomalowanie partii tynkowanych wraz z uzupełnieniem wszystkich ubytków. Zalecane jest również wykonanie izolacji obiektu, co powstrzyma podciągnię przez mur wody. Wskazane jest ponadto zawieszenie na powrót dzwonów w świetle arkad dzwonnicy.

W zespole kościelnym w Szebniach znajduje się również dawna plebania, obiekt który jest obecnie nieużytkowany. Dlatego też głównym i najważniejszym postulatem jest przywrócenie mu funkcji użytkowej i adaptacja zgodnie z przyjętą funkcją. Obecny stan

zachowania budynku plebanii jest zły. Budynek jest zawilgocony, co przekłada się na stan zachowania tynków oraz murów. Elewacje tynkowane posiadają liczne odspojenia, spękania i ubytki. Kamienne detale architektoniczne posiadają liczne pęknięcia, ubytki mechaniczne. W skutek powyższego konieczne jest podjęcie pilnych prac konserwatorsko-remontowych obejmujących prace przy elewacjach, wykonanie odwodnienia budynku, a nadto sprecyzować należy zakres prac przy blaszanym pokryciu dachowym, które na pewno wymaga naprawy obróbek blacharskich i malowania, a po przeglądzie należy uściślić czy konieczna będzie ewentualna jego wymiana. Jako, że budynek historycznie powiązany jest z ważną dla miejscowości, a także i dla regionu, postacią ks. Sarny, rozważyć można ewentualność założenia izby pamięci w obiekcie, co sprzyjać będzie popularyzowaniu jego dorobku oraz prezentowaniu na szeroką skalę historii tutejszej Parafii, wioski, a nawet i dziejów i atrakcji turystycznych gminy.

Dawny kościół parafialny w Trzcinity w ostatnich latach był przedmiotem gruntowych prac konserwatorsko-budowlanych. Niemniej jednak należy obecnie utrzymać zadowalający efekt tych prac, poprzez regularne bieżące konserwacje. Zalecane jest wykonywanie regularnych impregnacji gontowego szalunku ścian oraz takiego pokrycia dachowego. Wskazane są do przeprowadzenia regularne zabiegi pielęgnacyjne przy zabytkowym drzewostanie zachowanym na terenie przykościelnym.

W Trzcinity zachowana jest na terenie cmentarza wyznaniowego kaplica grobowa, której stan zachowania pozostawia wiele do życzenia. Najważniejszym postulatem jest montaż rynien i rur spustowych, które odprowadzą wodę opadową, obecnie zaciekającą na ściany budynku. Równie ważne jest zabezpieczenie zdegradowanej partii cokołowej budynku od strony północno-wschodniej, gdzie na skutek wilgoci osypuje się tynk wraz z wątkiem ceglany (!).

Odrębny postulat tyczy się cmentarzy wyznaniowych oraz wojennych, których zdecydowana większość znajduje się we władaniu gminy Jasło. Należy na bieżąco wykonywać prace porządkowe na terenie tychże założeń, chronić ich pierwotny układ oraz zabezpieczać przed zniszczeniem najbardziej zdegradowanych nagrobków. Szczegółowe zalecenia na temat nagrobków znajdują się w podrozdziale dotyczącym założeń programowych dla zabytków ruchomych.

Na terenie gminy Jasło zlokalizowane zostały cztery założenia dworsko-parkowe, z których aż trzy są w bardzo złym stanie zachowania i wymagają niemal natychmiastowej interwencji. Poniżej przedstawiono główne zalecenia do tychże zabytków.

W przypadku zespołu dworsko-parkowego w Szebniach, najistotniejsza w chwili obecnej kwestia to brak zagospodarowania. Po likwidacji funkcjonującego w jego obrębie domu dziecka, nie doczekał się on, mimo licznych planów adaptacji, przeznaczenia pod nową funkcję. Zespół, w chwili obecnej, należy do prywatnego właściciela, który dotychczas nie podjął żadnych działań w obrębie zabytku, mimo posiadania stosownych pozwoleń, dokumentacji i wytycznych konserwatorskich odnoszących się do planowanych prac. Na skutek opuszczenia systematycznie pogarsza się stan zachowania poszczególnych elementów zespołu. W obrębie budynków widoczna jest postępująca degradacja przejawiająca się, m.in. negatywnym wpływem wilgoci oddziałującej na mury oraz drewniane elementy dachu i stropów, na skutek nieszczelności poszycia. Dodatkowo występują ubytki wyprawy tynkarskiej i pęknięcia murów. W niektórych oknach brak jest

szyb. W parku występują powalone drzewa, zachwaszczenia i liczne młode samosiejki. Jedną z pilniejszych doraźnych prac do wykonania jest zabezpieczenie budynków przed dostępem niepowołanych osób poprzez wprawienie wybitych szyb. W dalszej kolejności należałoby wykonać szereg prac, które zostały precyzyjnie określone w dokumentacji konserwatorskiej opracowanej przez mgr Barbarę Łyżkę dotyczącej zespołu dworsko-parkowego w Szebniach i zaaprobowanej przez Urząd Konserwatorski. Ich realizacja przywróciłaby zabytkowi pierwotną rangę, która poprzez zagospodarowanie obiektu, np. na cele kultury i turystyki, bądź usług medycznych, znacząco wzmocniłaby atrakcyjność gminy.

Podobna sytuacja występuje w obrębie dawnego założenia folwarcznego i parku podworskiego w Trzciny. W chwili obecnej budynki dawnego zespołu zostały opuszczone przez Zespół Szkół, który funkcjonuje w nowych obiektach usytuowanych w południowo-zachodniej części założenia. Opuszczone budynki podlegają stopniowej degradacji. Szczególnie jest to widoczne w obrębie XIX-wiecznego domu mieszkalnego z wieżą, gdzie działanie wilgoci poczyniło znaczne spustoszenia. Również pozostałości parku, mimo niezaprzeczalnych walorów krajobrazowych i edukacyjnych, są mocno zaniedbane. Dla zabytku tego koniecznym byłoby opracowanie szczegółowej dokumentacji konserwatorskiej, uwzględniającej historię obiektu, jego aktualny stan zachowania, najpilniejsze potrzeby konserwatorskie i co ważne dopuszczalne zagospodarowanie. Dokumentacja taka stanowiłaby pierwszy krok w procesie przywrócenia zabytkowi świetności poprzez właściwe zagospodarowanie. Natomiast dalsze niewykorzystywanie budynków i brak pielęgnacji parku stopniowo prowadzić będzie do ich destrukcji.

Również złym stanem zachowania charakteryzują się pozostałości parku podworskiego w Zimnej Wodzie. Teren w chwili obecnej należy do prywatnych właścicieli. Park jest mocno zachwaszczony, porastają go liczne drzewa samosiejki, zlokalizowane w jego obrębie stawy są zabagnione i porośnięte roślinnością. W jego obrębie należy przeprowadzić prace porządkowe i pielęgnacyjne w stosunku do zachowanego starodrzewu. Także w tym przypadku brak jest precyzyjnych planów dotyczących zagospodarowania terenu, który pozostawiony sam sobie nie służy właścicielowi ani lokalnej społeczności, natomiast bardzo szybko następuje w jego obrębie degradacja wartościowych elementów.

We wszystkich trzech opisanych wyżej przypadkach największym zagrożeniem dla zabytków jest brak funkcji i stosownego zagospodarowania. Obiekty te posiadają korzystną lokalizację, więc prawidłowe zagospodarowanie znacząco mogłoby wpłynąć na poprawę atrakcyjności turystycznej gminy, a co za tym idzie mogłyby zostać wygenerowane nowe miejsca pracy.

Na tle wyżej opisanych przypadków pozytywnie wyróżnia się zespół dworsko-parkowy w Wolicy. Obiekt jest zagospodarowany na potrzeby Państwowego Domu Dziecka, w obrębie dworu oraz budynku dawnego spichlerza prowadzona jest bieżąca działalność instytucji. Wykonywane są najpilniejsze zabiegi konserwatorskie konieczne do zrealizowania w celu utrzymywania zabytków w odpowiednim stanie zachowania. Również teren parku utrzymywany jest prawidłowo, wprowadzone tam zostały elementy

infrastruktury służącej dzieciom. Wszelkie prace realizowane w obrębie zespołu prowadzone są za zgodą i pod nadzorem Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków.

Wobec trudnej sytuacji, występującej w obrębie zespołów dworsko-parkowych z Szebni i Trzciny oraz parku w Zimnej Wodzie gmina powinna wspierać działania zmierzające do powstrzymania procesu niszczenia oraz działania ratunkowe w stosunku do tych obiektów zabytkowych. Duże walory architektoniczne oraz historyczne tych nieużytkowanych w chwili obecnej zabytków oraz ich zły stan zachowania w pełni uzasadniają potrzebę rewaloryzacji tych terenów.

Ważnym zadaniem gminy powinno być przeznaczanie środków finansowych z własnego budżetu na dofinansowanie prac konserwatorskich prowadzonych przy obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków. Samorząd winien wspierać działania właścicieli zabytków zmierzające do pozyskiwania środków zewnętrznych na działania konserwatorsko-remontowe przy obiektach zabytkowych. Równie istotne jest, aby na stronie internetowej gminy Jasło znalazły się aktualne informacje związane z możliwością pozyskania środków finansowych z zakresu ochrony zabytków (m.in. z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Funduszu Kościelnego, WFOŚiGW) na zabezpieczenie i remont tych obiektów.

Podsumowując powyższe postulaty, najpilniejsze wnioski dotyczą:

- Uzgadniania wszelkich działań prowadzonych przy zabytkach znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.
- Opracowania studium wartości kulturowych.
- Monitorowania stanu zachowania obiektów zabytkowych figurujących w GEZ.
- Prowadzenia cyklicznej aktualizacji zasobów gminnej ewidencji zabytków.
- Przeprowadzenia aktualizacji studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, zgodnie z przedstawionymi w niniejszym rozdziale wytycznymi.
- Kreowania poprawnej polityki przestrzennej w odniesieniu do obiektów zabytkowych i krajobrazu kulturowego w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o warunkach zabudowy i decyzjach o lokalizacji inwestycji celu publicznego, zgodnie z zaprezentowanymi wyżej wytycznymi.
- Wspierania działań zmierzających do wpisania do rejestru zabytków województwa podkarpackiego obiektów posiadających szczególną wartość.
- Wspierania działań zmierzających do poprawy stanu zachowania cennych zabytków z terenu gminy.
- Przeznaczania środków finansowych na prace prowadzone przy obiektach zabytkowych.

b. Zabytki ruchome.

Ruchome zabytki z terenu gminy Jasło w zdecydowanej większości należą do Parafii Rzymskokatolickich i jest to wyposażenie kościołów. W rękach prywatnych właścicieli znajdują się kapliczki, natomiast zdecydowana większość zabytkowych nagrobków ze skomunalizowanych cmentarzy stanowi własność gminy Jasło.

Najpilniejszym zadaniem dla gminy Jasło powinno być przeznaczanie środków finansowych z własnego budżetu na dofinansowanie prac konserwatorskich prowadzonych przy obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków. Samorząd także powinien wspierać działania właścicieli zabytków zmierzające do pozyskiwania środków zewnętrznych na działania konserwatorskie przy obiektach zabytkowych.

Główny postulat skierowany bezpośrednio do gminy Jasło dotyczy zabytkowych nagrobków, których bardzo duża grupa zachowała się w obrębie wszystkich rzymskokatolickich cmentarzy. Należałoby podjąć działanie zmierzające w pierwszej kolejności do zabezpieczenia najbardziej narażonych na degradację pomników, a w dalszych etapach do kompleksowej konserwacji tychże obiektów. Gminna winna podjąć inicjatywę założenia stowarzyszenia skupiającego się na ratowaniu zabytkowych nagrobków. Należy bowiem wziąć pod uwagę, że na cmentarzach na terenie gminy Jasło znajduje się całkiem spora grupa wartościowych pomników, które obecnie są opuszczone, a co za tym idzie – w znacznym stopniu zdegradowane. Stowarzyszenie takie miałoby na celu pozyskiwanie środków na konserwację, uzyskiwanie wymaganych pozwoleń oraz koordynowanie i prowadzenie nadzoru inwestorskiego zadania. Należałoby przy tej okazji wytypować najbardziej cenne nagrobki z poszczególnych cmentarzy i wnioskować do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o objęcie ich ochroną prawną na mocy wpisu do rejestru zabytków ruchomych.

Równie ważne założenia dotyczą się kapliczek, które chronione są na podstawie ujęcia w gminnej ewidencji zabytków. W większości zlokalizowane są one na posesjach prywatnych, niemniej jednak gmina Jasło winna wspierać ich zachowanie i konserwację, a w efekcie uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków wszelkie zgłoszone wcześniej przez właścicieli zamierzenia planowane do realizacji przy tychże zabytkach. Ich ochronę dodatkowo można wzmocnić poprzez odpowiednie zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Wszystkie kapliczki należy bezwzględnie chronić *in situ*, ich przemieszczenia możliwe są jedynie tylko w ciągu ulic i w obrębie działki, jeżeli zaistnieje uzasadnione niebezpieczeństwo, np. związane z przebudową drogi. Ważne jest również zachowanie w procesie konserwacji bryły i materiału, z którego powstał dany obiekt. Należy rozważyć stopniowy wpis do rejestru zabytków ruchomych kapliczek, co pozwoli na prawną ochronę *in situ* oraz na prawidłowy nadzór nad prowadzonymi w przyszłości pracami konserwatorskimi, a także możliwość dotowania prac ze środków publicznych.

Jak już wcześniej było powiedziane, ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada obowiązek dbania o zabytek na prawnego właściciela. Dlatego też poniższe zalecenia skierowane są właśnie do właścicieli i użytkowników, a dla gminy stanowić mają rozpoznanie najpilniejszych potrzeb konserwatorskich zabytków ruchomych oraz wiedzę na temat ich stanu zachowania. W gestii gminy leży bowiem natychmiastowe reagowanie na brak należytej dbałości właścicieli o bieżące utrzymanie zabytków, co zapobiegać będzie niszczeniu cennych obiektów.

Wyposażenie ruchome kościoła parafialnego pw. św. Stanisława Bpa i Męczennika w Osobnicy tylko częściowo zostało objęte prawną ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków, dlatego należy ten wpis poszerzyć o pozostałe, jakże cenne i bogate elementy wystroju (m.in. trzy nastawy ołtarzowe i polichromia).

Pilnych i kompleksowych prac konserwatorskich wymaga wyposażenie ruchome dawnego kościoła parafialnego pw. św. Marcina w Szebniach. Niezbędne do wykonania są badania odkrywkowe i laboratoryjne, poprzedzające proces konserwatorski przy każdym z elementów wystroju. W głównej mierze badania odkrywkowe bezwzględnie należy przeprowadzić przy zrębie oraz deskowym szalunku pod obecną dekoracją malarską z lat 50-tych ubiegłego stulecia, aut. Stanisława Szmuca. Wielce prawdopodobne, że zachowały się tam ślady jakiejś dekoracji malarskiej, np. powstałej po zakończeniu gruntownych remontów świątyni w 1794 i w 1894 roku. W posiadaniu Parafii znajduje się niezwykle cenny zabytek, jakim jest gotycka monstrancja z 1585 roku, która wymaga szczególnej troski ze strony właściciela. Dlatego też należy wziąć pod uwagę konieczność przeprowadzenia prac złotniczych oraz zabezpieczenia przed degradacją srebra, z którego jest wykonana. Konieczne są do wykonania również prace przy kamiennych obeliskach zlokalizowanych na placu przykościelnym, których obecny stan zachowania pozostawia wiele do życzenia.

Kontynuowania konserwacji wymaga pozostałe wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Wawrzyńca w Warzycach. Podjęte w 2009 roku działania konserwatorskie we wnętrzu kościoła mają na celu ratowanie tych najbardziej zdegradowanych zabytkowych elementów wystroju. Prace konserwatorskie należy przeprowadzić przy bocznym ołtarzu św. Rodziny, ambonie oraz licznych pomniejszych zabytkach wypełniających wnętrze kościoła, m.in. obrazach, feretronach, rzeźbach, lichtarzach. Szczególną troską należy otoczyć unikatową kropielnicę z 1283 roku, która jest jednym z nielicznie zachowanych na terenie całego Podkarpacia przykładów romańskiej sztuki. Równie wartościowa jest gotycka chrzcielnica, której konserwacja jest priorytetowym celem.

Podsumowując powyższe postulaty, najpilniejsze wnioski dotyczą:

- Współfinansowania prac konserwatorskich prowadzonych przy zabytkach ruchomych.
- Wspieranie inicjatyw zmierzających do założenia stowarzyszeń mających na celu ratowanie zabytkowych nagrobków.
- Uzgadniania wszelkich działań prowadzonych przy kapliczkach znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.
- Ustalenia ochrony kapliczek na podstawie zapisów w mpzp.
- Wspierania działań zmierzających do wpisania do rejestru zabytków województwa podkarpackiego obiektów ruchomych posiadających szczególne wartości, m.in. kapliczek, nagrobków, pozostałego wyposażenia kościoła w Osobnicy.
- Wspierania działań zmierzających do poprawy stanu zachowania oraz do podejmowania prac konserwatorskich przy cennych zabytkach ruchomych z terenu gminy.

c. Zabytki archeologiczne.

Podstawą i priorytetem w opiece nad zabytkami archeologicznymi gminy Jasło winno stanowić należyte prowadzenie ewidencji stanowisk archeologicznych. Dokładne rozpoznanie lokalizacji, zasięgu i charakteru stanowisk archeologicznych stanowi

kluczowy element poprawnie sprawowanej opieki nad tymi zabytkami. W tym celu konieczne jest uzupełnienie gminnej ewidencji zabytków o karty adresowe stanowisk archeologicznych, opracowane w oparciu o zasoby wojewódzkiej ewidencji zabytków w postaci zbioru kart KESA, powstałych w trakcie realizacji programu Archeologiczne Zdjęcie Polski. Ważne jest, aby na kartach GEZ znalazło się dokładne określenie lokalizacji stanowisk archeologicznych poprzez wskazanie numerów ewidencyjnych działek na których dokonano odkrycia pozostałości pradziejowego osadnictwa.

Kolejny istotny element to ponowne weryfikacyjne badania powierzchniowe obszarów AZP, zlokalizowanych na terenie gminy, zwłaszcza tych rozpoznanych w latach 80-tych XX w. Jak już wspomniano w niniejszym opracowaniu wykaz stanowisk archeologicznych w obrębie gminy nie stanowi zbioru zamkniętego. Stanowiska archeologiczne podlegają dużo silniejszym przeobrażeniom niż pozostałe kategorie obiektów zabytkowych. Wpływ mają na to między innymi czynniki naturalne: erozja powodująca degradację stanowisk, czy przeobrażenie powodujące utrudnienia w obserwacji stanowisk poprzez zarastanie ich powierzchni na skutek ugorowania pól oraz czynniki ludzkie: często nieświadome niszczenie stanowisk poprzez ich zabudowę itd. Z powyższych względów cykliczna weryfikacja zasobu zabytków archeologicznych gminy jest koniecznością, tylko dzięki temu możliwe jest formułowanie poprawnych postulatów ochronnych oraz definiowanie istniejących zagrożeń archeologicznego dziedzictwa kulturowego gminy. Zadanie to w głównej mierze spoczywa na Wojewódzkim Konserwatorze Zabytków, udział gminy powinien polegać na wsparciu finansowym przedsięwzięć zmierzających do weryfikacji zasobu stanowisk archeologicznych z terenu gminy.

Należy tutaj podkreślić, że zagadnienie pradziejów oraz historii gminy nie zostało dotychczas kompleksowo opracowane. Gmina nie posiada studium wartości kulturowych, dokumentu całościowo obejmującego zagadnienia związane z dziedzictwem kulturowym, gdzie można znaleźć precyzyjnie opracowane wartościowanie stanowisk archeologicznych (tworzone na podstawie zrealizowanych archeologicznych badań wykopaliskowych i powierzchniowych), z wyznaczeniem stref ochronnych ustalanych indywidualnie dla danego obiektu. Dokumentacja ta posiada duże znaczenie w kontekście opracowywania dokumentów planistycznych (studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, decyzje o warunkach zabudowy i lokalizacji inwestycji celu publicznego), znacznie ułatwiając poprawne kreowanie polityki gminy w odniesieniu do obiektów zabytkowych.

Z poziomu gminy jednym z najistotniejszych czynników wpływających na jakość ochrony stanowisk archeologicznych jest jej prawidłowe uwzględnianie w ramach planowania przestrzennego, zgodnie z kompetencjami jednostek samorządu terytorialnego. Jednym z istotnych dokumentów tworzącym zręby polityki gminy związanej z ochroną stanowisk archeologicznych jest studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. Podkreślić tutaj należy, iż zapisy dotyczące stanowisk archeologicznych w funkcjonującym studium potraktowane zostały bardzo pobieżnie i wymagają zmian oraz uzupełnień. Z ogólnej liczby stanowisk wynoszącej 237 w studium umieszczono jedynie 59, również tyle oznaczono na załącznikach graficznych. W zapisach studium znalazło się jedynie ogólne stwierdzenie, że osady z Niepli i Trzcinicy posiadają wartość

historyczną, pominięto przy tym szereg miejscowości gdzie również występują ciekawe stanowiska archeologiczne. Poza tym, rzeczywistą wartość stanowiska miarodajnie określić mogą jedynie badania archeologiczne. W związku z czym w studium powinna być uwzględniona ochrona wszystkich stanowisk archeologicznych. Uaktualnienia wymagają również zapisy studium związane ze skansenem archeologicznym w Trzcinicy. W momencie opracowywania dokumentu był on w fazie planistycznej, natomiast w chwili obecnej już funkcjonuje i przyczynia się do diametralnej zmiany turystycznego oblicza gminy.

Zgodnie z zapisem art. 7 ust. 4 ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami jedną z form ochrony zabytków jest ustalenie odpowiednich zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o warunkach zabudowy i decyzjach o lokalizacji inwestycji celu publicznego. W przypadku miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego stanowiska archeologiczne winny być dokładnie oznaczone na załącznikach graficznych do planu, natomiast w jego tekście powinny znaleźć się zapisy ustanawiające ochronę konserwatorską i nakazujące uzgadnianie zamierzeń inwestycyjnych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Odnośnie decyzji o warunkach zabudowy i lokalizacji inwestycji celu publicznego, wydawanych przez Urząd Gminy dla terenów, na których zlokalizowano stanowiska archeologiczne (rozpoznanie powinno się opierać na gminnej ewidencji zabytków), każdorazowo należy je uzgadniać z urzędem konserwatorskim, który narzuci odpowiednie uwarunkowania związane z ich ochroną. Jednym z pozytywnych aspektów uwzględniania ochrony stanowisk archeologicznych w planowaniu przestrzennym jest wiedza przydatna właścicielom oraz potencjalnym inwestorom planującym działalność w obrębie, bądź sąsiedztwie stanowisk archeologicznych. Uwzględnianie istniejących uwarunkowań konserwatorskich związanych z ochroną stanowisk archeologicznych, w procesie planowania inwestycyjnego skutkuje ochroną już na etapie koncepcyjnym (świadomość poniesienia kosztów badań archeologicznych, bądź projektowanie inwestycji poza strefą ochrony konserwatorskiej). Należy tutaj pamiętać, że w przypadku potwierdzenia w wyniku badań archeologicznych wykonywanych w miejscu prowadzonej inwestycji obecności wyjątkowo cennych obiektów archeologicznych, może zaistnieć konieczność przemianowania terenu w części lub w całości w strefę ścisłej ochrony reliktywów archeologicznych, co w konsekwencji może skutkować zakazem wszelkiej działalności budowlanej. W razie zaistnienia takiej sytuacji, ze względu na rangę dokonanych odkryć, Wojewódzki Konserwator Zabytków powinien wpisać teren do rejestru zabytków, nadając mu tym samym status najwyższej ochrony. Biorąc powyższe pod uwagę zaleca się minimum inwestowania w obszarze stanowisk archeologicznych, zwłaszcza tych najcenniejszych.

Na szczególną uwagę zasługują stanowiska charakteryzujące się dużą oceną wartości poznawczej. Trzeba przy tym pamiętać, że stanowiska te zostały wytypowane w zdecydowanej większości jedynie na podstawie zapisów z kart ewidencyjnych. Rzeczywistą ich wartość mogą określić dopiero wykopaliskowe badania archeologiczne. Do najcenniejszych stanowisk archeologicznych z terenu gminy Jasło należy zaliczyć:

- Bierówka: stan. 1 AZP 108-72/43 (lp. 1); stan. 3 AZP 109-72/13 (lp. 3); stan. 4 AZP 109-72/14 i AZP 108-72/44 (lp. 4); stan. 5 AZP 109-72/15 i AZP 108-72/45 (lp. 5);

- stan. 9 AZP 109-72/16 i AZP 108-72/49 (lp. 9); stan. 10 AZP 109-72/113 (lp. 10); stan. 11 AZP 109-72/114 (lp. 11); stan. 16 AZP 109-72/119 (lp. 16); stan. 18 AZP 109-72/122 (lp. 18); stan. 19 AZP 109-72/123 (lp. 19); stan. 20 AZP 109-72/124 (lp. 20); stan. 24 AZP 109-72/128 (lp. 24); stan. 25 AZP 109-72/129 (lp. 25).
- Brzyszczyki (teren administracyjnie włączony do miejscowości Warzyce jako obręb. Brzyszczyki): stan. 1 AZP 109-71/36 (lp. 234); stan. 2 AZP 109-71/47 (lp. 235); stan. 3 AZP 109-71/45 (lp. 236); stan. 4 AZP 109-71/46 (lp. 237).
  - Brzyście: stan. 5 AZP 110-71/17 (lp. 30); stan. 6 AZP 110-71/18 (lp. 31); stan. 10 AZP 110-71/22 (lp. 35); stan. 11 AZP 110-71/23 (lp. 36).
  - Chrzastówka: stan. 2 AZP 109-72/134 (lp. 38); stan. 3 AZP 109-72/135 (lp. 39); stan. 7 AZP 109-72/139 (lp. 43).
  - Jareniówka: stan. 3 AZP 109-71/10 (lp. 51); stan. 4 AZP 109-71/7 (lp. 52).
  - Łaski: stan. 1 AZP 110-71/103 (lp. 55).
  - Niegłowice: stan. 2 AZP 110-71/41 (lp. 74); stan. 3 AZP 110-71/42 (lp. 75); stan. 5 AZP 110-71/44 (lp. 77); stan. 7 AZP 110-71/46 (lp. 79); stan. 8 AZP 110-71/47 (lp. 80); stan. 9 AZP 110-71/48 (lp. 81); stan. 10 AZP 110-71/49 (lp. 82); stan. 11 AZP 110-71/50 (lp. 83); stan. 12 AZP 110-71/51 (lp. 84); stan. 13 AZP 110-71/52 (lp. 85).
  - Niepla: stan. 1 AZP 108-72/50 i AZP 109-72/17 (lp. 57); stan. 2 AZP 108-72/51 (lp. 58); stan. 3 AZP 108-72/52 i AZP 109-72/18 (lp. 59); stan. 5 AZP 109-72/132 (lp. 61); stan. 4 AZP 109-72/131 (lp. 60); stan. 6 AZP 109-72/133 (lp. 62); stan. 7 AZP 109-72/140 (lp. 63); stan. 10 AZP 108-72/55 (lp. 66); stan. 11 AZP 108-72/56 (lp. 67); stan. 12 AZP 108-72/57 (lp. 68); stan. 14 AZP 108-72/59 (lp. 70).
  - Osobnica: stan. 2 AZP 110-71/2 (lp. 93); stan. 3 AZP 110-71/3 (lp. 94); stan. 5 AZP 110-71/5 (lp. 96); stan. 8 AZP 110-71/8 (lp. 99); stan. 9 AZP 110-71/9 (lp. 100); stan. 10 AZP 110-71/10 (lp. 101); stan. 11 AZP 110-71/11 (lp. 102); stan. 20 AZP 110-70/9 (lp. 111); stan. 23 AZP 110-70/12 (lp. 114); stan. 26 AZP 110-70/15 (lp. 117); stan. 50 AZP 110-70/39 (lp. 141).
  - Szebnie: stan. 5 AZP 109-72/37 (lp. 157); stan. 7 AZP 109-72/39 (lp. 159); stan. 8 AZP 109-72/40 (lp. 160); stan. 9 AZP 109-72/50 (lp. 161); stan. 11 AZP 109-72/55 (lp. 163); stan. 10 AZP 109-72/54 (lp. 162); stan. 15 AZP 109-72/59 (lp. 167).
  - Trzcinica: stan. 1 AZP 109-71/2 (lp. 171); stan. 3 AZP 110-71/1 i AZP 109-71/1 (lp. 173); stan. 5 AZP 109-71/4 (lp. 175); stan. 6 AZP 109-71/5 (lp. 176); stan. 14 AZP 109-70/21 (lp. 184); stan. 15 AZP 109-70/22 (lp. 185); stan. 21 AZP 109-70/28 (lp. 191).
  - Warzyce: stan. 2 AZP 109-71/48 (lp. 193); stan. 4 AZP 109-72/2 (lp. 195); stan. 6 AZP 109-72/4 (lp. 197); stan. 7 AZP 109-72/5 (lp. 198); stan. 8 AZP 109-72/6 (lp. 199); stan. 9 AZP 109-72/26 (lp. 200); stan. 13 AZP 109-72/9 (lp. 204); stan. 14 AZP 109-72/28 (lp. 205); stan. 15 AZP 109-72/29 (lp. 206); stan. 17 AZP 109-72/11 (lp. 208); stan. 18 AZP 109-72/42 (lp. 209); stan. 19 AZP 109-72/43 (lp. 210); stan. 20 AZP 109-72/108 (lp. 211); stan. 24 AZP 109-72/112 (lp. 215).
  - Zimna Woda: stan. 5 AZP 109-72/46 (lp. 221); stan. 6 AZP 109-72/47 (lp. 222); stan. 9 AZP 109-72/51 (lp. 225).
  - Żółków: stan. nr 5 AZP 110-71/101 (lp. 232).

W przypadku prowadzenia prac ziemnych na ich obszarze należy realizować wyprzedzające daną inwestycję ratownicze badania archeologiczne. Natomiast w najbliższym otoczeniu powyższych stanowisk archeologicznych należy bezwzględnie przeprowadzić ścisły nadzór archeologiczny (granice poszczególnych stref powinny zostać ustalone w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, bądź każdorazowo w decyzjach o warunkach zabudowy lub inwestycji celu publicznego). Dodatkowo ze względu na to, iż niektóre stanowiska archeologiczne zwłaszcza z epoki brązu i okresu halsztackiego oraz okresu rzymskiego zdają się łączyć w większe kompleksy osadnicze (ze względu na bliską odległość i jednolity horyzont czasowy) np. Niepla stan. 10 AZP 108-72/55 (lp. 66); stan. 11 AZP 108-72/56 (lp. 67); stan. 12 AZP 108-72/57 (lp. 68), czy też Nieglowice stan. 7 AZP 110-71/46 (lp. 79); stan. 10 AZP 110-71/49 (lp. 82); stan. 12 AZP 110-71/51 (lp. 84); stan. 13 AZP 110-71/52 (lp. 85), należy ustanowić strefy obserwacji archeologicznej, gdzie wszelkie prace ziemne realizowane będą pod nadzorem archeologicznym.

Całkowity zakaz zabudowy powinien obowiązywać w obrębie i otoczeniu stanowisk archeologicznych posiadających własną formę terenową tj. grodziska w Trzciny stan. 1 AZP 109-71/2 (lp. 171) oraz kurhanów w Bierówce stan. 1 AZP 108-72/43 (lp. 1), a także w Niepli stan. 14 AZP 108-72/59 (lp. 70).

W przypadku pozostałych stanowisk archeologicznych w zdecydowanej większości będących pojedynczymi śladami osadnictwa, w momencie prowadzenia w ich obrębie jakichkolwiek prac ziemnych, należy zapewnić nadzór archeologiczny nad tymi pracami. Istotne jest tutaj dokładne określenie lokalizacji śladów osadnictwa poprzez wskazanie numeru ewidencyjnego działki, na której dokonano odkrycia pozostałości pradziejowego osadnictwa i umieszczenie tej informacji na karcie adresowej gminnej ewidencji zabytków. W przypadku ujawnienia w trakcie prowadzonych nadzorów archeologicznych reliktyw pradziejowego oraz historycznego osadnictwa nadzór winien zostać przekształcony w ratownicze badania archeologiczne.

Szczególnej ochronie konserwatorskiej powinny podlegać stanowiska narażone na zniszczenie przez prace ziemne realizowane w ramach działalności inwestycyjnej. W tych przypadkach, już na etapie wstępnych koncepcji, pracownicy gminy odpowiedzialni za wydawanie decyzji o warunkach zabudowy, bądź lokalizacji inwestycji celu publicznego, a także inwestorzy powinni występować do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o wydanie zaleceń i uwarunkowań koniecznych do spełnienia w związku z realizowaną inwestycją. Wojewódzki Konserwator Zabytków może nakazać wykonanie poprzedzających inwestycję badań wykopaliskowych lub prowadzenie nadzoru archeologicznego w trakcie trwania prac ziemnych.

Niezależnie od działalności inwestycyjnej, w obrębie stanowisk zewidencjonowanych na podstawie licznych zabytków ruchomych, zebranych w trakcie badań powierzchniowych, (co stanowi przesłankę na temat silnej degradacji stanowiska archeologicznego w następstwie naturalnej erozji, bądź głębokiej orki), należy typować je w pierwszej kolejności do ratowniczych badań wykopaliskowych. Dodatkowo postuluje się także przeprowadzenie planowych badań archeologicznych, ukierunkowanych na wyjaśnienie kwestii spornych dotyczących konkretnej problematyki, np. odkrycie cmentarzyska związanego z funkcjonującą na stanowisku nr 1 w Trzciny osadą obronną

kultury otomańskiej, szersze rozpoznanie osadnictwa neolitycznego związanego z kulturą pucharów lejkowatych oraz osadnictwa z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, a także okresu rzymskiego.

Z terenu gminy Jasło, ze względu na bardzo wysoką wartość poznawczą oraz własną formę terenową, zostało wpisane do rejestru zabytków grodzisko w Trzcinicy, stan. 1 AZP 109-71/2 (lp. 171) pod numerem C-54 w 1971 r. Dodatkowo do wpisu do rejestru zabytków, ze względu na posiadanie własnej formy terenowej, zakwalifikować można kurhany z Bierówki oraz Niepli (odpowiednio: stan. 1 AZP 108-72/43 lp. 1; stan. 14 AZP 108-72/59 lp. 70). Należy tutaj zastanowić się nad zasadnością takiego wpisu. Wszystkie kurhany zostały przebadane archeologicznie, nawarstwienia archeologiczne w ich obrębie nie istnieją. Natomiast zostały zrekonstruowane nasypy kopców, które w chwili obecnej stanowią ważne świadectwo neolitycznej działalności człowieka na tym terenie, wymagające bezwzględного zachowania. Umożliwia to wpis do rejestru zabytków oraz równie skutecznie odpowiednie zapisy ochronne ustalone na poziomie gminy w ramach aktów prawnych wynikających z planowania przestrzennego. W przypadku pozostałych cennych stanowisk, dopiero realizacja badań archeologicznych potwierdzająca w pełni ich wartość i konieczność zachowania *in situ* mogłaby stanowić podstawę do wpisu obiektów do rejestru zabytków województwa podkarpackiego. W obecnym stanie rzeczy wystarczająca jest ochrona ustanawiana na podstawie art. 7 ust. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. tj. *ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.*

Istniejący w Trzcinicy na stanowisku nr 1 skansen archeologiczny „Karpacka Troja” stanowi odrębną kwestię. Obiekt ten niejako broni się sam, funkcjonując jako placówka typu muzealnego. Teren stanowiska został objęty ścisłą ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków. Natomiast otoczenie grodziska jest chronione na podstawie funkcjonującego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Trzcinica – 4”. „Karpacka Troja” diametralnie zmieniła turystyczny obraz nie tylko gminy i powiatu, ale także województwa, stając się wielką atrakcją, przyciągającą tłumy zwiedzających. W powyższym kontekście głównym zadaniem gminy powinno być wspieranie, wszelkimi środkami, działań promocyjnych skansenu oraz imprez tam organizowanych, a także badań archeologicznych realizowanych w obrębie grodziska.

Podsumowując powyższe postulaty, najpilniejsze wnioski dotyczą:

- Uzupelnienia gminnej ewidencji zabytków o karty stanowisk archeologicznych.
- Wspierania zamierzeń dających do wykonania ponownych weryfikacyjnych archeologicznych badań powierzchniowych obejmujących terytorium gminy.
- Wykonania studium wartości kulturowych.
- Poprawienia i uaktualnienia zapisów Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, odnoszących się do archeologicznego dziedzictwa kulturowego gminy.

- Realizowania poprawnej ochrony stanowisk archeologicznych, zgodnie z powyższymi wytycznymi w opracowywanych miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o warunkach zabudowy oraz decyzjach o lokalizacji inwestycji celu publicznego.
- Objęcia ścisłą ochroną kurhanów z Bierówki oraz Niepli.
- Wspierania działań zmierzających do realizacji ratowniczych badań wykopaliskowych w obrębie stanowisk szczególnie narażonych na zniszczenie oraz wspieranie badań prowadzących do rozpoznania istotnych zagadnień związanych z pradziejami regionu.
- Wspierania działalności skansenu archeologicznego „Karpacka Troja”.
- Informowania potencjalnych inwestorów o realizacji inwestycji w obrębie stanowisk archeologicznych, już na etapie koncepcyjnym.

d. Rozpoznanie, dokumentowanie i popularyzowanie zasobów dziedzictwa kulturowego.

Ważnym zadaniem gminy powinno być wspieranie działań zmierzających do lepszego rozpoznania zasobu dziedzictwa kulturowego na terenie podległym samorządowi, a także jego właściwe udokumentowanie i popularyzowanie. Działania takie w prostej linii prowadzą do kształtowania pozytywnego podejścia lokalnych społeczności do kwestii ochrony zabytków. Dodatkową korzyścią może być wzrost świadomości na temat wykorzystywania potencjału dziedzictwa kulturowego dla ekonomicznego wzrostu regionu i tworzenia nowych miejsc pracy oraz marki turystycznej. Główne działania samorządu w tej materii powinny się opierać na szeregu działań:

- Prowadzeniu monitoringu i cyklicznej weryfikacji zasobów gminnej ewidencji zabytków (wykreślenie obiektu z GEZ wymaga konsultacji z WUOZ).
- Utworzeniu komputerowej bazy zabytków figurujących w gminnej ewidencji zabytków i umieszczenie jej na stronach internetowych gminy.
- Tworzeniu i wspieraniu (m.in. finansowym) inicjatyw zmierzających do specjalistycznego rozpoznania poszczególnych najcenniejszych obiektów zabytkowych i powstaniu opracowań konserwatorskich uwzględniających indywidualne potrzeby poszczególnych obiektów.
- Tworzeniu i wspieraniu inicjatyw mających na celu popularyzowanie wiedzy o historii i zabytkach regionu poprzez wydawnictwa popularnonaukowe.
- Wspieraniu działalności skansenu archeologicznego „Karpacka Troja” oraz współpracy z tą instytucją w celu popularyzacji historii regionu.
- Współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych w celu ich udostępnienia dla zwiedzających.
- Wspieraniu i współpracy ze stowarzyszeniami lokalnymi (np. koła gospodyń wiejskich), mającymi na celu zachowanie tradycji i kultury regionu.
- Współpracy ze szkołami funkcjonującymi na terenie gminy, zmierzającej do upowszechnienia wiedzy o dziedzictwie kulturowym regionu wśród dzieci i młodzieży.

- Rozbudowaniu strony internetowej gminy, poprzez umieszczenie tam szerokiej informacji związanej z historią i zabytkami gminy, a także mapy przedstawiającej lokalizację zabytków i miejsc wartych odwiedzenia.
- Popularyzacji istniejącego szlaku spacerowego Przybówka – Krajowice –Trzcinica – Skołyszyn – Świącany.
- Opracowaniu i organizacji tras oraz ścieżek edukacyjnych z wykorzystaniem obiektów i zespołów zabytkowych, najlepiej w porozumieniu z sąsiednimi gminami, przykładowo: trasa najciekawszych stanowisk archeologicznych posiadających własną formę terenową (grodzisko w Trzcinicy, kurhany w Niepli i Bierówce), lokalny szlak drewnianych kościołów (świątynie w Szebniach i Trzcinicy).
- Wzbogaceniu infrastruktury turystycznej o ścieżki rowerowe, miejsca wypoczynku na szlakach, tablice informacyjne i punkty widokowe.
- Wykorzystaniu i popularyzacji naftowego dziedzictwa regionu.
- Upamiętnieniu i spopularyzowaniu dorobku ks. Władysława Sarny, proboszcza z Szebni, działacza społecznego oraz historyka i etnografa; stworzeniu izby, bądź niewielkiego muzeum poświęconego jego pamięci oraz, np. historii regionu w starej plebani w Szebniach, gdzie pracował przez szereg lat.
- Organizacji imprez plenerowych promujących dziedzictwo kulturowe regionu.
- Organizacji szkoleń dla pracowników gminy odpowiedzialnych za opiekę i ochronę dziedzictwa kulturowego.
- Wspieraniu i promocji tradycyjnych form dawnej produkcji m.in. kowalstwa, bednarstwa, miodowarstwa itp.

9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Zakłada się, że zadania określone w "Gminnym Programie" będą realizowane w wyniku następujących działań:

1. Wspólne działanie władz gminy Jasło z Podkarpackim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz z właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych, przedstawicielami Kościołów, organizacjami pozarządowymi i stowarzyszeniami regionalnymi, ośrodkami naukowymi.

2. Działania własne władz samorządowych:

- a) prawne – np. uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów, które powinny być objęte ochroną konserwatorską;
- b) finansowe – należyte utrzymywanie, wykonanie remontów i prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy oraz dotacje, system ulg finansowych, nagrody, zachęty dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych;
- c) programowe – realizacja projektów i programów regionalnych;
- d) inne – działania stymulujące, promocyjne, edukacyjne itp.

3. Działania w ramach programów dofinansowywanych z funduszy Unii Europejskiej.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Obowiązującym wyznacznikiem sposobu finansowania opieki nad zabytkami są zasady zawarte w rozdziale 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Nakładają one obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną, w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku.

Zadania związane z opieką nad zabytkami mogą być finansowane, m.in. z następujących źródeł:

- Z budżetu gminy Jasło – finansowanie dotyczy obiektów będących własnością gminy lub pozostających w trwałym zarządzie jej jednostek lub zakładów budżetowych, a także obiektów nie będących własnością gminy. Zasady udzielania dotacji powinny zostać zawarte w prawie lokalnym.
- Z budżetu Marszałka Województwa Podkarpackiego w ramach przyznanej dotacji na prace zgodne z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (<http://www.wrota.podkarpackie.pl/pl/kultura/zabytki/dotacje>)
- Z budżetu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prace, zgodne z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (www.wuozprzemysl.pl)
- Z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach dotacji przyznanej zgodnie z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. w oparciu o ogłaszane corocznie przez Ministerstwo aktualne programy. (www.mkidn.gov.pl)
- Z dotacji unijnych (http://www.wrota.podkarpackie.pl/pl/fue/fundusze_2007_2013) w ramach:
  - a. Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2007- 2013.
  - b. Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko.
  - c. Norweskiego Mechanizmu Finansowego.
- Z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (http://www.wfosigw.pl/strefa-beneficjenta/obsługa_beneficjentow), środki finansowe mogą być przeznaczane na przedsięwzięcia związane z utrzymaniem i zachowaniem parków objętych ochroną na podstawie przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.